A

MAGYAR SZENT KORONA ORSZÁGAINAK

ÁLLAMSZERVEZETE

ÉS

KÖZIGAZGATÁSA.

IRTA

ÉS A KÖZGAZDASÁGI MINISTER ÁLTAL SZERVEZETT

STATISTIKAI TANFOLYAMBAN

ELŐADTA

HAVAS SÁNDOR,

M. KIR. BELÜGYI MINISTERIUMI OSZTÁLYTANÁCSOS.

KÖZZÉTESZI

A MINISTERIUM STATISTIKAI OSZTÁLYA.

PEST, 1869.

KIADJA RÁTH MÓR.

KSH Könyvtár

KSH Könyvtár

I. Rész.

Államszervezet.

Bevezetés.

Midőn a magyar szent korona országai politikai államszervezetének és közigazgatási viszonyainak statistikaszerű előadásához fogok, fel kell, uraim, önöknél tennem és örömest fel is teszem, hogy hazánk történelmében jártasak. A magyar alkotmány, a keresztény világ legrégibb alkotmánya *), majdnem ezer évi államélet és folytonos nehéz küzdelmek gyümölcse, melyek eredete s lefolyásának ecsetelésével mi jelenleg nem foglalkozhatunk, mert ez nemcsak a tárgyhoz, de időhöz is szabott föladatunkat túlhaladja.

De mostani állami létünk előzményeit okvetlenül ismernünk kell, hogy a jelen viszonyok közt és a jövőre nézve is el tudjunk lehetőkép igazodni, s önmagunkat s másokat is minden téves következtetéstől megóvjunk, mire csak a lefolyt idők történelméből meritett tanulságok nyujthatnak nekünk biztos segédkezet **).

*) Ha nem is akarjuk az etelközi és pusztaszeri hagyományszerü pontozatokat alkotmányunk korára nézve számba venni: bizvást tekinthetjük azonban szent István első magyar király korát, annak irott törvényeivel együtt, az arany bulla bizonyságára támaszkodva, alkotmányosságunk kezdetének, minél régiebbel egy nemzet sem dicsekedhetik.

**) Ignorantia aut incuria huius historicae basis quam plurimorum in republica errorum, ac per id malorum quoque in commune bonum redundantium uberrimus fons est! mondja igen szépen egyetemünk egykori jeles jogtanára Virozsil Antal. (Jur. publ. Spec. VI.)

Egy másik újabbkori iró pedig G. Fr. Kolb, Handbuch der vergleichenden Statistik czimü munkájában ekép ajánlja a mult idők tanulmányozását: das ganze staatliche und gesellschaftliche Verhältniss lässt sich überhaupt nur begreifen und würdigen, wenn man dessen Vergangenheit, dessen Entwickelung aus dieser Vergangenheit mit betrachtet; es ist dies um so nothwendiger, als viele Erscheinungen der Gegenwart und selbst der Zukunft dadurch bedingt sind.

Ép úgy szükséges, hogy midőn saját hazánk álladalmi intézményeinek, és a szorosabb értelemben vett közigazgatási viszonyainak tüzetesb taglalásához látunk, egyuttal összehasonlitást tudjunk tenni más államok és saját honunk között; és tisztában legyünk az iránt, hogy Magyarország minő helyet foglal el nemcsak geographiailag, és az államerők, de különösen az ezekkel rendelkező államhatalom tevékenysége dolgában is, más európai államok között? mert a statistika körébe vágó ismeretek, csak az előbbi állapottal és más államok viszonyaival való összehasonlitás által válnak reánk nézve gyümölcsözőkké, és képesítenek arra, hogy saját helyzetünk fölött, mely minket legközelebbről kell hogy érdekeljen, elfogulatlanúl itélhessünk.

Eképen a valóságon okulva, sem jövőnk iránt hiú ábrándokat nem fogunk táplálhatni, sem pedig reményünket nem veszitendjük a fölött, hogy ha van is sok rendezni és javítni valónk, és ha állami létezésünket mind e perczig többnemű bel és külső veszély fenyegeti is, hazánk jobbjainak mégis sikerülend a drága hon ügyét sértetlenül adni át a nálunknál tán szerencsésebb utókornak, szerencsésebbnek abban, hogy ennek talán nem leend többé annyi oka hazánk jövője fölött aggódni mint nekünk, kik naponta saját szemeinkkel tapasztaljuk, hogy hazánk mint a halálos ágyból fölkelt beteg, mily nehezen tud fölüdűlni!

Mit a történelemből és az európai államok általános ismeretéből magunkra nézve fő tanuságként levonhatunk, és a mennyit ez alkalommal a dolog rende szerint megemlítendőnek tartottam, ez azon nagy jelentőségü tény: hogy aránylag csekély számu népfajunk, az utolsó népraj, melyet a minden népek anyja, Ázsią, körülbelül ezer esztendővel ezelőtt Európa belsejébe bocsátott, ez utóbbi világrész kellő közepén foglalt helyet, és annak daczára, hogy államalkotásra legkevésbbé alkalmas helyet választott, mert uj honának épen földrajzi fekvésénél fogva volt kénytelen szomszédaival a legelkeseredettebb harczokat vívni, és jövőben is leginkább geographiai helyzetünk fog bennünket a legválságosabb küzdelmekbe sodorhatni *), mégis ezernyi viszontagságok között e nemzet maiglan is önálló államéletet él, és ez államélet legujabbi fejlődésének több oka van örvendeni mint valaha.

---

*) Európában alig van nemzet, melynek helyzete geographiai és ethnographiai tekintetben kényesebb volna mint a mienk. Horváth Boldizsár igazságügyi miniszter beszéde választóihoz. 1868. aug. 17.

Számbavéve minden viszonyokat: a magyar népnek Európa közepén már tíz évszázaddal ezelőtt külön állammá tömörülése és ez államnak egész a mai napig ép fenmaradása a népek történelmében oly kiváló eseményt képez, melyhez hasonlót én ugyan nem ismerek. Látva azt, hogy a magyar birodalom keletkezése óta hány ország tűnt el, és némelyik szinte nyom nélkül a világ szinpadáról, és mily nagy változásokon mentek át a jelenleg létező államok is: lehetetlen, hogy a gondolkodó ember ne fürkészsze az okokat, melyek Magyarországnak ezen valóban csodaszerü fennállását eddig, és mint mindnyájan hinni merjük — jövőben is — lehetővé tették?

Mint az egyes ember, úgy egész nemzetek létele s gyarapodása leginkább a bennök létező szellemi erő fokától, és ennek okszerű kifejtésétől van ugyan föltételezve, és e részben bizvást elmondhatjuk, hogy minden nép önmaga saját jövőjének teremtője. Mégis azt tapasztaljuk, hogy a most létező államokat, saját lakosaik életrevalóságán kivül, az állam megállapitása és fentartása nagy művében más hatalmas tényezők is, mint például kedvező földrajzi helyzet, az ugyanazon családhoz tartozó népfajok sokasága, szerencsés hadviselés, és más itt egyenkint elő nem sorolható kedvező körülmények segitették elő. A brit szigetek és a svajczi havasok hozzáférhetlensége csak növeli ezek lakóinak büszke öntudatát és tetterejét; a latin, szláv és germán törzsök már széles kiterjedtségük által is biztositva érzik jövőjüket; végre az éjszaknyugoti kisebb népek számára ott a tenger, mely őket örök tevékenységre készti, egyszersmind pedig szabadságukat s függetlenségüket biztositja.

A magyar nép „bölcs“ Leo keleti császár tanuskodása szerint már kezdetben is iparkodott ugyan elleneit leginkább szellemi ereje által felülmulni *), és e részben a másik császár Constantinus Porphyrogeneta is igen kedvezőleg itél őseinkről; a most élő magyar néptől pedig legnagyobb elleneink sem fogják annak művelődési kitünő képességét megtagadhatni, de — mint épen emlitém: sem az őseink által választott földterület az itt alkotott állam békés fejlődésének nem kedvezett, mert a keletnek és nyugotnak századokon át egész mostanáig ellentétes érdekei leginkább a négy folyam partjainál érintkeztek, s időszakonkint itt csaptak össze, természetes határaink pedig Erdélyt kivéve a külső megtámadás ellen védelmet nem nyujtanak.

A magyar nép számszerinti sokaságában nem kereshetjük az okot, mely eddigi fennállásunkat lehetővé tette, mert hisz jól tud-

*) L. Szalay László Magyarország történetét I. kötet.

juk, hogy számra nézve legközelebbi szomszédainkhoz képest mily kevesen voltunk, s vagyunk még most is! Végre azzal sem dicsekedhetünk, hogy állami életünk tartósságának valamely szerencsés hadviselés vetette volna meg alapját, mert, ha akár még a külön magyar sereg részéről, akár pedig az osztrákkal egyesülten folytatott hadjáratokon végig tekintünk, fájdalommal bár, de be kell vallanunk, hogy már több század óta hadainknak a harcz istene nem kedvezett.

Mi volt hát az, mi államunkat, s vele együtt erkölcsi létünket annyi veszély s csapás között ezer éven át mostanáig fentartotta?

E nagy kérdésre, mely népünknek egész multját, jelenét és jövőjét foglalja magában, egyetlen rövid szócskával válaszolhatunk, és e szó „alkotmány"!

Igen uraim! alkotmányunknak köszönhetjük egyedül, hogy élünk.

A magyar nép még mielőtt Európába költözött volna, már bizonyos szabályokat alkotott magának, melyeket közdolgai elintézésénél követni akart, és a melyeket törvényekül meg is tartott. Nem vad csordaként jött ide, hogy a Duna és Tisza mellékein, ugy mint elődei tették, dulakodjék, hanem már kész álladalmi szerkezettel lépett e földre, és e szerkezettel, melynek alapjain épült jelenlegi alkotmányunk, hont alkotott magának és utódainak.

A folytonos harczok és küzdelmek e föld lakóinak lelki erejét megedzették ugyan, és arra tanitották, hogy bármi veszélylyel bátran szembe szálljon, de az ősi intézmények lényegéhez szoros ragaszkodás egyrészt, mely a magyar nép jellemének egyik fő vonása; másrészt pedig az állami intézményeknek ősi alapon, de a viszonyok és a korszellem követelményeihez képest okszerü idomítása és fejlesztése, mire nemzetünket minden időszakban késznek látjuk: ez mentette meg népünket és vele együtt az egész országot a végenyészettől, mely azt annyiszor fenyegette, és ez tette lehetővé azt, hogy ezeréves alkotmány védpaizsa alatt oda fejlődtünk, hol más, a müveltségben és hatalomban bennünket jóval meghaladt népek mellé már mégis némi önérzettel sorakozhatunk, és hová isten segitségével eljutva, megnyugvással, de egyuttal mély hálával tekinthetünk elődeink és most élő jobbjaink ez ép oly nehéz, mint nagyszerü munkájára, melynek lelkiismeretes tovább folytatását, a mostani és jövő nemzedék kell, hogy legfőbb kötelességei közé sorolja.

És most lássunk föladatunkhoz, és ismerkedjünk meg államszervezetünk alapvonásaival, mint azokat törvényeinkben megirva vagy törvény erejével biró szokás által szentesítve látjuk. Állam-

szervezetünk alapvonásait mondom, mert ezeknél tovább terjeszkednünk nem lehet, de nem is kell, mivel a közjogi és kormányzati állapotok az administrativ statistikának bár fő, de mégis csak egy részét képezik, tehát nemcsak a többi tárgyaknak is helyet kell hagynunk, hanem szemmel tartva tanszakunk követelményeit, nekünk sem elmélettel, sem történelemmel nem lehet sok, birálattal pedig épen nem lehet dolgunk, hanem mi csak a tények lehető rövidre fűzött előadásával foglalkozhatunk.

Talán nem is szükség említenem, hogy a jelen nagy átalakulás korszakában a tényleges állapot előadása már annálfogva sem lehet tökéletes, mert államépületünknek még csak alapfalai vannak letéve, annak belső berendezése pedig még nagyon is hiányos. Majd mindegyik nap hoz újabb fontos intézkedést, melyet számba kell vennünk, vagy a mely a létezőnek lényeges módosítását helyezi kilátásba.

Az előadmány tehát — mit sokkal több jóakarattal mint tehetséggel nyujtok tisztelt hallgatóimnak — nyers vázlatnál nem lehet egyéb, melynek hézagait csak a jövő fogja kitölthetni.

KSH Könyvtár

I.

Alap- és létszeres törvényeink.

Mindenekelőtt meg kell törvényeink közül azokkal ismerkednünk, melyeken az állam egész szerkezete sarkallik, és melyek alkotmányunk fő elveit foglalják magukban, tekintet nélkül arra, hogy az illető törvény részben netán már módositást szenvedett, de föltéve, hogy abban az alkotmány oly elve rejlik, a melyet ennek egész keretébe tartozónak kell ismernünk.

E törvények főbbjei a következők:

1. II. András királynak 1222. évben kiadott ugynevezett arany bullája, mely jelenlegi alkotmányunk alapvonalait tartalmazza. E törvény az, mely minden királyi hitlevélben és koronázási esküben külön emlittetik és erősittetik meg, a 31-dik czikk 2-dik §-ának mindenkor határozottan megemlitett kihagyása mellett, mely az ország nemeseinek az ezen törvényben foglalt alapszabmányok ellen netán cselekvő fejedelem irányában ellentmondási, sőt ellentállási jogot is adott, és mivel balmagyarázatokra okot szolgáltatott, az 1647: 4. t.-czikk által a királyi esküből és ezen alaptörvény szövegéből örökre kihagyandónak rendeltetett.

II. András ezen arany bullája fonalán a H. T. K. I. 9. czimét nem ugyan mint szorosabb értelemben vehető alaptörvényt, de mint olyast kell megemlitenünk, melyben az arany bulla által kifejezett alkotmányos szabadság elvei ismételtetnek, melyet továbbá az 1741: 8. t.-czikk az ország sarkalatos jogait magában foglaló törvény gyanánt idéz *).

2. A magyar királyok megkoronáztatásáról szóló törvények kivétel nélkül a legfőbb fontosságuak, melyek az alkotmányt ujra

---

*) Az arany bulláról Szalay László (Magyarorsz. tört. I. 6-dik könyvében) azt irja: „hogy ez, mint ő hiszi, a majdnem egy időben készült angol magna charta pél-„dájára keletkezett, hogy ez Szent István intézkedéseinek fölelevenitésével jólétet „és szabadságot volt biztositandó a nemzetnek, a melyre (t. i. az arany bullára) szá-„zadokon át önkény és elnyomás ellenére hivatkoztak az utódok."

biztositják és megerősitik. Ezekben foglaltatnak ugyanis királyainknak az ország törvényei megtartása iránt tett ünnepélyes fogadalmai, t. i. a királyi hitlevelek (diplomata sacra, inauguralia) és a törvényekre tett koronázási eskük. Ezek közül különös emlitést érdemelnek 1622: 2. 1741: 2. 1791: 2. 3. 1792: 2. 1836: I. 1866/7 II. t.-czikkek.

3. Az ország és a hozzá kapcsolt részek területi épségét, a magyar sz. korona országainak együvé tartozását, és úgy a már visszakerült, mint az ezután visszaszerzendő részeknek az anyaországhoz csatolását már az ép most idézett törvények biztositják ugyan; mindamellett az összes államtest egységét és elválasztlhatlanságát illetőleg különösen megemlitendők azon törvények, melyek Erdély, Horvát- és Tótország- és Fiumének az anyaországhoz tartozására és evvel való viszonyaikra vonatkoznak.

Erdélyre nézve idéznünk kell: I. Lipót királynak 1691-dik évi deczember 4-én kelt diplomáját (ugynevezett diploma sacrum, vagy diploma Leopoldinum minust), mely az e tárgyban korábban kelt jogbiztositó okmányokat is mind elősorolja, és ez idő óta minden trónra lépett fejedelem részéről külön oklevéllel erősittetett meg és beczikkelyeztetett. Ugy ez, mint az 1791-dik évi erdélyi 6-dik törvényczikk, azonkivül, hogy Erdélyország alkotmányos jogait ünnepélyesen biztositja, különösen azt tartalmazza, hogy Erdély a magyar szent koronának kiegészitő része, és hogy Erdélyország az akkori uralkodót és annak törvényes utódait, mint Magyarország törvényes királyait fogadta el fejedelmeiül.

Ennek kapcsában Erdélynek Magyarországgal törvényhozási és kormányzati tekintetben egyesitését kimondó 1844/8 VII. magyarországi és ugyanazon évi erdélyi I. törvényczikk, végre az ezen egyesitést tényleg és minden részleteiben foganatositó 1868: XLIII. t.-czikk.

Horvátországot illetőleg meg kell emlitenünk az 1625: 61. t.-czikket, mely ezen országnak Regnum Sclavoniae név alatt a magyar országgyülésen képviseltetéséről rendelkezik, továbbá az 1791: 58- és 59-dik törv.-czikket, mely szerint Horvát-, Tót- és Dalmátországok kormányzati és adózási tekintetben Magyarországgal egyesittetnek, saját ügyeik elintézése pedig továbbra is külön tartományi gyülésekre utaltatik.

Jeleznünk kell végre az 1868: XXX. törv.-czikket, mely a Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlitése iránt létrejött egyezményt, ezen országok közös alaptörvényét foglalja magában

és ugy az anyaország mint e társaságok közt létező mindennemü jogviszonyok rendezésére kiterjeszkedik.

Ugyan ide tartozik a Fiume bekeblezéséről szóló 1807: 4. törv.-czikk, mely által Fiume város és révpartja (Civitas Fluminensis portusque) közvetlenül Magyarországhoz tartozónak jelentetik ki (ad idem Regnum Hungariae pertinere declaratur); a fiumei kormányzónak a főrendek; Fiume város követének pedig a követek táblájján ülési és szavazati jog adatik meg.

4. A felséges uralkodó család trónöröklési jogát és rendét megállapitó, és ennek végképen megszakadtával a király szabad választási jogát az ország számára biztositó törvények. Ezek jelesül az 1547: 5; 1687: 2; és főleg az 1723: 1-, 2- és 3-dik törv.-czikk, vagyis az ugynevezett sanctio pragmatica, mely az uralkodó család trónöröklési jogát ugyan ennek női ágára is kiterjeszti, ennek sorrendjét megállapitja és a trón mindkét nembeli törvényszerü örököseinek kihaltával a nemzet királyválasztási és koronázási jogának föléledéséről rendelkezik.

A most idézett 1723: 1. 2. 3. törvényczikk a tekintetben is főfontosságu, hogy ebben az Ő Felsége uralkodása alatt lévő egyéb országoknak is Magyarországgal és társországaival együttes, és egymástól elválaszthatlan birtoklása mondatik ki; e törvény tehát egyrészt az országnak a felséges uralkodó házzal, másrészt pedig Magyarország és társországainak az örökös tartományokkal, egyuttal azonban a magyar szent korona országainak egymásközt kötött alapszerződésnek tekintendő, melynek egyik főfeltétele az, hogy a király az ország törvényeit épségben tartsa, vagy is mint az 1865/7: XII. 3. §-a mondja, „hogy Magyarország alkotmányos közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fentartassék".

A sanctio pragmaticát Horvátország valamivel előbb, Erdélyország pedig és Fiume Magyarország után nyomban, de külön fogadták el. Mivel Erdélyország akkoriban önálló, és Magyarországgal csak a personalis unio kapcsával egyesitett ország volt, Erdélyre nézve az ennek saját törvényhozó testülete részéről elfogadott, különben a Magyarországéval ugyanazonos Pragmatica sanctio tekintendő alaptörvénynek; a kapcsolt részekre azonban, minthogy ezek az 1723: 1-, 2-, 3-dik törv.-czikkben mindenütt az anyaországal együtt emlittetnek, ezen közös alaptörvény rendelkezése is kiterjed.

5. Ámbár a magyar állam önállóságára és függetlenségére nézve a fentelősorolt törvényekben megannyi ünnepélyes biztositékok foglaltatnak, mégis arról, hogy Magyarország a hozzá

kapcsolt részekkel együtt, mind törvényhozás mind pedig kormányzat tekintetében szabad, minden más államtól vagy néptől független ország, és hogy csak saját törvényei szerint igazgatható: külön törvények rendelkeznek. Ilyenek különösen az 1715: 3. 1790/1: 10-, 12- és 19-dik, ezt megerősitő 1827: 3., különösen pedig az 1847/8: III. és 1865/7: XII., az ezekkel kapcsolatban lévő más, ez időbeli törvényekkel együtt *).

6. Az alaptörvények sorába tartoznak mindazon törvények, melyek az ország lakosainak állampolgári és politikai mindennemü jogait és kötelességeit határozzák meg. Ilyenek:

a) A vallás szabad gyakorlatát, általában pedig a lelkiismeret szabadságát és az egyenjoguságot a két protestans hitfelekezetüek számára biztositó bécsi és linczi békekötés, illetőleg az ezeket helybenhagyó 1608: 1. k. e.; 1647: 5. Különösen pedig az 1790/1: 26. és ennek kapcsában az 1844: III. törvényczikk.

A görög nem egyesült, vagy is a görögkeleti hitvallást követőket illetőleg, ezeknek a honpolgárok közé fölvételét, és vallásuk szabad gyakorlatát biztositó 1790/1: 27; 1792: 10. részben az 1848: XX., és különösen az 1868: IX. törvényczikk.

Az Erdélyben régóta egyenjoguaknak ismert unitaria vallásbelieknek Magyarországba is fölvételét ugyanezen 1848: XX. törvényczikk rendeli el. Ez a tekintetben is főfontosságu, hogy minden törvényesen bevett vallásfelekezetek tökélletes egyenlőségének és viszonosságának elvét állapitja meg, melynek az 1868: LIII. törvényczikk adott gyakorlati kifejezést.

---

*) Régiebb törvényeink közül e részben legnyomatékosabban az itt idézett 1790/1: 10. törv.-czikk rendelkezik, mely ekképen szól:

Erga demissam SS. et OO. Regni propositionem Sua Majestas quoque Stma benigne agnoscere dignata est, quod licet successio sexus foeminei Augustae Domus Austriacae per Articulos 1. et 2. 1723. in Regno Hungariae partibusque eidem adnexis stabilita, eumdem quem in reliquis Regnis et Ditionibus haereditariis in et extra Germaniam sitis, iuxta stabilitum Successionis Ordinem inseparabiliter ac indivisibiliter possidendis Principem concernat, Hungaria nihilominus cum Partibus adnexis sit Regnum liberum et relate ad totam legalem regiminis formam . . . independens, id est nulli alteri regno aut populo obnoxium, sed propriam habens consistentiam et constitutionem, proinde a legitime coronato haereditario Rege suo . . . propriis legibus et consuetudinibus . . . regendum et gubernandum.

Különben az ország állami önállóságára nézve legtüzetesebben nyilatkozott az 1861-dik évi országgyülési első és második fölirat, melyekben legfontosabb alaptörvényeink kimeritőleg tárgyaltatnak.

Végre az izraelitákra nézve: ezeknek a keresztény lakosokkal mindenben egyenlő polgári és politikai jogokat megadó 1865/7: XVII. törvényczikk.

b) Az ország lakosainak birtokszerzési és közhivatalviselési képességét kimondó 1844: IV. és V.; nemkülönben a földbirtokot mindennemü szolgalmaktól fölmentő 1847/8: IX., ennek kapcsában az 1868: XXIX. és XXXIII. törvényczikk.

c) A sajtó és gondolat szabadságát megállapitó, és az előbbinek gyakorlatát szabályozó 1847/8: XVIII. t.-cz., mely a tekintetben is főjelentőségü, hogy a sajtóvétségekre nyilvános esküdtszéki eljárást rendel.

d) Az állampolgárok politikai jogait, t. i. saját községi és hatósági ügyeikbe befolyását, tisztviselőik hatósági és országos képviselőik választásában részeltetését szabályozó 1847/8: V., XXIII. és XXIV.

e) A közteherviselésről szóló 1847/8: VIII, mely azt rendeli, hogy Magyarország és a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan viselni tartoznak. Ezzel kapcsolatban különösen az általános védelmi kötelezettségről szóló 1868: XL. XLI. és XLII. törvényczikk; továbbá az országgyülésileg megszabott közadók kivetése, befizetése, biztositása, behajtása iránt rendelkező 1868: XXI; végre az általános tankötelezettségről szóló 1868: XXXVIII. törvényczikk.

f) A nemzetiségi egyenjoguság tárgyában alkotott 1868: XLIV. törvényczikk és pedig a részben is, hogy az állam és a hatóságok hivatalos nyelvéről rendelkezik.

7. A törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlatára, a törvényhozó testület alakitására, „a kormányzat", általában pedig az összes közigazgatás szervezésére vonatkozó törvények. . . Ilyenek a törvényhozó hatalmat illetőleg: az H. T. K. II: 3; 1608: 1. k. u.; 1790/1: 12; 1847/8: IV; a kormányzat és a végrehajtó hatalomnak a felelős magyar kir. ministerium által gyakorlatáról szóló 1847/8: III; és a hatóságok politikai szervezéséről, és a közigazgatás elrendezéséről intézkedő 1847/8: XVI. XXIII. és XXIV. törvényczikkek.

Végre 8. A Magyarország és Ő Felsége többi országai közt a pragmatica sanctio folytán közösöknek ismert ügyeket és ezek elintézési módját meghatározó 1865/7: XII. mint főfontosságu alaptörvény, a melynek alapelveit a közös államköltségek arányát határozott időre megszabó 1865/7: XIV; az államadósságok után

Magyarország részéről fizetendő évi járulékot meghatározó ugyanazon évi XV; és a reá következő XVI. törvényczikkek emelik gyakorlati érvényre, mely utóbbi a Magyarország és Ő Felsége többi országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetséget, és az ennek keretébe tartozó egyéb közös ügyek elintézési módját tartalmazza.

A most elősoroltakon kivül van még számos régiebb törvény, melyben szintén az állam közrendére vonatkozó intézkedések foglaltatnak, vagy a már elősorolt rendelkezések ismételtetnek. Vannak azonkivül törvényes szabmányok, melyek különösen az ország egyes részeit illetőleg létszeres intézkedéseket tartalmaznak; mindezeknek tüzetes ismertetése azonban a közjogi tudomány körébe tartozik.

A most idézett törvények mindenesetre azok, melyeken Magyarország és társországainak egész állami szerkezete alapszik és ezeknek az alább foglalt fejezetekben külön tárgyak szerint ismertetése és alkalmazása a közjogi statistika czéljainak megfelelend *).

*) Ki alaptörvényeinkkel bővebben meg akar ismerkedni, annak Pauler Tivadar kir. tanácsos és egyetemi jogtanárnak az egyetemes magyar Encyclopaediában (1859) az „Alaptörvények“ czím alatt foglalt jeles czikkét ajánlhatom, hol az alaptörvények elméletén kivül kb. 50 ilynemü régiebb törvény és jogbiztositó okmány szövege foglaltatik. — Az alaptörvények főbbjeit, egész 1848-dik évig bezárólag Toldy Ferencz egyetemi tanár is külön kötetben adta ki, 1861-dik évben.

KSH Könyvtár

II.

A magyar állam területe.

A magyar állam területét képezik:

I. A szorosan vett Magyarország, mely mint a birodalom törzse anyaországnak is neveztetik.

II. Erdély nagyfejedelemség.

III. Horvát-, Tót- vagy Szlavon- és Dalmátország.

IV. A magyar tengermellék.

A harmadik pont alatt elősorolt országok törvényeinkben, partes sociae vel adnexae, kapcsolt részek, a legujabb törvényekben pedig társországoknak is neveztetnek.

A szorosan vett Magyarország magában foglalja:

a) a Dunán innen és Dunán túl, továbbá a Tiszán innen és Tiszán túl fekvő öszvesen 49 vármegyét, melyeknek külön elősorolása alább fog következni, itt csak azt jegyzem meg, hogy e számban a több törvényeink által az anyaországhoz közvetlenül kapcsoltatni rendelt, ugynevezett Partiumbeli megyék, t. i. Kraszna, Zaránd, Közép-Szolnok és Kővár vidéke mint tényleg is az anyaországnál levők foglaltatnak;

b) a megyék területétől külön választott Jászkún, Hajdú városi, XVI. Szepességi városi, Kővár vidéki és nagy-kikindai kerületeket;

c) szintén külön területtel biró öszvesen 44 alább megnevezendő sz. kir. és ezekhez hasonló más négy, összesen tehát 48 várost;

d) az ugynevezett katonai határőrvidéket, mely mint katonai önálló telepekül használt terület, Bács-Bodrogh, Torontál, Temes és Krassó megyék déli részeiből az 1741: 18. értelmében szakittatott ki.

Erdély területe 8 vármegyét, 5 székely széket, 9 szász széket és 3 külön kerületet illetőleg vidéket, és öt külön hatósággal és területtel biró várost foglal magában. Az 1848: VII. magyar, és 1848:

I. erdélyi törvényczikk, és az ezeket részletező 1868: XLIII. törvényczikk rendelete szerint Erdély az anyaországgal mind törvényhozási mind pedig kormányzási tekintetben egy testet képez.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok területe az 1868: XXX. törvényczikk 66-dik §-ában soroltatik elő, e szerint ehez tartozónak ismertetik 1. Fiume vármegye területe, Buccari városával és kerületével együtt, de Fiume város és kerülete kivételével, mely a magyar koronához csatolt külön testet képez. 2. Fiume megyén kivül még öszvesen 6 vármegye, ugyanannyi szab. királyi város. 3. 11 határőrezred, és végre a mostani Dalmátia területe.

Dalmátországnak Partes Maritimae általános elnevezés alatt Horvátországhoz és ez által Magyarországhoz tartozandóságát az 1790/1: 61. törvényczikk jelenti ki; ezen tartománynak a franczia uralom alól megszabaditása után, az országhoz visszakeblezését a KK. és RR. az 1802. 1825—1827. országgyüléseken határozottan követelték. — Tényleg azonban e tartomány sem Horvát- és Tótországgal, sem pedig Magyarországgal egyesitve nincsen, hanem külön kerületekre fölosztás mellett, külön kormányzó és helytartóság, illetőleg az osztrák cs. kir. ministerium által igazgattatik.

A magyar tengerpart (Litterale Hungaricum) Fiume, Buccari és Portore városok, továbbá Buccaricza, Carlopago, Tersact, és vagy 30 község területét foglalja magában. Buccari és kikötője az ép most idézett 1790/1: 61. törvényczikkben már világosan Horvátországhoz, ez által pedig a magyar szent korona birodalmához tartozónak mondatik, de az 1807: 27. törvényczikk annak a magyar országgyülésen közvetlen képviseltetését rendeli el. — Fiume és kikötője az 1807: 4. erejével lőn Magyarországba keblezve, és 1848-dik évig saját, egyenesen a m. kir. Helytartótanács alatt állott kormányzóság által igazgattatott. Végre az 1847/8: XXVII. törvényczikk mind Fiume, mind pedig Buccari szabad tengerkereskedési kerületek törvényhatósági szervezéséről rendelkezik — mely azonban a közbejött események folytán teljesedésbe nem ment.

Horvát-, Tót- és Dalmátországok, nemkülönben Fiume és a magyar tengerpart az anyaországhoz való közjogi viszonyainak törvényszerü rendezése iránt, az 1868: XXX. törvényczikk, mint Magyarország és ezen országok közt létrejött közös alaptörvény részletesen intézkedik. Ebben van a fenforgott közjogi kérdések kiegyenlitése iránt létrejött egyezmény beczikkelyezve. A Magyarország külön testét képező Fiume és kerületének autonomiája és közjogi viszonyainak rendezése ezen törvény alól kivétetvén, a már folyamatba tett külön törvényes intézkedés tárgyát képezendi.

Közjogi tekintetben a magyar szent korona igényt tart még a Szerb-, Bosnyák-, Bolgár-, Oláh- és Moldvaországokra is, mely utóbbi két tartomány együttvéve törvényeinkben Cumaniának vagyis Kúnországnak neveztetik; jogot tart továbbá a magyar korona Galliciára és Lodomeriára is, mely két ország a lengyel birodalom fölosztása alkalmával, a magyar korona jogánál fogva Mária Terézia dicső királyunk birodalmához csatoltatott.

Ezen két ország visszakeblezését is az 1791. 1802. és 1825-dik években tartott országgyülések szintén sürgették.

Mily természetüek legyenek a magyar koronának ez utóbb említett országokra maiglan tartott igényei? azt közjogunk bővebben fejti meg.

Itt csak annyit kell megjegyeznünk, hogy hajdan a magyar birodalomhoz tartozott és visszaszerzett vagy visszaszerzendő országoknak az anyaországhoz kapcsolását a király megkoronázása alkalmával hittel fogadja; ugyanezek a király czímében mindig megemlíttetnek, s ezen országok czímere a királyi pecsétekben is előfordul; ezen országokra nézve végre a jogfentartás az által is gyakoroltatik, hogy a király megkoronáztatása alkalmával a most elősorolt valamennyi ország zászlói is a király előtt vitetnek.

Mindezekben az államterület épségben tartásának elve a fő momentum, minek önkint érthetőleg mindezen országoknak nemzetközileg biztositott, és a magyar király részéről is fennállónak elismert tényleges állapotára jelenleg kihatása nincsen.

A magyar birodalom államterületének ép és csonkítlan fenntartása, a fent elősorolt részeknek az anyaországtól elválaszthatlansága az idézett hazai törvényeink, különösen pedig a királyi hitlevelek és eskük által biztosíttatván, az ország határainak a külországok irányábani rendezésére az országgyülésből időről időre határjáró országos bizottmányok szoktak kiküldetni.

A köztörvényhatóságok száma, elnevezése, területi állománya és alkatrészei: mindezek a törvényhozás rendelkezése tárgyát képezik, és ezeken a törvényen kivül változtatni nem szabad. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a törvény minden egyes közhatóság határait, a hozzá tartozó községeket stb. részletenkint elősorolja, de értem azt, hogy törvényeink minden egyes megye, kerület vagy sz. kir. város részére százados gyakorlat vagy külön törvényszerü rendelkezés folytán kijelölt és birt területét, és annak e területen gyakorolt hatósági jogait épségben tartatni kivánják.

Az egyes községek vagy megyék között fölmerülő határszéli villongások elintézésére törvényeink által külön biróságok vannak

kirendelve, ép úgy akár egész hatóságok szétválasztása vagy egyesitése, akár pedig egy vagy több községnek az egyik megyéből a másikba ki- és bekeblezése, mi iránt különben az érdeklett hatóságok beleegyezése folytán a kormány ideiglenesen is intézkedhetik, rendesen a törvénybe szokott igtattatni.

Ép oly külön törvényes intézkedés tárgyát képezi az is, ha a fölmerülő viszonyoknál fogva ő Felsége kormánya szükségesnek látja, hogy uj közhatóság, például megye, kerület vagy sz. kir. város alkottassék. — A törvénynek ezen intézkedése beczikkelyezésnek (Inarticulatio, articularis receptio) mondatik. Ez ujabb időkben több, azóta megalakult hatóságra, például Arad, Pécs, Eszék, Versecz, Kecskemét, Nagyvárad, Göllniczbányára, valamint a Torontál megye beleegyezésével külön szervezett Nagykikindai kerületre nézve elmaradt ugyan, de valamint ennek oka egyrészt abban rejlik, hogy a törvényhozó testületnek 1848. év előtt létezett szervezeténél fogva a KK. és RR. nem igen voltak hajlandók, az előbb rendezetlen állapotban volt sz. kir. városok országgyülési képviseltetését, mely ezeknek beczikkelyezéséhez kötve volt, elismerni, és azok számát szaporitani, másrészt pedig mindezen a közhatóságok általános rendezésével szoros kapcsolatban álló kérdések eldöntésére idő nem volt: úgy ezek elmaradásából egyáltalában nem lehet következtetni azt, hogy az ujabban szervezett hatóságok beczikkelyezése nem szükséges, sőt ellenkezőleg: a közhatóságok területi és hatósági viszonyaiban tenni kivánt, vagy tényleg beállott változás, amint ezt igen számos példa mutatja, mindenkor a köztörvény szentesitése alá tartozik.

Területi tekintetben a szorosan vett Magyarországot még a Dunán innen és Dunán túl, és a Tiszán innen és Tiszán túli kerületek szerinti fölosztással látjuk törvényeinkben többször emlitve. Az előtt t. i. a különböző ügyekben kiküldött országos bizottságok (Deputationes regnicolares) ezen négy kerület és a kapcsolt részek megyéiből külön választattak meg, a megyék követei is a négy kerületre alkalmazott fölosztással foglalták el helyeiket. Most ezen fölosztásnak államjogi vagy polgári, kormányzati tekintetben semmi jelentősége nincs; csupán a törvénykezés dolgában jő e fölosztás figyelembe, mert a saját hatáskörrel ellátott kerületi táblák birói illetékessége az ezen kerületekben fekvő hatóságokra terjed ki.

A honvédségről legujabban alkotott 1868-dik évi XLI. törvény pedig ismét ezen, előbbi törvényeinkben oly gyakran előforduló fölosztáshoz tért vissza, mert ennek 7-dik §-sa szerint az összes honvédség az imént megnevezett négy, és egy erdélyi kerületre

osztatik föl, melyek mindegyike több honvédzászlóalji, a kir. hatóságok hadkiegészitő kerületei szerint alakuló járásokat foglalnak magukban, és mindegyikök külön kerületi parancsnok vezénylete alatt áll.

A közéletben még egy másik széltében használt elnevezés is fordul elő; az ország déli megyéi közül különösen Torontált és Temest, és általában a Maros bal partján elterülő részeket Bánátnak vagy Bánságnak nevezik. Itt e részben csak annyit tartok szükségesnek megemlíteni, hogy ezen elnevezésnek sem történelmi, sem közjogi alapja nincsen; ennek használata eddig is csak balfölfogásra nyujtott alkalmat, és ennek eloszlatása érdekében is szorosan mellőzendő.

KSH Könyvtár

III.

A magyar állampolgár jogai és kötelességei.

Az előbbi fejezetben elősorolt terület képezi a magyar állampolgár szabad hazáját. Szabadnak mondhatjuk ezt a szó legteljesebb értelmében, különösen pedig azon polgári és politikai jogokra való tekintettel, melyek élvezetét köztörvényeink a haza minden rendü s rangu polgárainak egyenlőképen biztositják, és ugyanezt mondhatjuk azon közterhek és kötelességek egyenlő s aránylagos voltára nézve is, melyekkel a magyar honpolgár az állam irányában tartozik.

Törvénytudósaink, kik 1848. év előtt köz- és magánjogi állapotainkat ismertették, a kiváltságos, és külön polgári osztályok jogairól és mentességeiről egész könyveket voltak kénytelenek összeirni, és tekintve azt, hogy mind e szabadalmak és kivételes állapotok igen számosak voltak, és külön időszakbeli törvények, törvényes szokások és oklevelekből voltak csak összeszedhetők, e feladat nem volt könnyü.

A jogegyenlőség és közteherviselés nagy elve, mely az emberi társadalom és ennek fenállása érdekében alakult állam fő alapjait képezi, benn volt ugyan törvényeinkben kezdettől fogva, s alkalmaztatott is, de csak egyes, a politikai jogokat élvezett osztályok körében : mások e jogok élvezetéből ki voltak zárva; a terhekben pedig nem osztozott a haza minden lakosa egyenlőképen, és soknak módjában állott különféle törvényesnek tartott ürügy alatt a közterhek viselése alól menekülni, és magának a polgári és politikai jogok dolgában kiváltságos állást eszközölni.

Most e különbözetek mind megszüntek. Sem születés, sem vallás, sem nemzetiség, sem lakhely, sem végre a társadalmi állapot nem tesz a polgári jogok élvezetére nézve különbséget e hon lakosai között.

Részben már az 1832/6-dik évi, de különösen az 1844. 1848. és 1865/8-iki törvényhozás a magyar honpolgárnak mindazon egyéni

jogokat, melyekkel más a műveltség legmagasb fokán álló nemzetek birnak, minden ellenkező értelmet és magyarázatot kizáró, többnyire rövid, de annál határozottabb szerkezetü törvényekben örökre biztosította, és ha e jogok foglalatját kevés szavakban akarjuk kifejezni, azt mondhatjuk, hogy Magyarország minden polgára szabadnak születik, úgy erkölcsi mint az evvel nem ellenkező anyagi jólétének eszközeit önkint és szabadon választja önmagának, és ezen törekvésében bizton számithat a törvény köz oltalmára; mindenki az állam nyujtotta előnyökben egyenlőkép részesül, és annak köz terheiben is egyenlőképen osztozik, és evvel el lenne mondva minden.

De nekünk e jogokat mégis részleteznünk kell, különösen a vallásra, a nyelvre, továbbá a magánjogi és politikai állapotra való tekintettel, nem mintha e részletezés az imént formulázott általános jogegyenlőséggel ellenkeznék, de mivel köztörvényeink e részben külön rendelkezéseinek előadása itt van helyén.

Mi először is a vallást illeti, fő, vagyis azon vallásnak, melynek jellege államunk szerkezetére is kihatott, a római kath. hitvallást kell tartanunk.

Szent István I. decretumának és az 1723: 2. törvényczikknek rendelete szerint, Magyarország királyának a római kath. hitvallason levőnek kell lennie, és e kellék magára a trónöröklés jogára is kihat.

A római kath. egyház többnyire még szt. István és azt követte királyaink által adományozott jelentékeny fekvő javakkal van ellátva, melyek jövedelmei az egyház és iskola czéljainak előmozditására szolgálnak és mint ilyenek, az iskolák fentartására szolgáló külön közalapokkal együtt az állam közvetett vagy közvetlen felügyelete alatt állanak.

A róm. kath. egyház főpapjai továbbá t. i. az érsekek, püspökök és több prépost és apáturak, az 1608: 1. k. u. törvényczikkben az ország rendei között első helyen vannak emlitve, és mint ilyenek az országgyülés főrendi táblájánál üléssel és szavazattal birnak, a róm. kath. káptalanok legtöbbjei törvényes közhitelességgel birnak, és mint hiteles helyek (loca credibilia) külön törvénybe igtattatnak. Egyes főpapok külön előjogokkal és praerogativákkal vannak fölruházva, de ezekről a közjog szól bővebben.

Végre megemlíthetjük még azt is, hogy a diplomatikai jelentőséggel biró és mindazon köz ünnepélyek és szertartások, melyek-

nél az állam és közhatóságok képviseltetése szükséges, a római ritus szerint tartatnak meg.

De valamint a róm. kath. egyháznak ezen eminens állása, mint positiv törvények rendelkezésein vagy törvényes szokáson alapuló már innét is, de leginkább az által fejthető meg, hogy az ország összes lakossága a monarchia kezdetétől fogva öt századon át majdnem kirekesztőleg a r. kath. hitvallást követte, hogy továbbá a magyar birodalomhoz tartozó országok lakosainak legnagyobb része, t. i. az összes 14.830.150 főre menő lakosságból 7.120.300 és igy a népességnek 48 százaléka a római kath. hitet vallja; úgy ezen a r. kath. egyházat egyetemleg és erkölcsileg megillető jogoknak ezen és más valláson lévő lakosok egyéni jogaira épen semmi befolyása nincsen; nem mondhatja ugyanis senki, hogy azért, mivel ő r. katholikus, neki ennélfogva a más hiten lévők fölött bármiféle előnyre igénye volna, és ép úgy nem kötelezhetők a más hiten lévő lakosok arra, hogy a kegyúri törvényszerű kötelezettségen kivül, a kath. egyház fentartásához bárminemü szolgalommal vagy pénzbeli áldozattal járuljanak.

A görög egyesült vallásbelieknek az államhoz viszonyai a r. katholikusokéhoz mindenben egyenlők.

A görög nem egyesült, vagy pedig a jelenkorban helyesebbnek ismert elnevezés szerint keleti görög hitvalláshoz tartozó honpolgárok államjogi viszonyait, jelesül azoknak a többi lakosokkal egyenjoguságát, vallásuk szabad gyakorlatát és püspökeinek az országgyülés főrendi tábláján ülési és szavazati jogát az 1799/1: 27. és 1792: 10. és a legujabban alkotott 1868: IX. törvényczikk biztositja. Egyházai és iskoláik fentartásáról maguk gondoskodnak, főpapjaikat is azonban maguk választják, és Ő Felségének megerősitése alá terjesztik.

Mivel pedig a görög keleti vallás hiveinek a nemzetiségek szerint két, t. i. román és szerb ajkú metropoliára oszlását az 1864-dik évben tartott karloviczi egyházi zsinat megengedhetőnek véleményezte, ezen kétfelé oszlás Ő Felsége által is helyben hagyatott: az 1868: IX. t.-cz. a két metropoliának mindenben egyenjoguságát, egymástól függetlenségét, különösen pedig az erdélyi keleti görög vallásu püspökségnek érsekségre emeltetését beczikkelyezte: egyuttal az 1792: 10. t.-czikknek erre is kiterjesztését mondá ki.

Ugyan e törvény a mindkét ajkú keleti görög hitvallásuakra nézve annyiban is legfőbb fontosságú, mert ez őket arról biztositja, hogy a szintén e törvényben meghatározott mód szerint alakitandó egyházi gyülekezeteikben, ugynevezett nemzeti congressusaikban

saját egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapitványi ügyeiket az ország törvényeinek korlátai között maguk intézhetik, és hogy az ezen különválásból eredő követelések Ő Felsége által ministeri ellenjegyzés mellett delegálandó rendes biróság előtt érvényesitendők *).

---

*) Épen most jelent meg a legfelsőbb királyi rendelet, mely a fentidézett 1868: IX. törvényczikk alapján a görög keleti hitvallásu szerbek egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapitványi ügyei kezelési és igazgatási szabályait foglalja magában.

Ennek magyarázatául meg kell jegyeznünk, hogy mivel az 1864-dik évben összehitt és 1865-dik évben Karloviczon folytatólag tartott szerb nemzeti congressus nem az 1847/8: XX. törvényczikk 8-dik §-sa értelmében volt megalakitva, az ez által javaslatba hozott egyházi és iskolai szervezet, mely Ő Felsége jóváhagyása alá terjesztetvén, a vallás és közoktatás ügyi ministerhez küldetett tárgyalás és véleményezés végett; ugyan e minister részéről a törvény értelmében tárgyalható és ellenjegyezhető nem volt mindaddig, mig a nemtörvényes alapon alakitott szerb nemzeti congressus utólag nem törvényesittetett.

Ez a fentidézett 1868: IX. törvényczikkel megtörtént, most tehát ezen congressusnak fentemlitett határozatai is, illetőleg az ennek részéről készitett szervezeti munkálat is a törvény által kivánt alakban, t. i. a m. kir. minister ellenjegyzésével volt ellátható.

Mint mondám, az ezen egyházi és iskolai szervezetet jóváhagyó királyi rendelet folyó 1868-dik évi augusztus hó 10-éről keltezve épen most jelent meg, és ezentúl a görög keleti hitvallásu szerbek minden egyházi, iskolai és erre vonatkozó alapitványi ügyeik intézésére, rendezésére, kezelésére és igazgatására nézve ezen rendelet irányadó.

Áll ez következő hat fejezetből, melyek egyuttal az egész szerves munkálat beltartalmát tüntetik elő.

I. A lelkészségek kevesbitéséről és javadalmazásáról, a zárdai papság személyzetéről és a püspökök javadalmazásáról.

II. A helyi egyházközségek szervezéséről.

III. Az iskola-ügyről.

IV. A consistoriumok és a metropoliai egyházi s iskolai tanács szervezéséről.

V. A zárdajavak és a szerb nemzeti alapok kezeléséről.

Végre VI. A lelkészi pályázatok megvizsgálása módjáról.

A terjedelmes, minden részletekre kiterjeszkedő, és nagy gonddal összeállitott határozatok további tartalmát, melyek a mellékletek nélkül 41 negyedrét lapra terjednek, még csak kivonatilag sem közölhetjük; elég itt annyit megjegyeznünk, hogy ezen királyi szentesitéssel ellátott határozatok alapján a keleti görög hitvallásu szerbek a köztörvény korlátain belül egyházi és iskolai tökéletes autonomia élvezetében vannak, minél nagyobbat a maga részére egyik vallásfelekezet sem kivánhat. Különös figyelemre méltó a helyi egyház-községek szervezéséről szóló II. fejezet, mely bármelyik más hitfelekezetbeli egyház-községnek mintájául szolgálhatna.

Ugyanennek kapcsában meg kell jegyeznem még azt is, hogy az 1868: IX. törvényczikk 10. §-a, a görög nem egyesültek egyházi congressusának alakitásáról szóló 1847/8: XX. törvényczikk 8. §-át eltörölte, és elrendelte, hogy a

A helvét és ágostai hitvalláson levő honpolgárok az ország többi lakosaival egyenjoguságáról, vallásuk szabad gyakorlatáról, egyházi és iskolai ügyeiknek teljesen önálló kezeléséről, a már emlitett bécsi és linczi békekötések, melyek föltételei az 1608: 1. k. e. és 1647: 5. t.-czikkel hagyattak jóvá, különösen pedig az 1791: 26. t.-czikk szabmányai tüzetesen rendelkeznek.

Az 1790/1: 26. törvényczikk, a vallás dolgában kelt ezen főfontosságú alaptörvény, mely a bécsi és linczi békekötések törvénybe igtatott biztositékait gyakorlati érvényre emelé, 17 pontban elősorolja mindazt, mi egyrészt a protestans mindkét hitvallás hiveinek saját egyházi és iskolai tökéletes autonomiáját biztositja, másrészt pedig a mi azoknak az államhoz való viszonyaira vonatkozik. E törvénynek a vegyes házasságokra és áttérésekre vonatkozó némely szabmányát az 1844/8: III; a vegyes házassági válóperek ügyében pedig az 1868: XLVIII. törvényczikk bővité, illetőleg módositá; az 1847/8: XX. törv.-czikkben kimondott vallásbeli tökéletes egyenjoguság elvének alkalmazásáról és a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonosságáról pedig az 1868: LIII. t.-czikk rendelkezik.

Most csak annyit kell megjegyeznünk, hogy a fentidézett törvények alapján a protestansok összes egyházi és iskolai, nemkülönben az ezekre vonatkozó alapitványi és minden más ügyeikre nézve a legnagyobb, és oly önállóság élvezetében vannak, a minővel semmi más egyház nem dicsekedhetik. Egyházi gyülekezeteiket és synodusaikat egész szabadon alakitják és szervezik, és azon kivül, hogy ugyanezen törvény 4-dik pontja értelmében Ő Felsége az őt e tekintetben is megillető legfelsőbb felügyeleti jogot az ezen egyházkerületi gyülésekhez és zsinatokhoz kiküldhető kir. biztosai, és a jegyzőkönyvek bekivánása által a köztörvény szempontjából gyakorolja,

---

szerb nemzeti egyház congressusa az illető főpásztorokon kivül 25 egyházi, 50 világi és 25 határőrvidéki követből álljon.

A görög keleti egyházhoz tartozó román hívek ép most fognak a már N.-Szebenbe egybehitt saját congressusokon, a számukra szükséges hasonló szervezési szabályok fölött tanácskozni, és határozataikat Ő Felsége jóváhagyása illetőleg beczikkelyezés alá terjesztendik.

A mi végre a keleti görög vallás se nem szerb, se nem román ajkú hiveit illeti, ezeket a már többször idézett 1868: IX. törvényczikk 9. §-sa meghagyja mindazon jogaikban, a melyeket egyház-községi és iskolai ügyeik önálló elintézésében, szertartási nyelvük szabad használatában, mint szintén egyház-községi vagyonuk és alapitványaik kezelésében eddig gyakoroltak, és belátásukhoz képest akár a szerb, akár pedig a román metropoliához csatlakozhatnak.

a protestans honpolgárok saját egyházi és iskolai ügyeikben a köztörvény korlátain belül egész szabadon rendelkezhetnek.

Ugyan e törvény 8. pontja azt is rendeli, hogy úgy a magasabb, mint az alsóbb rendü közhivatalok az ezekre érdemes és képesitett honfiaknak a vallásküllönbségre való minden tekintet nélkül adományoztassanak, aminthogy a törvény ezen rendelkezése, úgy a protestánsok, mint minden más vallásfelekezetüek irányában nálunk tökéletes alkalmazásba ment.

Az egyházaknak az államhoz való viszonyáról lévén szó, meg kell még érintenünk azt is, hogy ujabb időkben egy külön, a kormány rendelkezése alatt álló pénz-közalap alakult, melynek kizárólagos rendeltetése az, hogy abból a protestáns egyházak és iskolák ő Felsége kegyelméből esetről esetre jelentékeny segélyezésekben részesittessenek.

Az unitaria hitvallás követői Erdélyben már régóta, Magyarországon pedig az 1848: XX. t. cz. erejénél fogva, mindazon ép most elősorolt jogokban részesülnek, melyek élvezetével más törvényesen bevett, különösen pedig a protestans vallásbeli polgárok birnak.

Az izraelitáknak polgári és politikai jogok tekintetében az ország keresztény lakosaival egyenlőségét az 1865/7 : XVIII. t. czikk mondotta ki. Az izraeliták művelődési és emberiségi czéljainak előmozdítására szintén létezik egy külön közalap, melyből az illető egyházi községek időről időre bizonyos segélyben részesittetnek.

Az izraeliták egyházi kormányzatának és iskolai, valamint más jótékony alapitványi ügyeinek rendezése czéljából a vallás és közoktatási miniszter előterjesztése folytán ő Felsége ép most hitt össze az egész ország összes zsidóságát képviselő egyházi közgyülést vagyis congressust, melynek megállapodásai bizonyosan a törvény külön rendelkezését vonandják maguk után.

Mit a lakosok vallásügyi viszonyaira záradékul még meg kell jegyeznünk, az röviden abból áll, hogy

a) a különböző egyházaknak az államhoz viszonyai mindenkor a törvény külön intézkedésének tárgyát képezik,

b) hogy a törvényesen bevett vallásfelekezetek, minden jogaik gyakorlatára nézve a köztörvény; illetőleg az ezt végrehajtó államhatalom oltalma, de egyuttal felügyelete alatt is állanak a részben, hogy minden egyházi felekezet saját ügyeinek elintézése alkalmával a törvény korlátain belül maradjon.

Végre c) következik az is, hogy a mely vallás törvényeink által befogadva és elismerve nincs, az nem létezőnek tekintetik, és a

hatóságok részéről hivatalos elismerésre és azok támogatására számot nem tarthat.

Nyelvre vagyis nemzetiségre nézve Magyarország és a hozzá kapcsolt részek lakosai, mint ezt a statistika népszámlálási része mutatja, szintén többféleképen különböznek egymástól; mindamellett az állampolgári és politikai jogok élvezete tekintetében a magyar állam külön ajku lakosai között épen semmi különbség nincs, és mindnyájan ugyanazon egy politikai testnek egyenlő és kiegészitő részei.

Az 1844: II. és 1868: XLIV. czikkbeli törvényes szabmányok rendeleténél fogva a törvényhozás, a közkormányzat, és általában az államigazgatás hivatalos nyelve a magyar nyelv, és ennek köteles használata azon határokig terjed, melyeket az államegység és közkormányzat egyöntetüségének szem elől nem tévesztheto főbb érdekei önkint szabnak.

A törvényhozási, tanácskozási és ügykezelési nyelv kizárólag a magyar, a kormány és általában az államhivatalok ugyan e nyelvvel tartoznak élni — közbenső, valamint e közhatóságokkal való érintkezéseikben, a hatóságok és hatósági tisztviselők is mind fölfelé, mind pedig egymás között szükséges és általában hivatalos levelezéseikben kötelességszerüleg az ország hivatalos nyelvével, vagy ez utóbbi esetben a hatóságok más jegyzőkönyvi nyelvével élnek, végre az állam költségén fentartott iskolákban a tannyelv leginkább magyar, de az államhatalom mindennemü működéseinél legfőbb tekintet fordíttatik arra, hogy a nem magyar ajku lakosság méltányos igényeinek is elég tétessék.

Az országgyülésileg hozott törvények, és a kormánynak az összes lakosságot érdeklő mindennemü kibocsátványai rendesen az országban dívó valamennyi nyelvekre hitelesen lefordíttatnak, és az illető hatóságok utján megküldetnek.

A hatóságok közgyülésein nemcsak kiki saját anyanyelvén szólhat, hanem a közgyülések jegyzőkönyvei is, ha a hatóságok közönségei úgy kivánják, a magyar szövegen kivül a hatóság területén dívó más nyelven is szerkeszthetők.

A néppel közvetlenül érintkező alattas hivatalok, és a végrehajtó hatalomnak mindazon közegei, kik a községekkel vagy egyesekkel állanak hivatalos viszonyban, ezekkel saját nyelvükön tartoznak levelezni, és őket a felsőbb hatóságok határozatairól vagy végzéseiről anyanyelvükön értesíteni.

Általában a községek hivatalos nyelve, nem különben az egyházi kormányzat hivatalos és az elemi oktatás tannyelve

mindenkor az egyházi és iskolai hatóságok belátásához és az illető lakosság nemzetisége szerint határoztatik meg; és úgy az állam mint a közhatóságok közegei, minden az országban szokásos nyelven irt beadványokat, bizonyitékokat és okleveleket elfogadni s azokat érvényeseknek ismerni kötelesek. Az állam részéről van végre arról is gondoskodva, hogy úgy a közép mint a főbb tanodáknál mindazon nyelvek tudománya rendszeresen adassék elő, melyek az ország különböző vidékein divatoznak.

Horvát- és Szlavonországnak hivatalos nyelve az 1868: XXX. t. czikk értelmében a horvát nyelv, — a melylyel ezen országok képviselői a magyar korona országai közös országgyülésén is élhetnek.

A mit még a lakosok általános polgári jogai közé sorolhatunk, és a mi szintén nem csekély fontossággal bir, az az ingatlan birtoknak és az állam területén létező bárminemü vagyonnak törvényszerü szabad és korlátlan megszerzése, birtoklása, és az azzal való szabad rendelkezési jog, melylyel az 1844: IV. törv. czikk szerint az ország minden lakosa különbség nélkül föl van ruházva; e részben a törvény csupán a volt jobbágytelkekre nézve tesz kivételt, melyeket egy negyed, némely helyütt azonban egy nyolczad rész teleknél kisebb részletekre az okszerü gazdálkodás és földmivelői proletariatus távoltartása érdekében földarabolni nem szabad.

A fentebb már idézett 1844-diki törvény szerint, továbbá minden honpolgárnak, ki a kellő minősítvénynyel föl van ruházva, joga van bárminemü hivatalt viselhetni, és számos törvényeink rendelik, hogy a hivatali állomások betöltésénél a külön felekezetü honpolgárokra kellő tekintet fordittassék, mit a gyakorlatban tapasztalunk is.

Azt, hogy minden magyar honpolgárnak joga van az állam és hatóságok közegeitől személye és vagyona biztonságának fentartását, ügyeinek gyors, részrehajlatlan és méltányos elintézését, általában pedig a törvény oltalmában részesitést és pártatlan igazságszolgáltatást követelnie; mind ezeket, mint önkint érthető dolgokat, nem is említeném, ha ezek is az állampolgári jogok teljességéhez nem tartoznának.

Végre minden honpolgár, ha a törvényben megszabott, és amint látni fogjuk igen könnyen elérhető minősítvénynyel bir, községi és hatósági, úgy közigazgatási mint törvénykezési tisztviselőinek megválasztásában, a községi vagy hatósági ügyek elintézésében, és végre a nép egyetemét az országgyülé-

sen képviselő követ megválasztásában törvényszerüen részeltetik.

Az állampolgárok politikai jogait azonban bár tulajdonkép ide tartoznak, mégis az ügyrendszer érdekében inkább ott fogom előadni, hol a törvényhozó testület alakulásáról, jelesül a képviselők, továbbá a községi és képviseletek megválasztásáról leend szó. Itt a politikai jogállapotot illetőleg csak annyit kell megjegyeznünk, hogy az 1848. évi fentidézett törvény rendelkezése szerint a politikai jogok gyakorlatában meghagyattak mindazok, kik e törvény hozataláig e jogok élvezésében voltak, ellenben azokra nézve, kik e jogok gyakorlatába akkor léptek először, a törvény bizonyos minősítvényeket szabott föltételül.

A nemesi osztály tagjai tehát már ezen minőségüknél fogva, t. i. mint nemesek lépnek e jogok élvezetébe, és a főrendek sorába tartozó családok nagykoruságot ért tagjai szintén e minőségüknél, de különben az 1608: k. u. 1-ső törvényczikk határozott rendeleténél fogva válnak a főrendi háznak üléssel és szavazattal biró tagjaivá, mely két rendbeli intézmény bár ugyan első tekintetre a népképviselet alapján alakult 1848-dik évi államszerkezet keretébe nem tartozónak látszik is, és valóban az előbbi feudalis intézmények egyedüli maradványa, mégis ennek, a törvény további rendelkezéseig megtartása akkoriban és egyelőre most is szükségesnek ismertetett, mert az 1848-dik évi nagyszerü átalakulás most lépett csak tulajdonképen életbe, és midőn az államhatalom organikus működése egész uj alapokra lőn fektetve, e törvényhozás sem czélszerűnek, sem pedig ildomosnak nem tartotta, hogy az elöbbi államélet egyedüli tényezői, és ép azok, kik annak korszerü átalakitását annyi önmegtagadással eszközölték, az állam új berendezésénél nagyobb részben kirekesztessenek.

Most a honpolgárok kötelességeit kell elősorolnunk, mihez annak ismétlésével foghatunk, hogy ezen kötelességek is mindenkire kivétel nélkül és egyaránt nehezednek, ha ugyan azt, mivel az ember saját hazájának tartozik, nehéznek és terhesnek mondanunk szabad volna.

Első vonalban az állampolgárnak a haza irányában tartozó erkölcsi kötelességei említendők, melyek teljesitését a társadalmi rend és az ehez kötött állam legfőbb érdekei követelik.

És itt első helyet foglal a népiskolai közoktatás tárgyában alkotott 1868: XXXVIII. törv. czikk, mely azon elvből indulva ki, hogy a szellemi kiképeztetés az állampolgárok jólétének egyik legfőbb föltétele és biztositéka, azt rendeli, hogy „minden szülő vagy

gyám és mindazok, kiknek házában gyermekek, mint mestertanítványok vagy házi szolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat, — ha nevelésükről a háznál vagy magántanintézetben nem gondoskodtak, nyilvános iskolába járatni életidejük 6-dik évének betöltésétől egész a 12-dik, illetőleg 15-dik év betöltéséig, az ugyanezen törvény 4-dik §-ában megszabott büntetések és hivatalos eljárás következményeinek terhe alatt.

A második vonalban alig kell külön mondanunk, hogy a magyar alkotmány a törvény iránt tökéletes engedelmességet és tiszteletet, a haza és király iránt hűséget követel a hon minden polgárától, és ez alól büntelenül magát senki ki nem vonhatja.

Az államintézmények, annak feje és a közrend, általában pedig a törvény intézkedései és ezt végrehajtó hatóságok ellen vétőket a törvény igen szigoruan rendeli büntettetni:

már az 1507: 8-dik törvényczikkben például ezeket olvassuk: „Quicunque contra Statuta, Decretaque Regni palam et aperte egerit, Decretaque huiusmodi temerario ausu violare praesumpserit, talis, si fuerit Praelatus, aut altera persona Ecclesiastica in amissione Praelaturae, vel alterius dignitatis, et beneficii, si vero Baro vel nobilis, in amissione universorum bonorum suorum et jurium suorum possessionariorum convincatur eo facto, et perpetuus Regiae Majestatis ac Regni infidelis, et exul habeatur."

Ehez hasonló, sőt még ennél is szigorúbb rendelkezés törvényeinkben több foglaltatik, nem is említve az 1720: 9. 10. és 11. törvényczikkeket, és az itt idézett más törvényeket, melyek különösen a felségsértés, honárulás, és a köztisztviselők és hatóságok megsértésében bűnösöket a legszigoruabban rendelik megfenyíttetni: e részben különösen idéznünk kell a sajtóvétségekről szóló 1847: XVIII. törvényczikket, mely a minden rendezett államban szükséges közfenyiték és a közrendet biztositó alkotmányos oltalom mérvét szabja meg.

Honatyáink tehát a törvény iránti tiszteletet és annak lelkiismeretes megtartását mindenkor az alkotmányos polgár legfőbb erényének és kötelességének tartották, mint olyant, mely nélkül állam nem létezhetik.

Ebből önkint következik, hogy az illető törvények positiv szabmányainál fogva is mindenki a reá rótt közterheket és általában azt, mit tőle a haza ügyét képviselő államhatalom törvényszerüleg követel, minden vonakodás nélkül és lelkiismeretesen leróni tartozik. Ha túlterhelve érzi magát,

ott van a törvényszerü orvoslat, a mindennemü közteher vagy kötelezettség megbirálásával foglalkozó felszólamlási bizottmányok, melyekben kinek-kinek ügyében saját polgártársai lelkiismeretük szerint adnak véleményt vagy határoznak; ott vannak továbbá az időhalasztás vagy elengedés követelésére vonatkozó törvényes szabmányok, melyeket kiki igénybe vehet.

A közterhek alatt pedig nemcsak az állami háztartás szükségleteinek födözésére szolgáló adónemek értendők, melyeknek részletes ismertetését ugyanezen tanfolyamnak egyik külön szaka szolgáltatandja, hanem a közterhek elnevezése alatt értendők mindazon kötelezettségek is, melyek az állam, a hatóság, a község, az egyház és iskola javára, vagy bárminemü más, a törvény vagy törvényes szokás szerint elismert közczél előmozditására szolgálnak, és melyek kivetését az erre törvényesen hivatott és jogosult testületek vagy közegek eszközölték.

Közterheknek tekintendők, de csak tágabb értelemben, mindazon fizetési kötelezettségek is, melyek a közhatóságok vagy felsőbbleg feljogositott külön engedményesek részéről a közönségnek nyujtott valamely előny használatáért méltán követeltetnek, föltéve, hogy e követelés mérve törvényszerüleg lett megszabva. Ilyenek a városok, községek és magánosok birtokában lévő kövezet-hidvásárvám és helypénz szedési javadalmak, melyek az illetőknek azért adományoztattak, hogy a közforgalom és közlekedés eszközeiről, a mennyiben ezek az egyes városok és községek vagy magánbirtokok helyi viszonyainál fogva szükségesek, és a melyek előállitására az államkincstár különben is elégtelen volna, kellőképen gondoskodva legyen. Ennélfogva az ilynemü közforgalmi eszközök használatáért a hatóságok részéről megállapitott és a kormány által helybenhagyott dijakat mindenki különbség nélkül fizetni tartozik.

Arra, hogy a pest-budai lánczhidon kivétel nélkül kiki vámot fizetni tartozzék, 1836-ik évben még egy külön, az ezen évi XXVI. t.-cz. volt szükséges; az 1848: VIII. törvényczikk életbeléptetése után, mely azt rendeli, hogy a Magyarország és a kapcsolt részek minden lakosai, minden közterheket különbség nélkül, egyenlően és aránylagosan viseljék, azt hiszem, hogy ezen törvény szoros magyarázata szerint személyes mentességet vagy kiváltságot ily kötelezettség alól senki többé nem követelhet.

Az országos közterhek sorába tartozik továbbá a közmunka, melynek a közjó érdekében köteles lerovásáról az 1844: IX. t.-cz. rendelkezik; a mennyiben pedig ezen törvény a lakosságnak csak egy részét kötelezte volt ezen köztartozás lerovására: a

közteherviselésről szóló 1848. évi fentidézett törvény következtében ugyan e kötelezettség kivétel nélkül mindenkire alkalmaztatik.

A közmunka tárgyai az 1844: IX. 12. §-a értelmében a közlekedés és közforgalom eszközeinek (utak, hidak, töltések és viziszabályozás) helyreállitása és fentartása, a miről és mindenütt való gondoskodás az állam erejét felülmulná.

A közlekedési m. kir. ministerium osztályozva a közutakat, ezek közül az országutakat az állam költségein, ellenben a megyei és községi, illetőleg a városi utakat az illető hatóságok erejével, tehát közmunkával rendelte fentartandóknak, és a közmunka erővel való rendelkezést ugyancsak a hatóságokra bizta.

A közmunka-tartozás mérvét megszabó fentebbi törvénytől egyébkint a kormány enyhitő rendeletei folytán eltérés történt; mely szerint jelenleg a házzal, de vonó jószággal nem biró minden ember hat kézi napot, a házzal nem biró három napot; ha pedig vonó jószággal bir, az egyes fogatú, ilyes járművel két, — a két vagy több fogattal biró pedig minden kettős fogat után és ilyennel két igás napszámot köteles a közmunkában évenkint eltölteni.

Szabadságára van azonban mindenkinek hagyva, valjon a jövő évi tartozást természetben, vagy pedig készpénzbeli váltsággal akarja-e leróni, — mely utóbbi esetben e szándékát a tartozási évet megelőző október hava végeig, hogy t. i. a hatóság a jövő évben rendelkezése alatt állandó pénz- és természetbeli munkaerő fölött magát kellőleg tájékozhassa — bejelenteni tartozik.

A megváltási árakat maga a hatóság szabja meg, és pedig a helyben divó napszámok három negyedrésze erejéig. Ugyancsak a hatóság jogában áll kivánhatni azt is, hogy mindazok, kik magukat meg nem váltották, közmunkájokat inkább a sokkal czélravezetőbb és igazságosabb szakmában, mint napszámban dolgozzák le, mely utóbbi kellő felügyelet nélkül többnyire veszendőbe megyen.

Következik most a honpolgárnak egy másik és mondhatnók legfőbb kötelessége, és ez a honvédelmi kötelezettség. E részben az 1868-dik évi XL., XLI. és XLII. törvények következő szakaszait ismertetjük itt meg:

A védelmi kötelezettséget minden védképes állam-polgár személyesen teljesiteni tartozik. E kötelezettség a hadsereg — illetőleg a haditengerészet, a honvédség- és a népfelkelésben eltöltendő idő tartamára oszlik, és ehez képest különbözik. — A hadseregbe, haditengerészetbe, vagy a honvédségbe lépés

kötelezettsége kezdődik azon naptári év január hó 1-jétől, a melyben a hadköteles 20-dik életévét betölti. Tart pedig e kötelezettség a hadseregnél és a haditengerészetnél a) három évig a sorhadállományban, és b) hét évig a tartalékban, a honvédségben pedig a) két évig azoknál, a kik szolgálatkötelezettségüknek a hadseregben eleget téve áthelyeztetnek a honvédségbe, b) tizenkét évig a honvédek közé közvetlenül sorozott védkötelesekre nézve; a hadsereg és haditengerészet jutalékának teljes kiállitása után, t. i. az előállitott három korosztálybeli hadszolgálatra alkalmasok fölöslege ujonczozási járásonkint két egyenlő részben, és pedig egyik fele a honvédségbe és a másik a póttartalékba osztatik.

Ez utóbbiak előjegyeztetvén, béke idején polgári foglalatosságuk mellett meghagyatnak, és csupán háboru esetére fordittatnak Ő Felsége rendeletére, életkorukhoz képest, a hadsereg vagy a honvédség kiegészitésére. A póttartalékosok közé soroztatnak azon a negyedik korosztályba lépő védkötelesek is, kiknek a harmadik korosztályban az ideiglenes szolgálat-mentesség megadatott. — Az egyénnek 32 éves életkora betöltésével azonban a póttartalékban való védkötelezettség megszünik. A honvédségi szolgálatra csak azok nem köteleztetnek, kik szolgálatkötelezettségüket a haditengerészetnél teljesitették.

Ha pedig háboru idején a védelmi erőnek legvégső megfeszitése szükséges, akkor a népfölkelés kötelezettsége áll be, és mindazon honpolgárok, kik 18 éves életkorukat meghaladták és 40 éves életkorukat még be nem töltötték, és kik sem a hadsereg és haditengerészet, sem a honvédség állományába nem tartoznak, Ő Felsége által fegyverbe szólittatnak, és a törvényben megszabott hadiszolgálatot tenni kötelesek.

A törvény további rendelkezése szerint a hadsereg, haditengerészet vagy pedig honvédségbeli szolgálat alól ideiglenes fölmentésnek is van helye, a mi iránt támasztott igények fölött első vonalban a sorozó bizottmány, fölfolyamodás esetén pedig a honvédelmi ministerium határoz, melytől tovább folyamodni nem lehet.

A fentemlitett hadiszolgálat alól ideiglenesen mentesek:

1. A keresetképtelen apának vagy özvegy anyának egyetlen fia.

2. Az apa halála után a keresetképtelen nagyapának vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha azoknak fiuk nincsen.

3. Teljes árvaságra jutott testvéreknek egy bátyja.

Fölmentésre azoknak is van teljes igényök, kiknek egyetlen vagy több fivéreik

a) a sorhadi vagy tartalékbeli kötelezettség alatt állanak.

b) kiknek fitestvéreik 18 évesnél ifjabbak.

c) kiknek fitestvéreik gyógyithatlan szellemi vagy testi fogyatkozások miatt bármi keresetre képtelenek.

A ki pedig ezen alapokon ideiglenesen fölmentetett, de fölmentési czimét föladja, vagy annak föltételeit nem teljesiti, korosztályához képest a hadseregbe, haditengerészetbe, vagy honvédségbe való lépés kötelezettsége alá esik.

Ugyan e törvény gondoskodott arról is, hogy a műveltség és képzettség magasb fokára törekvő védköteles honpolgárok egyrészt a választott pályát félbeszakitani ne kényszerüljenek, másrészt a hadsereg se nélkülözze azon értelmi erőket, melyek a védelmi erőnek szellemi kiképeztetésére és erkölcsi sulyának növelésére kitünőleg hivatva vannak, ennélfogva a képzettség magasb fokán álló hadkötelezettek kedvezményképen a hadseregbe vagy haditengerészetbe önkint szolgálatba léphetnek, és ez esetben béke idején csak egy évi tényleges szolgálatra vannak kötelezve.

A törvény e részben akként rendelkezik, hogy: a belföldiek, kik a képzettség oly fokán állanak, mely valamely főgymnasiumban, főreáltanodában vagy ezekkel egyenlő vagy más magasabb rendü tanintézetben végzett tanulmányoknak megfelel, s erre nézve magukat nyilvános vagy nyilvánossági joggal fölruházott ilyetén intézetek bizonyitványaival igazolni képesek; ha a hadseregbe önkint belépnek és szolgálatuk ideje alatt maguk költségén ruházkodnak, magukat fölszerelik és élelmezik, — lovasságnál a lovat is megszerzik és a lótartásról is gondoskodnak: béke idején belépésüktől számitott egy évi tényleges szolgálat után mint tartalékosok szabadságra bocsáttatnak.

A fennérintett tanintézetekbeli szegényebb sorsú rendes és nyilvános tanulók, kik erkölcsi jó magaviseletüek, a főtantárgyakból kitünő osztályzatot nyertek és az érettségi vizsgálatot vagy az államvizsgát kielégitő sikerrel végezték, az illető ministerium javallatára, a közös hadügyi minister engedélyével, hasonlóképen egy évi önkintes hadiszolgálatba léphetnek, melynek tartama alatt ruházati, fölszerelési és élelmezési költségeik a közös hadügyi költségvetésből fedeztetnek.

Ha azután az ily önkéntesek a tartalék és honvédtisztek részére szabályozott vizsgát jó sikerrel letették, az egy évi szolgálat betöltése után sorrendben tiszteknek jelöltetnek ki, és fogyatkozás esetén tartalék-tisztekké neveztetnek.

Hasonló kedvezményben részesülnek a fentelősoroltképzettséggel biró azon önkéntesek is, kik a haditengerészetbe vé-

tetnek föl, és ezek ruházati és élelmezési költségeit maga az államkincstár fedezi.

Az orvosok, állatorvosok és gyógyszerészek egy évi önkéntes szolgálatukat kiki szakmájában, t. i. katonai kórházakban, az állatorvosok az illető lovassági, tüzér- vagy szekerész-csapatban, a gyógyszerészek pedig a katonai gyógyszertárakban teljesithetik; háboru esetében pedig szolgálatkötelezettségükhöz képest a sorhadban, haditengerészetben vagy a honvédségben és tábori vagy állandó kórházakban is alkalmaztatnak.

A törvényesen bevett egyházak és vallásfelekezetek papjelöltjei besoroztatásuk esetén hittudományi tanulmányaik folytathatása végett szabadságra bocsáttatnak; pappá szenteltetésük, illetőleg lelkészszé lett kineveztetésük után azonban a hadsereg lelkészei lajstromába igtattatnak, és háboru esetén vagy a hadseregnél, haditengerészetnél, honvédségnél vagy tábori és állandó kórházaknál mint lelkészek alkalmaztatnak, ha azonban papi hivatásukkal felhagynak, hadiszolgálatra szólitandók.

A nyilvános szolgálatban álló tisztviselők, tanárok és tanitók, és pedig az előbbiek közül azok, kik az állam szolgálatában a felséges uralkodó-ház magán családi és ősalap-javain vannak alkalmazva, kik továbbá az országos és kerületi képviseletek a megyei és városi törvényhatóságok és politikai igazgatással megbizott községek kebelében oly hivatalt viselnek, melynek viseléséhez a jogi és államtani tanulmányok bevégzésének igazolása kivántatik, — mindezek háboru esetében a közigazgatási szolgálat és tanitás folytatására nélkülözhetlen számban az illető szak-minister ajánlatára Ő Felsége a király engedelmével alkalmazásukban meghagyatnak.

A népiskolák tanjelöltjei és az ilyeknél alkalmazott tanitók, továbbá azok, kik örökség utján jutottak valamely mezőgazdaság birtokába, ha rendes birtokukon laknak, abban maguk gazdálkodnak, s az ily birtok földjövedelme egy öttagu család önálló eltartására elégséges, de viszont ezen mérv négyszeres mennyiségét meg nem haladja, a hadseregbe, haditengerészetbe vagy a honvédségbe történt besoroztatásuk után, a népoktatást és illetőleg a gazdaság kezelését legkevésbbé akadályozó időszakban nyolcz hét alatt katonailag kiképzendők, azután szabadságolandók, és béke idején ezen felül csak az időszaki fegyvergyakorlatokban való részvétre szólitandók.

A haditengerészetbe sorozott oly képzett tengerészek és gépészek szolgálati ideje, kik az előbb emlitett egy évi önkéntes szolgálat kedvezményeire igényt nem tarthatnak, béke idején egy

év tartamára is leszállítható, és rendszerint három éven túl nem terjedhet. Végre a hadi tengerészetbe beosztott oly tengerészek, a kik belföldi tengerészeti vagy hajóépitési tanintézetekbe járnak, béke idején a tanidő tartamára szabadságra bocsátandók.

A hadkötelezettséggel együttjár a nősülhetés korlátozása, mire nézve a törvény azt rendeli, hogy mindaz, ki az ujonczállitási bizottmány által hadi szolgálatra mindenkorra alkalmatlannak nem találtatott, vagy a harmadik korosztályben a sorhadi szolgálattól ideiglenesen föl nem mentetett, valameddig a 3-dik korosztályból ki nem lépett, meg nem nősülhet. Különös tekintetet érdemlő körülmények közt azonban a kivételes nősülési engedély megadására a honvédelmi m. kir. ministerium van jogositva; de ezen engedély az illetőt a hadseregbe, hadi tengerészetbe, vagy honvédségbe lépés kötelezettségétől föl nem menti.

Végre a szolgálatkötelezettség teljes betöltése előtt az illető besorozott el is bocsáttatik, ha besorozása törvényellenesen történt, ha nála elhárithatlan szolgálatképtelenség állott be; ha továbbá családjánál időközben oly változások és viszonyok állottak elő, melyek fenforgása esetén már a sorozásnál, t. i. mint családfő és családfentartó fölmentetett volna. Elbocsáttatik béke idején az is, ki a legidősebb korosztályból legmagasabb sorszámmal, utólagos pótegyén gyanánt besoroztatott, ha az állitási időszak leteltétől számitott négy hónap alatt egy jelen nem volt sorozandó belépett.

Ennyiből áll, mit az állampolgár védkötelezettségéről és ugyanannak ezen kötelesség teljesítése körüli jogairól e helyütt megemlítendőnek tartottam. Az összes birodalmi, jelesül pedig a magyar haderőnek szervezetéről, létszámáról, fentartási eszközeiről stb. a statistikának külön és tüzetes szakaszai szólnak; mi itt ezekkel nem foglalkozhatunk.

A közterhek sorában még két rendbeli kötelezettségről kell említést tennünk., melyek mindketteje régi törvényszerü szabmányokon és az államnak a közigazgatás és közszolgálat akadálytalan menetéhez kötött főbb érdekein alapszik.

Az egyik az úgynevezett előfogatozás, mely az állam vagy általában a hatóság ügyeiben utazó köztisztviselő, nem különben a felsőbb parancsolat folytán áthelyezett vagy költöző katonai személyek számára szükséges fogatoknak, az ezek birtokában lévő lakosság részéről bizonyos megtérités mellett köteles kiszolgáltatásában áll.

E részben az egész eljárás, a távolság, előfogati állomások, sorrend stb. külön felsőbb és hatósági szabmányok által van elrendezve, ép úgy megvannak a polgári és katonai személyek részéről fizetendő díjak is állapítva. Sok helyütt az előfogatok kiszolgáltatása bérbe van adva olykép, hogy e kötelességet a lakosság helyett a valamivel nagyobb díjak mellett fölfogadott bérlő teljesíti.

E kötelezettség nem egyéb, mint a közadónak egy neme az állam érdekében, mely azt mindaddig, míg közforgalmi eszközeink bármi tekintetben is hiányosak, nem nélkülözheti.

A másik közteher a katonai elszállásolás és más ide tartozó kiszolgáltatások.

Úgy az átkelő, mint az állandóúl elszállásolt katonaságnak a lakrészek és más ellátás dolgában követelhető illetményei, továbbá az ezekért a kat. kincstár részéről egyesek és községek számára fizetendő kárpótlások, a törvény erejével biró szabmányok által vannak meghatározva, melyeket mint különben is változás alá eső-ket részletezni nem tartottam szükségesnek; amit ezekről tudnunk kell, egyedül abból áll, hogy mindkét kötelezettség a közteherviselés elvénél fogva, a haza minden polgárát egyenlőképen illeti; különösen a katonai elszállásolás és szolgálmányok dolgában némely vidékekre netán háromló aránytalanságot bizonyosan külön törvény fogja nemsokára szabályozni.

Az állampolgári jogok fejezeténél helyén levőnek látom még azt is, hogy ezen jogok megszerzési módjairól, és azon esetekről is röviden megemlékezzünk, melyekben a magyar állampolgári jog és az arra való igény elenyészik.

Amint tudjuk, hazánkban mindeddig hülön honositási törvény nem létezik. Az igazságügyi miniszter erre vonatkozó törvényjavaslatot a képviselőház elé terjesztett ugyan, de ez mindeddig rendszeres tárgyalás alá még nem került.

IV.

Alkatidom.

A fent elősorolt területet magában foglaló magyar államban az alkatidom a törvényszerü örökösödés rendére és jogfolytonosságra alapított alkotmányos monarchiai vagyis olyan, mely szerint az állami legfőbb és összes hatalom egy személy, t. i. a király, mint ezen állam feje kezébe van ugyan letéve, de valamint ezen hatalom gyakorlásának módozatai és korlátai a köztörvény által vannak megszabva, melynek rendelkezéseihez az államhatalom szorosan alkalmazkodni köteles; úgy a törvény alkotásának, megszüntetésének vagy módositásának joga is a fejedelem és az ország törvényszerü képviselete közt van megosztva.

Ezen kormányforma 868 év, vagyis szent István I. magyar király uralkodásának kezdete óta áll fenn Magyarországon. A jogfolytonosság rövid szünetelései, melyek után mindig megujultan és tökéletesebb alakban állott helyre az alkotmányosság, ennek kilenczedfél százados tartamával szemközt számba sem vehetők, és ha valami, úgy bizonyára a magyar alkotmánynak ily hosszú időkön át fenmaradása és tökélyesbülése legfényesebben tanuskodik a mellett, hogy egyrészt ezen alkatidom a nemzet kebelében kiirthatlan gyökeret vert, és annak vérével forrt össze, másrészt pedig, hogy ugyanaz viszonyainknak leginkább megfelelőnek és reánk nézve legjobbnak bizonyult.

A királyi méltóság hazánkban — mint tudjuk — kezdettől fogva az uralkodó családban örökös volt. Az Árpádok alatt nem volt e tekintetben bizonyos örökösödési rend megállapítva, de mindig ugyanazon királyi családnak, főleg fiágon leszármazott férfi ivadékai követték egymást az uralkodásban. A vegyes házakból való királyok korszakában a nemzetnek királyválasztási joga többször föléledt ugyan, de mint történelmünk bizonyitja, őseink annyira szerettek a jogfolytonosság elvéhez ekkor is ragaszkodni, hogy míg az elhúnyt királynak fi- vagy arra való leány-

örököse létezett, addig a királyi méltóságot erre ruházták, és nem rajtuk, hanem a végzet sajátszerü alakulásán múlt, hogy e korszakban hosszabb örökösödési rendszer nem fejlődött, mert — mint tudjuk — a trónra meghitt királyok közül ötnél többnek magva szakadt.

Az ausztriai háznak II. Lajossal kettős rokonsága és a túlnyomó befolyással birt országnagyok határozott akarata végre trónra emelé ausztriai I. Ferdinandot, és már az 1547: 5-dik törvényczikkben, tehát a mohácsi vész után 21 évvel az ország karai és rendei ünnepélyesen kijelenték, hogy magukat nemcsak az akkor uralkodott fejedelem, de törvényszerü utódai uralkodásának is örök időkre alája adják (subdiderint).

I. Leopold király uralkodása alatt az 1687: 2. és 3. t.-czikkek tanusitása szerint a trónöröklés az ausztriai ház mindkét, t. i. annak ausztriai és spanyol ágából egyenesen leszármazott férfiivadékok számára lőn örökre biztositva.

Végre III. Károly királysága alatt alkottatott az 1723: 2-dik és 3-dik törvényczikk az ugynevezett Sanctio pragmatica, melynek erejénél fogva a fisarjadékban akkor megfogyott uralkodó család leányága is a trónöröklés jogával, törvényszerüleg és pedig olyképen lőn fölruházva, hogy előbb III. Károly, azután I. József és végre I. Lipót király ágyékából származott leányág férfiivadékai, ezek kihaltával a legközelebbi leányörökös és ennek férfiivadéka, és ugy tovább, ugyan e törvényben megállapitott elsőszülöttségi örökösödési rend szerint egymást az uralkodásban kövessék; és csak mindezen örökösök kihaltával essék vissza az országra a király szabad megválasztásának joga.

Ezek alapján Magyarországon a királyi trónöröklés megszakithatlan és örökös joga a felségesen uralkodó Habsburg-ausztriai lotharingiai cs. kir. házat illeti.

Ennek alapitójául a fiörökös nélkül elhalt, és igy a habsburg-ausztriai házbeli utolsó királyunk III. Károly elsőszülött leányában, Mária Terézia dicsőn uralkodott királyunkat tiszteljük, ki is Ferencz lotharingiai fejedelemmel lépvén házasságba, tőle származott utódai a lotharingiai családi nevet is öröklötték.

Ámbár pedig ezen örökösödési jog szerint a trónnak megüresedése esetén ugyanez a trónörökösre, már születésénél fogva háramlik, és ez annak teljes birtokába lép, mégis alaptörvényeink szerint a trónbalépés- és a királyi legfőbb hatalom törvényszerü átvételére és gyakorolhatására külön lényeges kellékek és föltételek vannak megszabva.

Önkint értetik először is, hogy királyunknak a Habsburg-ausztriai-lotharingiai uralkodó családból egyenes elsőszülöttségi és férfi, illetőleg vegyes ágon leszármazottnak, vagy is a törvényszerü leszármazás szerint a trón valódi örökösének kell lennie.

Másodszor törvényeink azt kivánják, hogy a király a római katholika hitet vallja. Igy rendeli ezt sz. István I. decretumának 1. fejezete, a H. T. R. II. 3., különösen pedig az 1723:2. §-a.

Harmadszor ugyancsak alaptörvényeink szerint megkivántatik, hogy a vérszerinti trónörökös magát ünnepélyesen és a törvények, jelesül az 1790/1: 3. t.-czikk rendeletéhez képest megkoronáztassa.

A koronázás nem csupán vallásos és ősi szokás szentesitette szertartás, hanem állami legfőbb fontosságu cselekmény, t. i. a trónörökösnek a királyi méltósággal és legfőbb hatalommal ünnepélyes fölruházása és ennek minden jogaiba behelyezése, mely a fejedelmi jogok és a főhatalom törvényszerü gyakorolhatásának leglényegesebb kellékeit foglalja magában.

A koronázás, melynek az előbbi király elhunyta után hat hónappal és az e végből különösen összehivandó országgyülésen kell megtörténnie, három főrészből áll, melynek elseje a királyi hitlevélnek (diploma sacrum assecuratorium vagy inaugurale) ünnepélyes aláirása és kibocsátása. — Ez a sajátképi koronázást mindenkor megelőzi és már a Sanctio pragmaticának megalkotása óta rendesen öt pontból áll. Ennek tartalma a legujabb, t. i. az 1867-dik évi örök emlékü koronázás előtt kiadott és ugyanazon évi II. törvényczikkbe foglalt királyi hitlevél tanusitása szerint következő:

Az első pontban arról biztositja Ő Felsége az ország főrendeit és képviselőit, hogy az 1723: 2- és 3-dik törvényczikkekben megállapitott királyi trónöröklést, az 1791: 3-dik t.-czikk értelmében teljesitendő koronázást, Magyarország s társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét szentül és sértetlenül megtartandja és királyi hatalmával mások által is meg fogja tartatni.

Biztositja továbbá Ő Felsége az ország főrendeit és képviselőit arról is, hogy Magyarország és társországai törvényesen fenálló szabadalmait, kiváltságait, törvényszerü szokásait, és az eddigelé országgyülésileg alkotott, s dicső elődei, Magyarország koronázott királyai által szentesitett, valamint ezután országgyülésileg alkotandó és Ő Felsége mint koronázott magyar király által szentesitendő törvényeit minden pontjaikban úgy, mint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyülés közös megegyezésével fog megállapittatni — az 1222-dik évi arany bulla 31-dik czikk 2-dik §-ának ki-

vételével, ép oly szentül és szigoruan megtartandja, és királyi hatalmával mások által is megtartatja, és mindezek biztositását az ünnepélyesen leteendő királyi esküjével is megerősitendi.

A második pontban azt igéri Ő Felsége, hogy az ország szent koronáját az ország lakosainak régi törvényes szokása, s a hazai törvények szerint az országban fogja mindenkor tartatni és az ország lakosai kebeléből vallásküllönbségre való tekintet nélkül választott és megbizott világi személyek által őriztetni.

A harmadik pontban fogadja Ő Felsége, hogy Magyarország és társországainak mindazon részeit és tartozmányait, a melyek már visszaszereztettek, s azokat a melyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszereztetni, koronázási esküje értelmében is az anyaországhoz visszakapcsolandja.

A negyedik pont akként szól, hogy abban az esetben, melyet Isten kegyelme messze távoztasson, ha az ausztriai főherczegek mindkét nemének magvaszakadása, elsőben is: Ő Felségének dicső emlékezetü ősatyja VI., illetőleg III. Károly, utána dicsőült I. József, végre dicsőült I. Lipót császárok és magyar királyok ágyékaiból leszármazó örökösök kihaltával bekövetkeznék, — a királyválasztás és koronázás előjoga az 1723: 1. és 2. t.-cz. rendelete szerint visszaszáll Magyarországra és társországaira, és ezen országoknál régi szokásaik szerint ugyanaz sértetlenül megmarad hajdani érvényében és állapotában.

Végre az ötödik pont arra kötelezi Ő Felségének örököseit és utódait, hogy valahányszor ilyen koronázás Magyarországban országgyülésileg teljesitendő, a koronázandó örökös királyok kötelesek lesznek mindannyiszor ugyanezen hitlevélbeli biztositások elfogadását előrebocsátani és arra az esküt letenni.

A koronázás *második része maga azon ünnepélyes szertartás*, mely által a trónörökös magyar királylyá fölavattatik vagy is *megkoronáztatik*.

Az 1865/7. II. törvényczikkbe igtatott szöveg szerint a legutóbbi koronázáson Isten szabad ege alatt, sok ezernyi nép hallatára, a koronázási szertartás befejezése után elmondott királyi eskü következő volt:

„Mi I. Ferencz József, Isten kegyelméből stb. Magyarország- és társországainak örökös és apostoli királya, esküszünk az élő Istenre, boldogságos szűz Máriára és az Istennek minden szenteire, hogy az Isten egyházait, Magyarország és társországai törvényhatóságait, s egyházi és világi minden rendü lakosait, jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi jó és hely-

benhagyott szokásaikban megtartandjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatunk, Magyarország és társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fentartandjuk, dicsőült II. András király törvényeit (kivéve mindazonáltal azon törvények 31-dik czikkének záradékát, mely igy kezdődik: „Quodsi vero nos" egészen azon szavakig: in perpetuum facultatem) megtartandjuk; Magyarország és társországai határait, és a mi ezen országokhoz bármi jog és czimen tartozik, el nem idegenitjük, se meg nem csonkitjuk, sőt a mennyire lehet, gyarapitjuk és kiterjesztjük, s megteendjük mind azt, a mit ezen országaink közjavára, dicsőségére és öregbitésére igazságosan megtehetünk. Isten minket ugy segéljen, s annak minden szentei."

Az esetre, ha a király kiskoru, ennek törvényes gyámja és gondnoka az ország választott nádora, ez helyettesiti egyuttal a királyt, mint ennek törvényszerü helytartója mindazon ügyekben, melyek nem tartoznak a koronás király egyedüli személyéhez kötött fejedelmi jogok sorába.

Azon kérdés, hogy a trónörökös hány éves korában veheti át a tényleges uralkodást? törvényeink vagy törvényes szokás által megfejtve egyáltalában nincsen. Az, hogy a trónörökös ha kiskoru is, megkoronáztatása által már a királyi legfőbb hatalom és felségi jogok gyakorlatára is képessé válik, V-dik László és Hunyady Mátyás királyok példáiból, kik közül az első 13, a második pedig 16 éves korában lépett tényleg az uralkodásra, épen nem következtethető.

A felséges cs. kir. család körében fenálló házi törvény, mely szerint a főherczegek 16- vagy 18-dik éves koruk betöltével válnak nagykoruakká, Magyarországra nézve nem irányadó. E pontnál tényképen csak annyit mondhatunk, hogy közjogunk ezen része hézagos, kivált ha fölveszszük, hogy a már idézett 1865/7: VII. t.-czikk 2-dik §-sa a nádor-választást elhalasztotta. Mindamellett önkint értetik, hogy valamint a trónöröklés sorában időközben előállott változásoknak, jelesül a trónról való lemondásnak az 1865/7: III. t.-czikk 3-dik §-sa értelmében mindenkor az ország tudtával és alkotmányos hozzájárulásával kell történnie: ugy csak is Magyarország törvényszerü képviseletének állhat jogában, hogy a kiskoru király gyámsága, gondnoksága helyettesitése iránt külön törvény utján rendelkezzék.

A király felségi jogai.

Az államfenség és legfőbb hatalom természeténél fogva, mint azt a magyar alkotmányban megállapitva látjuk, a király magasztos hivatásának betölthetésére kiváló jogokkal és a hatalomnak e jogokon alapuló eszközeivel van fölruházva, melyek őt az államnak minden polgárai fölött magason álló polczra emelik. E jogok a magyar királyt különösen és személyileg megillető felségi vagy fejedelmi jogok (jura majestatica).

Ezen jogok rendszeres elősorolása, értelmezése és osztályozása törvényeinkben sehol együtt és külön előadva nem foglaltatik, hanem a majdnem kilencz századon át alkotott törvények nagy tömegéből kelle közjogászainknak összekeresniök mindazt, mi az egyik vagy másik jognak megállapitására és helyes körvonalozására szolgál.

E körülmény a magyar közjog ezen főbb részét csak még kevéssel is ezelőtt nehézkessé tevé; korábbi törvényeink különböző magyarázatot engedő, és sokszor a fődolgokban nem eléggé határozott szerkezete pedig az országgyülési sérelmeknek is, és ezek folytán a majdnem századokon át egész az utolsó korszakig huzódott meddő tárgyalásoknak is igen bő kutforrását rejté magában.

Az 1848-dik évi és a most legközelebb alkotott törvények mint sok más tekintetben, ugy e részben is határozott és oly rendelkezéseket tartalmaznak, melyek a király és a nemzet közt létező kölcsönös jogviszonyokat tisztázva, azokat szabatosan körvonalzott alakban tüntetik elő, és a melyek kellő felismerésére ott is, hol positiv törvény rendelkezése netán hiányzanék, az alkotmányos monarchiai alkatidomnak a felelős kormányrendszerrel nálunk is törvényszerüvé vált összeegyeztetésében találjuk a legbiztosabb alapokat.

A király ezen jogokon alapuló legmagasb elhatározásainak irányát és korlátait a legtöbb esetben ezelőtt is positiv törvények szabták volt meg, a melyeket szorosan meg kellett tartani azelőtt, ugy mint most is. E régi törvényekhez most egy ujabb rendelkezés járult, mely abban áll, hogy a király minden rendeletei és elhatározásai, melyek által fejedelmi jogait gyakorolja: az illető minister által ellenjegyezve legyenek.

Az 1847/8: III. törvényczikk 3-dik §-a azt tartalmazza, hogy: „Ő Felsége a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független „magyar ministeriuma által gyakorolja, és bármely rendeletei, paran„csolatai, határozatai csak ugy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő „ministerek egyike által is aláiratnak.“

Ezen miniszteri ellenjegyzés magában foglalja a király nevében és annak megbizásából gyakorolt kormányzás és végrehajtó hatalom felelősségének elvét, mely felelősséget ugyanezen törvény 4-dik §-sa a miniszterium minden tagjára, saját eljárásáért ruházza; magában foglalja továbbá ezen ellenjegyzés annak is biztositékát, hogy a kormány és végrehajtó hatalom rendelkezése törvényszerü, vagy is olyan legyen, mely a törvény világos rendelkezésén alapszik, vagy mitsem tartalmazzon, mi a törvénynyel ellenkezik.

Kormányrendszerünknél fogva tehát egyrészt az országgyülés kebeléből ő Felsége által kinevezett kormány a király legmagasb elhatározásának fentartott államügyek elintézéseinél arra ügyel, hogy ezek a fenálló törvényekkel összhangzásban legyenek, továbbá, hogy az ő Felségének javaslatba hozott intézkedések által az állam érdeke és az ország java valóban előmozdittassék, és ebben áll a törvényszerű befolyás, mit a felelős kormány ő Felsége legmagasb elhatározásaira gyakorol. Másrészt azonban nemcsak a felségi jogok, hanem különösen a törvényhozó hatalom gyakorlásánál a király hozzájárulása és az eléje terjesztett javaslatoknak sajátkezü aláirásával ellátandó ünnepélyes szentesitése oly mellőzhetlen kellék, mely nélkül sem a kormánynak a felségi jogok közül bármily intézkedése, sem pedig maga a törvény, mely mindaddig csak javaslat marad, érvényesnek egyáltalában nem tekinthető. És ebből önként következik, hogy az állam legfőbb fontosságu ügyeinek elintézésében a királynak és a nemzetnek saját, egymást különösen kiegészitő és ellensúlyozó része van; de következik egyszersmind az is, hogy sem az egyik, sem a másik a maga hatáskörét egymástól merőben függetlennek és korlátlannak nem tekintheti, hanem hogy mindenik rész egymással oly bensőleg érintkezik, minélfogva az államhatalom különböző nemeinek életerős s eredménydús működése csak a fejedelem és a nemzet szoros összetartása s egyetértése által érhető el.

A királyunkat megillető felségi jogokat bizonyos csoportokra kell osztanunk, a mint azok az állami főfelügyelet és kormányzat, továbbá a végrehajtó hatalom és a törvényhozás különböző ügykörei, és e mellett az államnak belső vagy a birodalom-másik egyenjogu felével közös, vagy végre más államokkal való viszonyait illetik.

Mindenekelőtt az 1847/8: III. törvényczikk 1-ső §-sát kell idéznünk, mely azt vallja, hogy: „Ő Felségének a királynak személye szent és sérthetetlen."

A törvénynek ezen kevés, de nagy jelentőségü szavai — melyek egyébként csak a számos régiebb törvényeink hason kijelentéseinek tüzetesb szövegelését foglalják magukban — az alkotmányos monarchia azon sarkalatos elvét fejezik ki, mely szerint az állam feje, az államfenség és biztosság megóvása érdekében az emberileg beszámitható cselekmények jogi következményei fölé helyeztetik, és az államhatalom mindennemü működéseért a felelősség a király törvényszerü tanácsosaira vagyis a miniszterekre ruháztatik. Ugyane szavakban foglaltatik egyuttal a legmélyebb hódolat és tisztelet kifejezése, melylyel az ország minden rendü lakosa a király irányában viseltetni tartozik.

Megszólitásoknál, általában pedig minden czimezéseknél királyunkat „Császári és Apostoli királyi Felség. Legkegyelmesebb úr“ czim illeti.

Az első azon oknál fogva, mert uralkodónk egyuttal és elválaszthatlanul Ausztriai Császár is; az apostoli czim pedig ő Felségét egyedül és kizárólag mint Szent István első királyunk utódját illeti meg, és megillette kezdettől fogva, valamint ezt XIII. Clemens pápának, Mária Terézia és maradékai részére e czimet csak ujabban megerősitő, nem pedig adományozó oklevele, nyiltan vallja.

Egyházi dolgokban, és pedig a római katholika és görög egyesült egyházakat illetőleg a magyar király, mint Szent István apostoli utódja a legfőbb kegyúri joggal bir, valamint ezt számos törvényeink, különösen pedig az 1741: 16. törvényczikk nyiltan elismerik.

Ezen jogánál fogva a király:

a) a magyar korona összes területén üresedésbe jött érsekségeket, püspökségeket, apát- s prépostságokat, továbbá a kanonokságokat, legyenek azok jószágosak vagy csak czimzetesek, saját kinevezésétől függő egyházi személyeknek adományozza, még pedig nem olyképen, mint az európai és más fejedelmek legtöbbjei, kik a római curiának csak előterjesztést tesznek „praesentat“ vagy „postulat“ kifejezésekkel, hanem a mi curialis stylusunk szerint a magyar király adománylevelében azt mondja „adjuk“, „adományozzuk“, „ráruházzuk“, „damus“, „donamus“, „conferimus“.

Az apostoli szék a magyar király részéről kinevezett főpapokra nézve csupán a canoni vagyis egyházi jóváhagyást gyakorolja, melytől amazoknak a tisztán egyházi dolgokban biráskodási képessége van föltételezve.

Köztörvényeink a király ezen kiváló felségi jogát annyiban korlátozzák, a mennyiben megkivánják, hogy egyházi méltóságok és javadalmak csak képes és érdemesült hazafiaknak, ne pedig külföldieknek vagy itt csak ideiglenesen tartózkodóknak adományoztassanak; kivánják továbbá azt is, hogy az egyházi javadalmak adományozása ingyen vagyis díjfizetés nélkül történjék, és hogy azok soká betöltetlenül ne maradjanak.

Ezen jogból kifolyólag ő Felsége:

b) uj püspökségeket alkot, s azok számára a meglevők javadalmainak egy részét adományozhatja, a főpapokat egyik egyházmegyéből a másikba áthelyezheti, sőt az egyházmegyék, kerületek és plébániák czélszerűbb felosztását és szervezését elrendelheti.

c) Kolostorokat állithat vagy eltörülhet, az eltörült vagy elpusztult egyházak javadalmait más kegyes czélokra, jelesül iskolák és jótékony intézetek fentartására fordithatja.

d) Minden egyházi és r. kath. iskolai alapitványok rendes kezelésére főfelügyeleti jogot gyakorol.

e) A megürült érsekségek, püspökségek stb. jövedelmei ujabb betöltésükig a m. kir. koronára esnek vissza, ugyanennek szállományi joga föléled a végrendelet nélkül elhalt főpapok szerzeményeire is; különben a jószágos egyháznagyok hagyatékuk egy harmadáról szabadon rendelkezhetnek az esetre, ha a Kolomisféle 1703. évi conventio értelmében egy másik harmadot egyházi czélokra hagyományoztak, és ilyenkor a kir. kincstár a hagyatéknak csak egy harmadára tarthat számot.

Főfelügyeleti jogot gyakorol továbbá a király a tekintetben is, hogy az egyház főpapjai az egyház és vallás iránt tartozó kötelességeiket az egyházi és hazai törvények értelmében teljesitsék, jelesül, hogy az egyházuk kebelében kijelölt helyükön tartózkodjanak, és hogy a gondjaikra bizott szentegyházakat és jószágokat elpusztulni vagy megromlani ne engedjék, ha pedig ez utóbbi eset beállana, akkor a király teljes hatalmában áll az illető püspökség jövedelmeit zár alá helyeztetni és azokat a beállott károsodás pótlására fordittatni.

Az egyházi jószágok sem el nem idegenithetők, sem pedig ő Felsége engedelme nélkül adósságokkal nem terhelhetők.

A fentebbiekkel kapcsolatban ő Felségének jogában áll az is, hogy az esetre, ha az egyházilag megjelölt ünnepnapok sokasága az állam társadalmi s nemzetgazdászati viszonyaira károsnak bizonyulna, ezeknek számát az egyházi felsőbbség meghallgatása

mellett leszállithassa, mely értelemben már Kálmán király II: 14., ujabb időkben Mária Terézia és II. József intézkedtek.

Általában a r. kath. egyház dolgaiban a magyar király oly annyira önállóan és teljes hatalommal jár el, hogy az apostoli szentszéknek az egyházat illetőleg kiadott bárminemü rendelete Magyarország és a társországok területén nem érvényes, mig csak annak közhirré tételét a király meg nem engedte; ezt azonban belátásához képest meg is tagadhatja, a királynak ezen felségi joga kir. helyeslési jognak (jus placeti regii) neveztetik; ezzel összefüggőleg a római szentszékhez egyházi dolgokban intézett föliratokat és fölfolyamodásokat a püspökök által letenni szokott esküket megvizsgálja; hasonlóan a szerzetes rendeknek a külföldtől függését, ha ez az államra nézve károsnak tapasztaltatnék, megszüntetheti.

Ebből önként folyólag értetik az is, hogy a király főfelügyeleti és intézkedési joga a római katholikus jellegü tanintézetekre és ezeknek személyzetére, papnöveldékre, zárdákra, convictusokra stb. is kiterjed.

Főfelügyeleti jogot gyakorol ő Felsége a nemkatholikus egyházfelekezetek irányában is, nem ugyan mint legfőbb kegyur, hanem mint az állam feje, a benne összpontosuló állami fenség és főhatalomnál fogva; a király jogai és kötelességei közé tartozik ugyanis arra ügyelni, hogy minden törvényesen bevett vallásfelekezet vallása szabad gyakorlatában és jogaiban sértetlenül megtartassék, de az 1790/1: 26-ik t. czikk 4. pontja értelmében felügyel egyuttal arra is, hogy a protestans egyházak gyüléseikben a törvényszabta korlátok közt maradjanak, és e végből kebelükbe királyi biztost küldhet és jegyzőkönyveik bemutatását kivánhatja.

A görög keleti egyházbeliek püspökeiket és metropolitájukat saját egyházi szervezetüknél fogva maguk választják ugyan, ezeknek megerősitése azonban szintén a király legmagasb elhatározásának van fentartva, valamint a görög keleti hitfelekezetbeliek mindazon ügyei is, melyek az 1790/1: 23. t. cz. értelmében ő Felsége közvetlen felügyelete alá tartoznak.

A második sorban véljük a király azon felségi jogait megemlithetni, melyek a végrehajtó hatalom vagyis a polgári közigazgatás körébe tartoznak.

A végrehajtó összes hatalom törvényeink értelmében a király kezeiben van összpontositva, azt azonban a törvények rendelete szerint gyakorolja; az 1791: 12. törvényczikk azt mondja: Executiva autem potestas nonnisi in sensu legum per Regiam Majestatem exercebitur.

A királyi hitlevél és eskü szavai, a melyekben a király fogadja: mi az ország alkotmányát és törvényeit szentül és sértetlenül megtartandjuk és királyi hatalmunkkal mások által is megfogjuk tartatni, szintén azt igazolják, hogy a végrehajtó hatalom kezdettől fogva egyedül a királyt megilletett és törvényesen csak ő általa gyakorolhatott jogot képezett. Végre az 1847/8: III. 6-ik és 1865/7: VII. 1. §-a azt rendelik, hogy ő Felsége a végrehajtó hatalmat független magyar miniszteriuma által gyakorolja.

E jognak első és főkifolyása az, hogy a kormányt és a végrehajtó hatalom organumait, t. i. a miniszterelnököt, és ennek előterjesztésére a többi minisztereket, ez utóbbiaknak előterjesztéseire végre a kormányzat minden ágában szükséges állami közegeket, tisztviselőket és hivatalnokokat ő Felsége nevezi ki. — E kinevezéseknél pedig nem tehetünk különbséget arra nézve, hogy az eddigi gyakorlat szerint ő Felsége csak a magasb rendü, t. i. a VI. dijosztálytól fölfelé alkalmazandó köztisztviselők, ezen kivül pedig a miniszteri titkárok kinevezését tartotta fenn önmagának, az alsóbb rendüek pedig, a miniszterek, illetőleg más állami közegek kinevezésétől függnek, mert bizonyos az, hogy minden a végrehajtó hatalom körébe eső intézkedést eredetileg és egyenesen ő Felségét illeti, a kinevezési jognak is bármily része tehát máski által csak ő Felsége megbizásából és nevében gyakorolható.

A most idézett törvényeknél fogva ő Felsége a végrehajtó hatalmat a miniszterium által gyakorolván, ez tulajdonkép annyi ágra oszlik, a hány miniszterium van. Mindegyiknek ügyköréhez tartozó dolgokat alább fogjuk megismertetni, most csak azokat soroljuk elő, melyeknek végelintézése ő Felsége legmagasb elhatározásának van fentartva.

Egyszer mindenkorra és minden miniszteriumot illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy mindazon ügyekben, melyek végeldöntése ő Felsége legmagasb elhatározása alá tartozik, az illető miniszter egy külön saját maga által aláirt legalázatosabb fölterjesztéssel fordúl ő Felségéhez, a legmagasb személye mellett lévő miniszter utján, és fölterjesztéséhez egyszersmind egy már kész és a miniszter által sajátkezüleg ellenjegyzett l. f. elhatározási javaslatot mellékel. Az eképen fölterjesztett ügy pedig csak akkor nyer végleges elintézést, ha az elhatározási javaslatot ő Felsége sajátkezü aláirásával helybenhagyta.

Az ő Felségének fentartott oly elhatározásoknál, melyek közösen több miniszter vagy a miniszteri teljes tanács részéről terjesztetnek föl, a határozati javaslatot valamennyi fölterjesztést tevő miniszter, illetőleg a miniszterium minden tagja sajátkezüleg ellenjegyzi.

Ha a fölterjesztett tárgy előzőleg a miniszteri tanácsban tárgyaltatott, véleménykülönbség esetén a felterjesztéshez a miniszteri tanácskozási jegyzőkönyv kivonata is csatolandó, ellenkező esetben egyszerüen megérintetik, hogy a minisztertanácsi javaslat egyhangú határozattal hozatott.

A miniszteri tanács jegyzőkönyvei legmagasb betekintés végett szintén ő Felségének mutattatnak be; különös fontosságu eseményekről pedig ő Felségének jelentés teendő.

Az összes miniszteriumot érdeklőleg még előre kell bocsátanunk, hogy az egyes miniszteriumok körében készitett minden törvényjavaslatok és országgyülési előterjesztések, mielőtt az országgyülésen bemutattatnának, nemkülönben a törvényt pótló lényegesebb rendeletek tervezetei szintén ő Felségének bemutatandók.

Valamennyi miniszteriumot illetőleg ő Felsége legmagasb elhatározásának vannak fentartva: mindennemü személyes kitüntetések és az állam szolgálatában vagy általában a közjó előmozditása körül szerzett érdemek elismerése és megjutalmazása; ide tartoznak a herczegi, grófi, bárói és nemesi rang és kiváltságok, rendjelek és czimek adományozása, valamint a külföldi fejedelmek által adományozott ilynemü kitüntetések elfogadhatására szükséges engedély megadása; ide tartoznak továbbá a legfelsőbb kegyelem tárgyát képező, a külön miniszteriumok részéről fölterjesztett, helyesen ugynevezett kegyelmi tények, mint például minden vallásbeli egyházak, iskolák, jótékony és közhasznú intézetek, továbbá magán ügyefogyott községek és más folyamodók számára, az ily czélokra különösen szánt alapokból, segélyek, alapitmányok, kegydijak és jutalmak kirendelése; nemes egyének névváltoztatása és örökbefogadása; hitbizományok alakitására és megerősitésére vonatkozó javaslatok; törvényesitési esetek stb.; végre mindazon folyamodványi ügyek iránti intézkedés, melyek ő Felségének legfelsőbb kézjegyével láttattak el.

Uj hivatalok vagy hivatali állomások végleges rendszeresitése és a legfelsőbb kinevezéstől függő államtisztviselők nyugdijaztatása,

fölmentése, áthelyezése és elbocsátása szintén ő Felsége jóváhagyásának van fentartva.

A belügyek vagyis a szorosan vett közigazgatás körében: ő Felsége nevezi ki az egyes országok igazgatása élén álló kormányközegeket, jelesül a most Erdélyben működő királyi biztost, Horvát- és Tótországon a bánt, vagy annak helyettesét; a szászoknak grófját, a megyék, kerületek, székek és vidékek főispánjait, főkirálybiráit és főkapitányait; egyes közigazgatási dolgok közvetlen elintézésére az ország különböző részeibe vagy egyes hatóságokhoz, ha ezt a szükség ugy hozza magával, külön királyi biztosokat küld, és ezeket föladatuknak megfelelő utasitással és hatalommal látja el.

Az ő Felsége által kinevezett kormányközegek törvényszabta kötelességeik teljesitésében a király parancsa és rendelkezése alatt állanak, és annak egyenes megbizásából őrködnek a törvény és közrend megtartása fölött. De a király kezeibe tett és a miniszterium utján gyakorolt végrehajtó hatalom hatásköre nem szoritkozik csupán a fenálló törvények végrehajtására és nem elégedhetik meg még azzal sem, hogy valamely fenálló törvény meg ne sértessék: a végrehajtó hatalom a kormánynak csak egyik főfeladatát képezi; ezzel együtt jár maga a kormányzás, mely mint mindenütt ugy különösen a közigazgatás körében az állam egyetemes érdekét karolja föl, és cselekvőleg, tevékenységének teljes kifejtésével lép föl mindenütt, hol azt a közjó előmozditása kivánja, az esetben pedig, ha a társadalmi rendet és az állam czéljait veszélyeztetve látná, addig is, mig a törvényhozó testület közreműködését igénybe vehetné, a törvényes rend helyreállitására minden hatalmában álló eszközökkel kötelességszerüleg rendelkezik.

Ebből kifolyólag a király főfelügyeletet gyakorol a törvényhatóságok és közigazgatási közegek összes működése fölött, fontosabb dolgokban magának jelentést tétet, és ha tapasztaltatnék, hogy valamelyik hatóság a köztörvénynyel, általában pedig a közérdekkel ellenkezőleg cselekednék, ilyennek a törvény korlátai közé szoritását rendeli el.

A belkormányzat körébe tartozik még a királynak azon felségi joga, mely szerint az ország egyes községeit, ha erre magukat érdemesitették, és ha ezt a közérdek megkivánja, a törvény által megengedett és egy harmadiknak jogába nem ütköző szabadalmakkal, különösen pedig önkormányzati és közhatósági joggal ruházza föl. — Ez utóbbiak sorába tartoznak különösen az alább megismertetendő szabad királyi városok, me-

lyek a miatt neveztetnek szabadoknak és királyiaknak, mert a megyei vagy más hatóság alól a király különös kegyelméből szabadittattak föl. Az előbbiek, t. i. önkormányzati joggal nem, de más szabadalmakkal biró községek pedig szabadalmazottaknak neveztetnek, és többnyire rendezett tanácscsal vannak ellátva, miről szintén alább szólanduñk.

Ezek után áttérhetünk az igazságszolgáltatás terére. Az igazságszolgáltatás kútfeje és annak legfőbb szerzője hazánkban a király, régi stylus curialisunk szerint: supremus judex et justitiarius regni. — A hazai legfőbb törvényszékek t. i. a hétszemélyes, királyi és báni táblák, továbbá a váltótörvényszékek és feltörvényszék, a kerületi táblák általában pedig a legfelsőbb kinevezéstől függő hazai biróságok a király nevében mondanak itéletet. A biróküldés jogát ő Felsége nevében a m. kir. hétszemélyes tábla gyakorolja ugyan, de fontosabb esetekben, mint például a görög-keleti vallásuaknak két metropoliára különválásából eredő követeléseknél netán szükséges birói eljárásra (1868. IX. 8. §.) ő Felsége maga delegálja a rendes biróságot.

Ugyancsak ő Felsége jogköréhez tartozik a magán- és büntető jog körében a köztörvény alól minden oly kivételeknek engedélyezése, melyek a legfőbb kegyelmi jogon alapulva, különös tekinteteknél fogva és más jogainak sértése nélkül egyedül csak ő Felsége által adhatók meg. Ilyenek:

a) a korengedélyek vagyis nagykorusitások esetei; ezekben ugyan ő Felsége megbizásából a m. kir. igazságügyi miniszterium intézkedik, de minden 20 éven aluli nagykorusitás rendesen ő Felsége legmagasb elhatározásának tartatik fenn;

b) hitbizományok, vagyis az örökösödés kivételes rendének megállapitása iránti folyamodványok;

c) a házasságon kivül született gyermekek törvényesitése;

d) nemesi személyek által érvényesittetni kért örökbefogadások;

e) végre, mint a kegyelemnek legfőbb kútforrását, ő Felségét illeti meg egyedül a biróságok által halálra itélt fegyenczek megkegyelmezése, t. i. vagy a halálos büntetésnek fogságivá átváltoztatása, vagy az utóbbinak is enyhitése, sőt végelengedése és általános közbocsánat. Ezzel kapcsolatban pedig

f) a bűnfenyitő itélet jogi következményeinek elengedése.

Ő Felsége az egyház és vallás ügyében fentartott jogainak főbb részeit már e fejezet elején előadtuk. Most még a közoktatást és közművelődést illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy

a) az iskolai kerületi főigazgatók, egyetemi tanárok, jogakademiai és hason minőségü más állami tanintézetek és középtanodák, úgymint gymnásiumok és reálgymnásiumok igazgatói és az egyházmegyei iskolai főfelügyelők kinevezése;

b) az egyetemi magántanárok (Docentes) s egyéb tanárok megerősitése, ha külhoniak lennének;

c) közép- és főtanodák engedélyezése ő Felsége közvetlen elhatározásának van fentartva;

d) a tanulmányi ösztöndíjak, jelesül a királyi ugynevezett Theresianum intézetbeli alapitványi helyek adományozása szintén ő Felségétől függ;

e) a tudományok és művészetek előmozditására szolgáló egyletek alapszabályai ő Felségének mutattatnak be.

A vallásalapitványi javak kezelését illetőleg ő Felsége legmagasb jóváhagyásának vannak fentartva, minden bérleti és eladási szerződések, egyezkedések, kártalanitások, törlesztések és kártéritési fölmentések, ha ezek bizonyos mérvü, a körülményekhez képest változó összeget meghaladnak.

Nem kevesebb része van ő Felségének az ország és annak lakosai azon anyagi érdekeinek előmozditása körül, melyek a közlekedési és közgazdászati szakminiszteriumok ügykörei hez tartoznak.

Először is az ország közlekedési ügyeit érdeklőleg, ő Felsége legfelsőbb jóváhagyása alá tartoznak:

1. A gőzmozdonyu vasuti vállalatok és minden oly részvénytársulatok alapszabályai, melyeknél a közforgalom, egyuttal pedig az államkincstár érdekelve van.

2. Az épitési és üzleti végleges engedélyek megadása a törvény által már jóváhagyott vasutaknál.

Az engedélyokmányt, mely az állam és a vállalkozó közt létrejött jogviszonyokat, valamint az épitési és üzleti engedélyt szabályozó feltételeket tartalmazza, mindenkor ő Felsége irja alá.

3. Ugyancsak legfelsőbb jóváhagyás alá tartoznak az országos költségen létesitendő más közlekedési vállalatok, például nagyobbszerü hidak, csatornák, vizszabályozások, államutak iránti végleges intézkedés, tehát az ide vonatkozó anyag szállitási, földtöltési és épitkezési nagyobb fontosságu szerződések stb. jóváhagyása.

A földmüvelés, ipar és kereskedelem, vagyis ezeket egy szóval helyesen kifejező közgazdászat terén ő Felsége közvetlen gondjai közé tartoznak:

a) az összes bányakezelést érdeklő szerves intézkedések;

b) mindazon egyletek és társulatok alakulása, melyek a mezei gazdászat, állattenyésztés, a bánya- és erdészeti ügy, az iparüzleti szorgalom, a kereskedelem és általában a termelés és forgalom bárminemü ágainál a serkentést és azoknak társulás utján előmozditását tüzik ki czélul;

c) a gyarmatositási és telepitési ügy;

d) mindennemü hitelintézetek;

e) ápoló- és járadéki, vagyis élet- és másnemü biztositási intézetek, nemkülönben az ilyen intézetek fióktelepeinek felállitására szóló engedélyek;

f) a gyár- és kézműipar körében fölmerült uj találmányok, vagy a már meglevők javitását tárgyazó fölfedezések kizárólagos használatát biztositó szabadalmak mindenkor ő Felsége nevében és általa aláirva állittatnak ki.

Az állam összes háztartását évről évre a törvény állapitja meg; ez veszi számba az ország összes jövedelmeit, ez határozza meg azt is, hogy az állam szükségletei miképen és tételenkint mekkora öszvegekkel födöztessenek.

Az állam összes vagyonát szintén a törvény veszi számba, és ez rendelkezik minden oly esetekben, midőn az állam birtokához tartozó ingatlanok elidegenitése, vagy pedig uj birtok megszerzése forog szóban.

De ha már ő Felségének az állam közvagyonára, az ország jövedelmeire és kiadásaira vonatkozó törvények hozatalánál döntő befolyása van, ugy e részben külön fejedelmi jogokkal is van törvényeink értelmében fölruházva, melyeket röviden a következőkbe foglaljuk:

A király gyakorolja az összes államvagyon és az ország jövedelmeinek rendes kezelése fölött a főfelügyeleti, egyuttal pedig intézkedési jogot a pénzügyi miniszterium utján.

A király e személyében összpontosul az állam legfőbb pénzügyi hatósága (Oberste Cameral-Gewalt), mely az állam mulaszthatlan szükségleteinek födözésére szolgáló eszközök előállitásáról a törvény engedte módokkal és hatalommal kötelességszerüleg rendelkezik.

Az állami kincstár tulajdonát képező, nemkülönben a magyar szent korona sajátlagos birtokához tartozó jószágtestek czélszerü berendezése és hasznositása iránt a legfőbb rendelkezést és felügyeletet hasonlóképen ő Felsége gyakorolja. — A kincstári jószágok igazgatásánál is mindennemü bérleti és eladási szerződések, vagy az állambirtokot szenvedőleg illető kiadások, ha az illető öszveg bizonyos mérvet meghalad, egyezkedések és kártéritéseknél, amazoknál kisebb öszveg folyóvá tétele is rendszerint ő Felségének van fentartva.

A magyar korona nevében érvényesittetik az államnak szállományi joga mindazon javakra nézve, melyekre a törvény szerint, jelesül örökösök és végrendelet nélküli halálozások vagy hűtlenség eseteiben, továbbá a közlekedési és más közhasznu vállalatoknál, a törvénybe igtatott engedélyokmány rendelkezésénél fogva az államnak tulajdonjoga föléledt.

Ide tartozott királyainknak azon kiváló fejedelmi joga is, mely szerint oly jószágokat, melyek az előtt királyi adományozásnál fogva valamely család birtokában voltak és a fentemlitett események beálltával a magyar szent korona szabad rendelkezése alá visszakerültek, a maguknak különös érdemeket szerzett hazafiaknak ujra adományozhatta.

Kizárólagos fejedelmi jogot képez továbbá a pénzverési és kibocsátási jog, mely szerint a veretendő pénz alakja, értéke és sulya a törvény által határoztatik ugyan meg, de egyedül a király van jogositva arra, hogy közértékü pénzt verethessen és közforgalomba bocsáthasson. E tárgyban a legujabb, t. i. az 1865/7: XII. 66. §-a is aként rendelkezik, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épségökben megmaradnak.

Az 1868-ik VII. törvényczikk meghatározva a m. kir. pénzverdékben veretendő pénzek különböző, névszerint pedig hatféle nemeit, alakját, belértékét és sulyát, azt rendeli, hogy azok egyik lapjára ő Felsége mellképe, a másikra az ország czimere, illetőleg az ország koronája és ő Felsége neve, nemkülönben az ezüst egyforintosok kerületébe a jelenleg uralkodó Felség jelmondata: „Bizalmam az ősi erényben“ nyomattassék.

A magyar koronát illető egyéb királyi haszonvételek, ugynevezett regaljogok és államjövedékekre nézve, milyenek a bánya, posta, távirda, vám, továbbá a só, dohány és bélyegilletékek államtulajdonjogát a király képviseli. Ezek közül különösen a bányajog a koronának kizárólagos joga lenni megszünt,

a mennyiben az ország különböző részeiben felállitott királyi bányakapitányságok bárkinek is, ki az előszabott kellékeknek megfelel, szabad kutatási jogot és bányatelket is adományoznak, de épen ezen szabad kutatási jognak és bányabirtok vagy telepnek az állam összes területén és bárkinek birtokán adományozása az államfenség és hatalom kifolyásának tekintendő, mely a király személyében összpontosul.

Hajdan mind e jövedékek — természetesen a dohány, bélyeg és a távirdai ujabbkori jövedék kivételével — a magyar királyok sajátképi javadalmazását képezték, és ez szolgált a királyi udvar és a királyok által állitott országos haderő fentartására és az ország egyéb szükségleteire; e jövedelmek szedésére egyedül a király volt jogositva, azért neveztetnek e jövedékek maiglan is királyi haszonvételeknek (jura regalia). Most mind e jövedelmek az állami bevételeknek aránylag csekélyebb részét képezik és az állam közös pénztárába folynak.

Hadügyi tekintetben mindenekelőtt idézzük az 1865/7: XII. törvényczikket, melynek 11. és 12. §§-ai eképen szólnak:

„Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és igy a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészitő részének egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozik, ő Felsége által intézendőnek ismertetik el. De a magyar hadseregnek időnkinti kiegészitését s az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, ugy szintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket, az eddigi törvények alapján, mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében, az ország magának tartja fenn."

A védelmi rendszernek megállapitása vagy átalakitása Magyarországra nézve mindenkor szintén csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik.

Ennek következtében a folyó 1868-ik évben meg is hozatott a védrendszerről, a honvédségről és a népfelkelésről szóló törvény, mely tüzetesen tárgyazza mindazt, mi az állam hadi erejének kellő kifejtésére szükségesnek ismertetett.

A most idézett törvény szerint az állam összes hadereje, ugymint a hadsereg, hadi tengerészet, honvédség és népfölkelés ő Felsége mint legfőbb hadur közvetlen parancsa és rendelkezése alatt áll, és pedig olyképen, hogy a tartalék is csak ő Felsége parancsára szólittathatik be a hadsereg és a hadi tengerészet kiegészitésére a korosztályok sora szerint, továbbá

a honvédség behivatása és mozgósitása is hasonlóan csak a király parancsára, a honvédségi törvény szabályai szerint eszközöltetik, végre a népfelkelés elrendelése az országot fenyegető veszély esetében, szintén ő Felségének a honvédelmi miniszter utján kiadott parancsa folytán történik.

Arra, hogy a honvédség a magyar korona országain kivül is alkalmaztassék, mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges, de az országgyülés együtt nem létében és ha a halasztásból veszély származhatnék, ő Felsége a honvédséget az ország határain kivül is rendelheti az ország összes miniszteriumának felelőssége és az ország képviseletének utólag kieszközlendő jóváhagyása mellett.

Ellenben az ő Felsége parancsa folytán a honvédelmi miniszter utján fegyverbe szólitott népfelkelés, ha a szükség ugy kivánja, az ellenséget az ország határain tul is tartozik üldözni.

A hadsereg, hadi tengerészet és honvédség összes tisztjeit, parancsnokait és vezéreit ő Felsége nevezi ki, és pedig különösen a honvédségnél ennek főparancsnokát, a kerületi parancsnokokat és a törzstiszteket közvetlenül; a többi tiszteket ellenben béke idején a honvédelmi miniszter, háboru idején pedig a parancsnokló fővezér előterjesztésére. Ugyancsak ő Felsége nevezi ki a népfelkelés élére állitott hadi parancsnokot is.

Az összes haderő ő Felsége iránti törhetlen hűségre és engedelmességre eskettetik föl és ő Felsége neve jelvényeit viseli; a honvédség azonban e mellett az ország szineit és czimerét is. Az összes haderő továbbá, még maga a népfelkelés is, megalakulásától fogva hazabocsáttatása napjáig, az ő Felsége által alkotott katonai törvények és pedig a katonai vétségek és kihágások tekintetében a katonai büntető törvények alatt áll.

Más országok, fejedelmek és hatalmasságok irányában az államot ő Felsége képviseli. A király üzen hadat és köt békét, ő nevez és küldi a más államok területén, különösen pedig ezek fejedelmeinél vagy központi kormányánál szükséges követeket, megbizottakat és ügynököket, kik az államnak más országokkal való viszonyait, azonkivül pedig saját honpolgárainknak a külső országokban személyi és vagyoni érdekeit védik és előmozditják. Ugyancsak ő Felsége fogadja és az ügyvitelre fölhatalmazza más államok küldötteit és megbizottjait az e részben fenálló nemzetközi egyezmények értelmében.

A külső udvarok és hatalmasságokhoz küldetni szokott követekre és meghatalmazottakra nézve törvényeink azt ki-

vánják, hogy ilyenek a magyarok közül is választassanak. Mely törvényes kivánalomnak elég is tétetik.

Önként érthetőleg a hadüzenet és békekötés joga, ugy előzményei mint következményeire nézve egyuttal a törvényhozó testület befolyásával gyakoroltatik, mert egyrészt a hadviselésre szükséges eszközök megajánlására csak a törvényhozás van hivatva; másrészt pedig a békekötés föltételei különösen akkor, midőn ezek akár az államra terhet rónak, akár pedig az állam területében változásokat idéznek elő, minden tekintetben a törvényhozó testület jóváhagyása alá tartoznak.

Hátra van még, hogy a királynak a törvények alkotásában, illetőleg a törvényhozó hatalom gyakorlása körüli jogait adjuk elő. Itt ismét magát a törvényt kell idéznünk, mert az uralkodó és ország kölcsönös jogviszonyait ez fejezi ki legtisztábban.

Az 1790/1: 12. törvényczikk eképen szól: „Leges ferendi, abrogandi, interpretandi Potestatem in Regno hoc Hungariae, Partibusque annexis; salva art. 8. 1741. dispositione legitime coronato Principi et Statibus et Ordinibus Regni ad Comitia legitime confluentibus, communem esse nec extra illa exerceri posse Sua Majestas Sacratissima ultro ac sponte agnoscit; ac se Jus hoc Statuum illibatum conservaturam, atque prout illud a divis Majoribus acceperat, ita etiam ad Augustos suos successores inviolatum transmissuram benigne declaravit.“

A törvény rendelete szerint tehát a törvényhozó hatalmat a fejedelem az ország főrendeivel és törvényszerü képviselőivel együtt és csak az országgyülésen gyakorolja.

E tekintetben először is a király fejedelmi jogaihoz tartozik az országgyülés egybehivása; az 1847/8: IV. törvényczikk azonban azt rendeli, hogy az országgyülés Pesten, évenként, és a mennyire lehetséges a téli hónapokban tartassék.

Ugyancsak a király jogaihoz tartozik, hogy az országgyülést elnapolhassa, berekeszthesse, sőt azt a három év eltelte előtt is feloszlathassa, és ekkor uj képviselőválasztást rendelhessen; de ez utolsó esetben az ujabb országgyülés összehivásáról aképen kell ő Felségének ugyanazon törvény 5. §-a szerint rendelkeznie, hogy az országgyülés az előbbinek föloszlatásától számitandó három hónap alatt ismét összeülhessen.

És minthogy az évi költségvetésnek országgyülési megállapitása mindig csak egy évre terjed, s ujabb megállapitás és megajánlás nélkül adót kivetni és behajtani nem lehet, oly esetben, midőn

ő Felsége az országgyülést bármi okból előbb föloszlatja vagy annak üléseit előbb elnapolja vagy berekeszti, mintsem a befejezett számadások beadása és a jövő költségvetésnek előterjesztése a miniszterium által teljesittetett és az országgyülésen e tárgyak iránt határozat hozathatott volna: az országgyülés még azon év folytán és pedig oly időben hivandó össze, hogy mind a befejezett számadások, mind a jövő évi költségvetés az évnek végéig országgyülésileg tárgyaltathassanak. Igy rendeli ezt az 1847/8: IV. 6. §-át módositó 1865/7: X. t. czikk.

E helyütt vélem a királynak azon jogait is megemlithetni, mely szerint a nádori méltóság betöltésére négyes kijelölést tesz, és a jelöltek közül azután az országgyülés választ nádort és ezt ő Felsége külön oklevéllel megerősiti.

A koronaőröknek az országgyülés által választása is a király részéről vallásküllönbségre tekintet nélkül történendő kijelölés folytán történik.

A főrendi táblához elnököt és egy másodelnököt a felső tábla tagjaiból ő Felsége nevez ki.

A törvények hozatala körül:

először is ő Felsége gyakorolja és pedig saját miniszteriuma utján a törvényhozási kezdeményezési jogot, t. i. törvényjavaslatokat terjeszt az országgyülés elé. E kezdeményezési jogban azonban, mint látni fogjuk, a képviselőház tagjai is osztoznak;

másodszor ugyancsak saját miniszteriuma utján tényleges részt vévén a törvényjavaslatok tárgyalásában, az ezekre netán fölmerült észrevételeit ő Felsége különös leiratokkal vagy válasziratokkal szokta az országgyüléssel közölni;

harmadszor ő Felsége sarkalatos fejedelmi jogaihoz tartozik az országgyülés két háza által egyetértőleg elfogadott törvényjavaslatok ünnepélyes és az évi ülés folyama alatt és azonnal helyt fogható szentesitése, mi által a törvényjavaslatok valóságos és mindenkit kötelező törvénynyé válnak.

Végül meg kell még ő Felségének azon kiváló és valóban fejedelmi hivatását is emlitenünk, mely különösen a magyar korona országai és az ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekü viszonyoknál fogva állott elő.

Először is a közöseknek ismert költségek arányát, az esetre, ha ez iránt az orsz. küldöttségek előterjesztése alapján az országgyülések megállapodni nem tudnának, az 1867: XII. 21. §-a szerint ő Felsége határozza meg. Továbbá ugyanezen 1865/7: XII. tör-

vényczikk által a birodalom mindkét törvényhozó testületei kebeléből kirendelt bizottságokat ő Felsége hivja össze bizonyos határnapra és azon helyre, hol ő Felsége tartózkodik. Ezen bizottságok tanácskozásai és egymással érintkezései alkalmával is többször fordulhat elő eset, midőn különösen a törvény 26. és 36. §§-ban megemlitett üzenetváltásoknál netán előállható véleménykülönbségeket ő Felségének mindkét állam érdekeit és jóvoltát egyiránt sziven hordó gondoskodása egyezteti össze. Ilyenkor ő Felsége mint a két állam legfelsőbb békebirója lép közbe.

Épen ily legfőbb békebirói szerep jutott ő Felségének legujabban azon közjogi kérdésben is, mely Fiume hovátartozandósága iránt Magyar- és Horvátország képviselete között már évek óta vitattatott. Nem tudván a két országgyülés képviselete az iránt megegyezni, hogy Fiume közvetlenül melyik országhoz tartozzék? mindkettő az elhatározást ő Felségére bizta, ki is a már idézett k. leiratban a kérdést Magyarország javára döntötte el.

A törvényhozó testület.

Az 1847/8: V. törvényczikk törvényhozásunkat gyökeresen átváltoztatta. Az előbbi feudalis t. i. kiváltságos rendi alapokon szervezve volt országgyülésünkből népképviselet vagyis népegység eszméjén alapuló parlamentet alkotott, és erre ismét a felelős kormányzati rendszert fektetve, törvényhozásunknak az állam összes belső és külső viszonyainak elrendezésére kiterjesztett befolyását biztositá*).

---

*) Törvényhozó testületünknek összes hatáskörét két főrészre oszthatjuk. Országgyülésünk először is a fejedelemmel egyetértőleg és ennek szentesitése mellett törvényeket alkot, melyek az állam összes belszervezetére ugy, mint annak más államokkal való mindennemü viszonyaira vonatkoznak. Tehát az összes államjog és ezen alapuló államszerkezet, az egyetemes magán- és bünfenyitő jog, a kormányzat és közigazgatás körébe eső szerves szabványok, az állami háztartás berendezése, az állampolgárok jogainak és kötelességeinek meghatározása, ugy az összes állam, mint egyesek szellemi és anyagi érdekeinek bent a hazában és azon kivül előmozditása és megvédése, mindezek és egy szóval az összes államélet berendezése a törvényhozás gondoskodásának tárgyait képezik.

Az országgyülésnek másik, a törvényhozástól merőben különböző hivatása abban áll, hogy mivel minden évben szükségképen össze kell jönnie, a kormány összes működése fölött ugyszólva folytonosan őrködik, és ámbár a kormányzatba tényleg nem avatkozik, arra mégis természetszerüleg lényeges és iránytadó befolyást gyakorol.

Törvényhozó testületünk a két kamarai rendszer alapján van szervezve, van t. i. alsó táblánk, saját elnevezésünk szerint a képviselőház és felső vagyis főrendi házunk. Ez utóbbi, mint későbben látni fogjuk, megmaradt a maga előbbi szervezetében, csakhogy a nádor vagy ennek helyettesei, t. i. országbiró és tárnok helyett az ő Felsége által a főrendi ház tagjai sorából kinevezett elnök vagy másodelnök foglalja el e táblánál az elnöki széket.

Szóljunk most először is a képviselő ház szervezetéről.

Az idézett törvény 5. §-a, nemkülönben az 1868: XXX. és XLIII. törvényczikk rendelete szerint a képviselők háza áll összesen 439 követből vagyis képviselőből, kik közül 335 képviselő a szorosan vett Magyarországra Fiuméval együtt; 75 Erdélyre, 29 pedig Horvát-Szlavonországokra esik.

Az ország minden egyes részét választókerületenkint, illetőleg a képviselők számát megyék és városok szerint előtüntető 1847/8: V. törvényczikkhez képest a képviselők választókerületenkint választatnak. Horvátország a maga képviselőit saját országgyűléséből küldi.

Megtörténvén a megyének a fentidézett 5-ik §-ben meghatározott követszám szerint választókerületekre fölosztása, a törvényben már megnevezetteken kivül azon főhelyek, melyek a választásra legalkalmasabbaknak látszanak, a közgyülés által jelöltethetnek ki.

A választási törvény, általában pedig az egész választás végrehajtására a megyékben az egyik alispánnak, a városokban pedig a polgármesternek elnöklete alatt egy központi választmány választatik oly módon, hogy abban a megyének külön választókerületei, illetőleg a városnak minden részei vagy az ahoz tartozó községek mind képviselve legyenek, és abban az illető községek előljárói is részt vegyenek. Ugyanily központi választmány alakitása azon városokban is szükséges, a melyek a már idézett fölosztás szerint csak egy képviselőt küldenek az országgyülésre.

E központi választmány van arra hivatva és kötelezve, hogy a választások egész folyama alatt ezek iránt a törvényben előszabott minden teendők lelkiismeretesen teljesittessenek. E végből a belügyi miniszteriummal közvetlen érintkezésbe lépvén, minden eljárásáról, tehát a választókerületek alakitásáról, a választási főhelyek kijelöléséről és a saját megalakulásáról ugyanannak jelentést tesz. A miniszterium pedig, ha azt tapasztalná, hogy egész a választás tényéig, melynek megbirálása egyedül a képviselők házát illeti, törvénybe ütköző valami lépés történt, erre a központi választmányt

ugyanannak elnöke utján figyelmezteti, általában pedig a hozzáintézett kérdésekre fölvilágositást ad és arra ügyel, hogy a választások előzményei a törvény rendelete szerint hajtassanak végre.

A mint a központi választmány megalakult, melynek minden tagja az idézett törvény 11. §-ában előirt esküt tenni köteles, megalakulása után legfölebb egy hét alatt összeül és mindegyik választókerület vagy városrész számára a választók összeirása végett külön három tagból álló küldöttséget nevez és egyuttal mindegyik választókerület számára meghatározza a napot, melyen, és a helyet, hol a választók összeirása a kezdő nap beszámitásával 14 egymásután következő napokon át félbeszakasztás nélkül folytattatni fog.

E határidő a választmány kitüzésétől számitott 21 napnál rövidebb, 30 napnál pedig hosszabb nem lehet, és a legnagyobb nyilvánossággal haladék nélkül köztudomásra hozandó.

A választásra nézve a törvény a következőket rendeli:

Szavazati joggal csak azok birnak, kiknek nevei a fentemlitett összeirásban foglaltatnak, és csak azon kerületben, a melyben összeirattak, de az összeirásban foglaltak egyikétől sem lehet a választási, illetőleg szavazási jogot megtagadni, ezt azonban ki-ki csak személyesen gyakorolhatja.

Bármely választónak joga van az országgyülési követségre egy egyént ajánlani.

Ha pedig a választók megnyitott gyülekezetében az országgyülési követségre csak egy egyén ajánltatik, s annak, vagy több ajánlottak közül egynek megválasztásában a választók közakarattal összpontosulni látszanak, az elnök az összegyült választókhoz azon kérdést intézi, „valjon az általa megnevezendő egyénnek megválasztásában közakarattal megnyugosznak-e vagy szavazni kivánnak? és ha 10 választó szavazást kiván, azt azonnal megrendeli, különben a választást befejezettnek és az illető egyént a kerület által megválasztott országgyülési követnek nyilvánitja.

Ha pedig a választást szavazásra kell bocsátani, azon választók mindegyike, kik országgyülési követet ajánlottak, a helyszinén lévő választók közül két egyént nevezend, és ezen mindegyik követjelölt pártja részéről nevezendő két egyén az elnökkel és a szavazat nélkül jelen leendő jegyzővel együtt képezendik a szavazatszedő választmányt.

Megkezdődvén a szavazás, a szavazatszedő küldöttség minden szavazó nevét nyilvánosan följegyzi, ugyanez mindaddig félbeszaki-

tás nélkül folytatandó, mig magát szavazó jelenti; nyilvánosan történik a szavazatok összeszámitása is.

Az általános többséget nyert követjelölt azonnal országgyülési képviselőnek jelentetik ki. Ha pedig az általános többséget azok közül, kikre a szavazás történt, egyik sem nyerte volna el, azon kettőre, kik aránylag legtöbb szavazatot nyertek, ujabb szavazás történik, és a mennyiben ez a szavazók sokasága miatt egy napon nem végeztethetnék be, az más napon kezdendő és mindenesetre egy folytában befejezendő. A másodszori szavazáskor többséget nyert követjelölt azután és azonnal megválasztott országgyülési követnek jelentetik ki.

A választás egész folyamáról a szavazatszedő küldöttség rendes jegyzőkönyvet vezettet, azt a választás befejezésével az elnök és jegyző és a szavazatszedő küldöttségnek legalább két tagja három példányban aláirja és egy példányt a megválasztott követnek azonnal kezéhez juttatja; e választási jegyzőkönyv pedig a megválasztott követnek megbizó-levél gyanánt szolgál, a hátralévő két példány egyike a hatóság levéltárába tétetik, másika pedig a belügyminiszterhez felküldés végett, a központi választmánynak adatik át.

A törvénynek ezután következő szakaszai a választások alkalmával szükséges rend és közbiztonság fentartásáról gondoskodnak. Ezeket röviden abba foglaljuk, hogy sem az összeirásnál, sem pedig a választásnál a választóknak fegyverrel megjelenni nem szabad; az összeiró s szavazatszedő küldöttségeknek tagjai a törvény és nemzeti becsület oltalma alatt állanak, és a rajtuk elkövetett bármily sérelmek bűnfenyitő eljárást vonnak maguk után.

Különben mind a választók összeirásánál, mind pedig a választásnál a jó rend fentartásának joga és kötelessége a kiküldött elnököt illeti, ki szükség esetében e czélra fegyveres erővel is rendelkezhetik. A választás vezérletére kiküldött elnökre nézve végre a törvény még azt is rendeli, hogy ugyanez azon kerületben, melyben a választásnál elnököl, követté nem választathatik.

Még oly választásokról kell szólnunk, melyek az ugynevezett vegyes, t. i. megyebeli községekből és az illető szab. kir. városokból a törvény értelmében alakitott egy választókerületben mennek végbe.

Az ilyen városok kerületéhez legközelebb fekvő községeket a városokkal egyetértve az illető megyék kijelölvén, az ily vegyes kerületekre eső választók összeirására mind a megyei, mind pedig a városi középponti választmány két-két tagot nevez, és e 4 tagból álló küldöttség teljesiti mind a városban, mind pedig az oda kap-

csolt megyei községekben az összeirást, az esetben pedig, ha a fölmerülő kérdések eldöntésénél a szavazatok mindkét részről egyenlők lennének, sorshuzás utján, de csak azon egy esetre a küldöttségnek egy tagja kilép és a fenforgó kérdést a többi küldöttségi tagok szavazattöbbséggel döntik el, ezután azonban mind a négy tag együttműködését tovább folytatja.

Ily vegyes kerületekben a választásra elnököt azon közhatóság középponti választmánya nevez, melynek kebeléből a legtöbb választó került, a másik hatóság pedig, mely a választók kisebb számával járult, küldi a jegyzőt, és oly esetben, midőn egy ily vegyes kerületre több város esik, mint például Pozsonymegyében Bazin, Modor és Szent-György, sz. kir. városokból alakitott vegyes választókerületben a szavazatszedő küldöttséghez mindegyik egy tagot küld, kiknek egyike a jegyzőséget viszi. Mint az egész választásnál, ugy ily vegyes kerületekben is a megyék és városok között támadható kérdéseket a miniszterium intézi el.

Mi az activ és passiv választóképességet illeti, erre nézve ugyanazon 1847/8: V. törvényczikk rendeletei következők:

Választóképességgel birnak először is mindazok, kik a jelen törvény előtt is ezen politikai jog élvezetében voltak, tehát a nemes és a főrendi családoknak 20 éves kort elért férfi tagjai.

Ezeken kivül: az országnak és kapcsolt részeknek benszülött vagy honositott, legalább 20 éves és sem atyai, gyámi vagy gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hűségtelenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás miatt fenyiték alatt nem lévő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett vallásküllönbség nélkül; és pedig az itt elősorolt lakosok közül azok:

a) kik szabad királyi városokban vagy rendezett tanácscsal ellátott községekben 300 e. ft értékü házat vagy földet, egyéb községekben pedig a volt urbéri értelemben vett $^1/_4$ telket vagy ezzel hasonló kiterjedésü birtokot kizáró tulajdonul vagy hitveseikkel s illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen birnak;

b) kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok letelepedtek, ha tulajdon műhelylyel vagy kereskedési teleppel vagy gyárral birnak s ha kézművesek legalább egy segéddel dolgoznak;

c) kik, habár a fentebbi osztályokba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkéjükből eredő 100 ezüst forint évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek;

d) jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akademiai müvészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, köz-

ségi jegyzők és iskola-tanitók azon választókerületben, melyben állandó lakásuk van;

e) kik eddig városi pólgárok voltak, ha a fentebbi pontokban leirt képességgel nem birnak is *).

A passiv választást, t. i. a megválaszthatást illetőleg a már idézett törvény 3. §-a kijelenti, hogy: választható mindaz, ki választó, ha életének 24. évét betöltötte s a törvény azon rendeletének, miszerint törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes.

A törvény ide vonatkozó rendelkezéseit, mint minden tekintetben lényegeseket, szükségképen kellett idéznünk, mert ennek minden szava döntő és lényeges utasitást tartalmaz, ennélfogva ugy a központi választmányok, mint az összeirásra és választásra kiküldött bizottságok eljárásaiknál a törvénynek minden egyes rendelkezését és kitételét a legszigoruabban megtartani kötelesek, különben a törvényben előirt szabmányok közül, vonatkozzék az csupán alaki vagy érdemleges dolgokra, csak egynek is meg nem tartása miatt az egész választás meghiusulhat, a mennyiben azt a képviselőház mint nem a törvény szoros rendelete szerint történtet meg fogná semmisiteni és uj választást elrendelni.

A képviselőháznak ezek után következő megalakulásáról, a képviselők igazolásáról, a tanácskozási rendről, az országgyüléshez intézett kérvények tárgyalási módjáról, a ház tisztviselőiről, a nyilvános tanácskozások folyama alatt szükséges csend és rend fentartásáról stb. a képviselőháznak az 1847/8: IV. törvényczikk 10. és 15. §§-ai rendeleténél fogva különösen alkotott és az 1868-ik határozattal ujra átdolgozott, magát a törvényt pótoló rendszabályai rendelkeznek.

Ezek határozmányaihoz képest a képviselők a megjelenésükre törvény által engedett napok harmadikán d. e. 10 órakor az országház termében összegyülvén: közülök a korra nézve legöregebb tag foglalja el az elnöki széket, a legfiatalabb hat tag pedig a jegyzőséget viszi, és a jelenlévő képviselők az elnöknek megbizó leveleiket átadván, az elnök által eszközlendő sorshuzás utján kilencz, lehetőkép egyenlő osztályra osztatnak, és e kilencz maguknak elnököt és jegyzőt választó osztályban megyen végbe először is a megbizó le-

*) Ezen minősitvény mellett az 1865/8-ki országgyülési képviselők választására jelentkezett választók száma a szorosan vett Magyarországban 704,964-re ment, ezekből a birtokra 483,925; a kézmüvességre 43,100; a gyárüzletre 217; a kereskedésre 3596; jövedelemre 43,787; értelmiségre 30,755; a régi jogra pedig 99,584 választó esik.

velek megvizsgálása olyképen, hogy az első osztály megbizó leveleit és egyéb okmányait a második, ezét a harmadik, ezét ismét a negyedik osztály és igy tovább egész a kilenczedik, utolsó osztályig, melynek okmányait az első osztály vizsgálja meg.

Mindegyik osztály jegyzékbe vévén a kifogástalan választásokat, valamint azokat is, melyek ellen kérvények adattak be és a melyekről szóló megbizó levelek a törvény rendeletének meg nem felelnek: kebelükből azok közül, kiknek választásuk kifogástalan, egy tagot az állandó igazolási bizottságba titkos szavazással választanak és mindezekről a háznak jelentést tesznek. A ház pedig e jelentéseket tárgyalván, a korelnök a) a kifogástalan megbizó levelek bemutatóit igazolt képviselőknek jelenti ki; b) kinyilatkoztatja, hogy a képviselők, kiknek választási jegyzőkönyve rendben találtatott, habár ellenök kérvény nyujtatott is be, a szabályszerüen hozandó további határozatig tagsági jogukat gyakorolhatják; c) hogy a kifogás alá vett jegyzőkönyvek iránt a ház alakulása után fog intézkedés történni; végre d) az a) és b) alatt emlitett képviselőket a korelnök a ház tisztviselőinek megválasztására hivja föl, mire nézve szükséges, hogy a kifogástalan és alap nélkül kifogásolt képviselők száma az összes képviselők számának általános többségét képezze, vagyis hogy a 439-ből 220 tag jelen legyen.

Ennek folytán először is az elnökre történik a szavazás betűrend szerint a korelnök előtt levő ládába tett czédulákkal, mely, ha általános többséget nem eredményezne, a szavazás a legtöbb szavazatot nyert két tagra ismételtetik. Ezután ily módon egymás után két alelnök és egyszerre hat jegyző, és pedig az elnök három év, az alelnökök, a jegyzők és a háznagy ellenben egy év tartamára választatnak. Ezután a megválasztott hivatalnokok helyeiket elfoglalván, az elnök a házat megalakultnak nyilatkoztatja ki, a most nevezett hivatalnokok nevei pedig hivatalos tudomás végett a miniszterium által ő Felségének följelentetnek.

Megalakulása után a képviselőháznak első teendője az, hogy azon választások ügyei, melyeknek érvényessége bármely tekintetből kérdésbe vétetett, szabályszerüen elintéztessenek, vagyis hogy az igazolás végbe menjen.

E végből a ház alakulásába befolyt kifogástalan és alap nélkül kifogás alá vont képviselők külön hét-hét tagból álló kilencz folyó számmal megjelölendő biráló bizottságot titkos szavazattal választanak oly képviselők közül, kiknek választása ellen

semmi kérvény sem adatott be s választási jegyzőkönyvei is kifogástalanoknak ismertettek.

A biráló bizottságok tagjai megválasztatván, ezek a ház szine előtt megeskettetnek és mindegyik biráló bizottság titkos szavazással elnököt és jegyzőt választ, és eképen megalakulván, a birálatára utasitott tárgyakat, t. i. a képviselők igazolására tartozó összes ügyeket, melyeket a ház elnöke a gyülés szine előtt sorshuzás utján az egyes biráló bizottságok között lehetőleg egyenlő számmal kiosztott előterjesztés végett, saját tagjainak, mint előadóknak kiadja, meghatározza és az érdeklett képviselővel vagy meghatalmazottjaival tudatja a sorrendet és napot, a mely szerint és melyen ezen tárgyak mindegyikét birálat alá veendi.

A tárgyalási nap elérkeztével a biráló bizottság a beadott iratoknak nyilvános ülésben fölolvasása után meghallgatja a jelenlevő kérvényezők, a választást védeni kivánó képviselő és a választást védő választók meghatalmazottjaiknak, illetőleg maguknak a saját személyökben fellépő választóknak élőszóval teendő nyilatkozataikat — mert a házszabályok azt rendelik, hogy az erre jelentkező két, de nem több választó képviselőjük ügyét a biráló bizottság előtt személyesen is védheti — és a nyilatkozatokat jegyzőkönyvbe foglalván, a választásnak igazoltatását vagy megsemmisitését itéletileg kimondja vagy szükség esetén vizsgálatot rendel, az ennek végrehajtásával megbizott egy vagy több tagokat megjelöli, vagy ha erre saját kebeléből senkit sem küldhetne, az igazolási állandó bizottságnak azonnal jelentést tesz, mely utóbbi fogja azután a vizsgálattal megbizandó tagokat megjelölni.

A biráló bizottságok határozatai a jegyzőkönyvek és tárgyalási iratok bemutatása mellett illető elnökeik által a háznak bejelentetvén, a ház azon képviselőket, a kiknek választása a bizottság által törvényesnek ismertetett, az igazolt képviselők jegyzékébe beiratja, azoknak helyébe, kiknek választásuk megsemmisittetett, uj választást rendel; ennek eszközlésére az elnököt utasitja és a megrendelt vizsgálatoknak a bizottsági utasitás szerint végrehajtására a bizottságilag kijelölt tagokat kiküldi. Ily kiküldetést mindegyik képviselő elfogadni köteles, és a rá bizottak hű és lelkiismeretes teljesitését a ház nyilt ülésében esküvel fogadja.

Következik a törvényjavaslatok és általában az országgyülési dolgok tárgyalási módja vagyis a tanácskozási rend.

A törvényjavaslatokat, ha ezek az osztályoknak kiadattak, mindenek előtt ezek veszik külön tárgyalás alá, s mihelyt a tárgyat elegendően kimeritettnek vélik, általános szótöbbséggel előadót vá-

lasztva, ezt a ház elnökének bejelentik. Ha e bejelentés öt osztály részéről már megtörtént, a ház elnöke központi bizottmányba hivja össze az előadókat és erről a hátramaradt osztályok értesittetnek.

A központi bizottmány tehát mind a kilencz osztály részéről választott előadókból áll. E központi bizottmányban az elnökséget döntő szavazat nélkül vagy maga a ház elnöke, vagy az általa e czélra megbizott alelnök vezeti.

Minden törvényjavaslat, miután a kilencz osztályban kellőleg megvitattatott, az ennek előadóiból alakult központi bizottmánynak ujabb tárgyalása alá kerül, mely ha kimerittetett, a központi bizottmány saját kebeléből szótöbbséggel előadót választ és ez terjeszti elő a háznak a központi bizottmány véleményét okadatolva. Ez alkalommal a központi bizottmány azon tagjai, kik kevesebbségben maradtak, nézeteiket szintén előterjeszthetik.

Ha azonban a háznak ugy tetszik, az osztályülési tárgyalás elkerülésével egy külön bizottmányt egyenesen is megbizhat valamely tárgy előkészitésével, mely aztán maga választja elnökét és előadóját, sőt a miniszterek, az elnök vagy tiz tag kivánatára az egész ház is bizottmányi magánüléssé változhatik át, ha ennek szükségét előleges tanácskozás után a ház belátta és azt elhatározta.

Mivel pedig mind a központi, mind pedig a külön bizottmányi ülésekben a miniszterek vagy általuk e czélra kinevezett kormánybiztosok is fölvilágositások végett részt vehetnek, ennélfogva a miniszteriumot a bizottmányi ülések idejéről, helyéről és tárgyáról értesiteni kell.

Minden bejelentett inditványok, javaslatok, kérvények és bizottmányi jelentések az elnök által fölolvastatván, a napirend a ház többségének határozata szerint elnökileg elkészittetik és kifüggesztetik.

Minden képviselőnek joga van inditványt tenni. Ha az inditvány czélja az, hogy annak tárgyában törvény alkottassék, akkor azt törvényjavaslat alakjában szerkesztve kell a bejelentéskor benyujtani, s e törvényjavaslatok, ha a ház tárgyalni kivánja, kinyomatva a tagok közt szétosztatnak és minden esetben osztályülési és központi bizottmányi tárgyalásra utasitandók. A miniszterium által előterjesztett törvényjavaslatoktól a bizottmányi tárgyalást megtagadni nem lehet.

Ha pedig oly inditvány terjesztetik elő, mely nem törvény alkotását czélozza, fölvételi ideje meghatároztatván, az alatt kinyomatik és szintén a tagok közt osztatik ki. És elérkezvén a fölvételi idő, először is az inditványozó kifejti inditványát, s a ház szavazás

utján elhatározza, ha valjon az inditvány tárgyalás alá vétessék-e vagy sem? Ily inditványok, melyek t. i. nem törvény alkotását czélozzák, bizottmányi előleges tárgyalás nélkül is elfogadhatók, de ha azokat a ház egyszer félreveté és ugyanazon ülés folyama alatt másodszor is fölhozatván, tárgyalásuk elhatároztatott, ekkor mulhatlanul osztályülési és központi bizottmányi tárgyalásra utasitandók.

A bizottmányok az előttük fekvő tárgy iránt mindenkit maguk elé hivathatnak, meghallgathatnak és a meghivott megjelenni és felelni tartozik; működéseikben pedig a ház napi rendjéhez kötelesek alkalmazkodni.

Rendkivüli eseteket kivéve, a bizottmányi jelentések fölolvastatásukat legalább három nappal megelőzőleg kinyomatnak és a ház tagjai közt szétosztatnak. Fölolvasásuk után a bizottmányi jelentéseket a ház vagy azonnal veszi tanácskozás alá, vagy pedig e végre időt határoz.

Első esetben a bizottmányi előadó után először is az inditványozót illeti a szó és ennek joga van a tanácskozás berekesztése előtt még egyszer szót emelni.

A többi tagok a tárgyhoz a följegyeztetés sora szerint szólanak; de a meddig egyenlő számban vannak, a bizottmányi jelentés mellett és ellen szólók fölváltva jutnak szóhoz. E följegyeztetés az elnök által e végre megbizott jegyzőnél történik, ki a szónokokat sor szerint fölszólitja, kivéve az inditványozót, ki, mint most emlitők, először és utoljára, tehát kétszer szólhat, kivéve továbbá a minisztereket vagy az illető tárgyra általuk megbizottakat, kik tárgyalás közben bármikor kérhetnek szót; a tárgy lényegéhez egyszernél többször nem szólhat senki.

Szót kérhetnek bármikor azok is, kik napirendet inditványozni, netán személyes megtámadásra válaszolni vagy a házi rendre hivatkozni akarnak.

Az inditványozónak mindig jogában áll, inditványát visszavenni, ha azonban azt más valaki magáévá teszi, a tárgyalás tovább foly. Beszédet irásból olvasni tilos, és az inditványozón és bizottmányi előadón kivül a tagok saját helyeikből is szólhatnak; hozzá kell még tennünk azt is, hogy a napirenden kivüli tárgyról a ház engedelme nélkül senki sem szólhat, valamint azt, hogy a szólót beszédében megszakasztani nem szabad.

A házszabályok meghatározván a jegyzőkönyv szerkesztési módját, erre nézve csak azt kell megjegyeznünk, hogy a jegyzőkönyvet mindenkor az elnök és szerkesztő jegyző aláirásával hitelesiti.

Minden ülés az előbbi ülés jegyzőkönyvének fölolvasása és hitelesitésével veszi kezdetét, azután az elnök vagy a jegyzők egyike az utolsó ülés óta beérkezett kérvényekről kivonatilag és a beérkezett jelentésekről és más beadmányokról tesz jelentést, és ezek után kezdődik a napirenden lévő ügy tárgyalása, és pedig előbb a tárgynak, illetőleg inditványnak alapelve iránt, és ez általános tárgyalásnak neveztetik, azután pedig a javaslatnak czikkenkénti megvitatása kezdődik, mely ha bevégeztetett, az egészre nézve egy nap közbejöttével szavazás történik, és pedig felállás vagy ülve maradás által, mi kétséges esetekben ismételtetik, 20 tag kivánságára pedig a tagoknak névszerinti fölhivása mellett történik.

Úgy tanácskozásra, mint határozatra, az igazolt tagok általános többségének jelenléte szükséges, határozatai ellen pedig a ház semmiféle ellentmondást nem fogad el.

A ház által háromszoros felolvasás után véglegesen elfogadott törvényjavaslat az egyik jegyző által szóbeli üzenet kiséretében a főrendekhez küldetik.

E helyütt meg kell jegyeznünk, hogy az 1847/8: III. 33. §-ánál fogva, az e törvényben előirt esetek alkalmával, a miniszterek vád alá helyeztetése és a vádpör felvételére biztosok kiküldése a képviselőház sajátlagos teendőihez tartozik. Az egész eljárásról azonban bővebben a főrendi ház leirásánál teszünk említést, minthogy ily esetekben a biráskodással a felsőház van megbizva.

A kérvények tárgyalására nézve a házszabályok azt rendelik, hogy a kérvény csak irásban adható be az elnök vagy a ház valamelyik tagja utján, ilyeneket pedig egyeseknek vagy küldöttségeknek a házba vinni nem szabad. Ezek megvizsgálására és véleményezésére a ház 15 tagból álló bizottmányt és pedig havonkint ujra választ, mely azonképen — mint mondva volt — kebeléből választott előadója által a háznak a hozzá utasitott kérvényekről hetenkint jelentést tesz.

Hátra van még, hogy a ház hivatalnokairól a szükségeseket megjegyezzük.

Az elnök az 1847/8: IV. törvényczikk rendelete szerint az országos pénztárból évi dijt húz, mely országgyülésileg havi ezer forintban van megállapitva. Ő nyitja és oszlatja el az ülést a ház akarata szerint. Ő őrködik a csend, általában pedig a rendszabályok megtartása fölött, végrehajtja nemcsak az idézett 1847/8: IV. 10—14. §§-aiban a csend és rend fentartásáról szóló, hanem ugyanezen törvény 10. §-a értelmében a ház részéről e végre különösen alkotott szabályok rendelkezéseit is. Ő ugyan a tanácskozási rend és a tárgy fonalának fentartása érdekében mindig szólhat, sőt

szólani köteles, de ha a tárgy érdemére nézve kiván nyilatkozni, akkor elnöki székét az egyik alelnöknek engedi át, és azt többé azon tárgy bevégeztéig el nem foglalhatja. Csak az esetben tartozik szavazni, ha a szavazatok mindkét részre egyenlőképen megoszlanak.

A jegyzők vezetik a ház jegyzőkönyvét, fölolvassák az iratokat, följegyzik a szólani akarókat, összeszámitják a szavazatokat, és a képviselőháznak a főrendiházhoz intézett üzeneteit viszik át.

Záradékul meg kell még a képviselőháznak a szólásszabadság, általában pedig a képviselők u. n. immunitása iránt tett intézkedéseit emlitenünk.

Régiebb törvényeink ugy az egyes országgyülési személyek, mint az egész törvényhozás függetlenségét és sérthetlenségét biztositani kivánt rendelkezéseit iránytadóknak tekinteni nem lehet, mert például az 1625: 62. és 1723: 3. törvényczikkek, melyek a követek és országgyülési személyek bántalmazását szigoruan tiltják, és az ez ellen vétőket megfenyittetni rendelik, (mondván: severisseme autem sancitur ut nullae contumeliae, manuum injectiones in loco publici Consessus et Diaetae admittantur stb.) a törvény ezen szavai mindenkire, ha nem képviselő is, alkalmazhatók; más törvények rendelkezései pedig, melyek az országgyülés tartamára jogszünetelést vagyis az igazságszolgáltatásnak részben felfüggesztését rendelték, érvényüket rég elvesztették.

Előállott pedig annak szüksége, hogy a törvényhozás e részben is tüzetesen intézkedjék, mi az 1867-dik évi ülésszak folyama alatt meg is történt.

Az országgyülési irományok 1867-dik évi 149-ik száma alatt ugyanis foglaltatik a képviselők immunitási vagyis mentelmi jogkörének meghatározása végett kiküldött 10 tagu bizottságnak véleményes jelentése, melyet a képviselőház magáévá tett, és a mely szerint az országgyülési tag sérthetlensége két irányban jut gyakorlati érvényre, t. i.:

1. hogy a mit az országgyülési tag mint olyan a házban és a házon kivül mond vagy tesz, azért csak az országgyülés és pedig annak azon háza által vonathatik feleletre, melyhez tartozik;

2. hogy a mit az országgyülési tag nem mint olyan és nem törvényhozói hivatásának gyakorlása közben mond vagy tesz, azért csak a ház engedelmével állittathatik biró elé, csak a ház engedelmével vonathatik közkereset alá, s a tettenérés esetét kivéve, csak a ház előleges engedelmével zárathatik el.

Amaz biztositja az országgyülési tanácskozás szabadságát kivülről származó minden nyomás ellenében.

Emez biztositja a törvényhozó testület épségét arra nézve, hogy tagjai az ügymenet és törvényhozói tevékenység sérelmére el ne vonassanak törvényhozói tisztök gyakorlásától s ne gátoltassanak a törvényhozásban való részvétben, se a hatalom, se bizonyos czélokra fölhasznált vagy sugalmazott egyesek által.

E kettős sérthetlenség nem annyira az egyéni mentességnek előjoga, mint inkább a törvényhozó testület politikai teljes szabadságának és függetlenségének elengedhetlen föltétele és követelménye.

A főrendi házban törvényeink értelmében üléssel és szavazattal birnak:

1. A királyi herczegek, ha az országban fekvő jószágot birnak.

2. A római és görög-katholikus vallásu érsekek, püspökök és pedig mind a megyés, mind pedig a czimzetes, t. i. a választott és fölszentelt püspökök, a zágrábi nagyprépost mint auraniai perjel, a pannonhalmi főapát és a premontreiek jászói prépostja, továbbá a görög-keleti érsekek és püspökök.

3. Az ország zászlósai, a pozsonyi gróf és a két koronaőr.

4. A magyar és erdélyi megyék örökös főispánjai és a többi főispánok, Fogaras és Naszód vidékek főkapitányai és főkirálybirói, ugyszintén a szászok ispánja (comes) és a fiumei kormányzó.

5. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok két e végből különösen megválasztott képviselője, és ugyanez országok főrendei és azon világi s egyházi méltóságai, kik 1848 előtt a magyar országgyülés főrendi házában ülési és szavazati joggal birtak.

6. A herczegi, grófi és bárói családok nagykoruságot ért férfi tagjai, és az erdélyi 1848. év előtti országgyülésre meghiva volt királyi hivatalosok, kik még életben vannak, az 1847/8: VII. 1. §. értelmében*).

---

*) A jelen országgyülésre királyi meghivó levelet kapott Albrecht és József cs. kir. főherczeg, Ferencz modenai herczeg, mint királyi herczeg és ausztriai főherczeg ő Fenségeik; a második pont alatt elősorolt egyházi főrendüek közül 31 egyháznagy; a 3. pont alatt emlitett ország zászlósai számra 12; 4 örökös és 53 megyei főispán, kik közül azonban kettő, t. i. az ország primása és az egri érsek mint Esztergam, illetőleg Heves és külső Szolnok megye örökös főispánja, már az egyházi főrendek közt is fordulnak elő, 3 herczeg, 218 gróf, 80 báró és 3 erdélyi regalista, ez utóbbiak közül is kettő, t. i. a Komárom és Turócz megyei főispánok már az örökös főispánok sorában foglaltatnak.

A felső vagy főrendiház tehát legutóbb összesen 403 tagból állott. De ezen szám sem az országgyülésen tényleg jelenlévő főrendek számának, sem pedig annak

A már fentidézett törveny rendelete folytán a felsőház is alkotott magának ideiglenes rendszabályokat és azokat 1861. april 16-án tartott III. ülésében elfogadta.

Ezek lényege a képviselőházi szabályokkal ugyanazonos, ezt tehát itt többé ismételni nem fogjuk; a mit e részben meg kell jegyeznünk, röviden abból áll, hogy az ünnepélyes megnyitás előtti napon a felsőház a legkorosabb tag elnöksége mellett összeül, és mindenekelőtt a korelnök előterjeszti a meghivottak neveit kimutató és a belügyminiszter által vele előlegesen közlött jegyzékét.

Ennek megvizsgálására a ház szavazattöbbséggel 7 tagból álló igazolási bizottmányt választ, mely azután a háznak az iránt tesz véleményes jelentést, valjon azoknak, kik meghivattak, törvényesen meg kellett-e hivatniok s nem maradtak-e ki olyanok, kiket meghivni kellett volna; az igazolási bizottmány teendői közé tartozik a megjelentek és elmaradottak számbavétele és az ez utóbbiak részéről a meg nem jelenésre fölhozott okok megbirálása is, mi iránti véleményét azután a ház elhatározása alá bocsátja.

Fölolvastatik azután az elnök és másodelnöknek ő Felsége által kineveztetését tudató királyi rendelet, kik üléseiket elfoglalván, a ház kebeléből 4 jegyzőt választ, ugyanez külön bizottmányokat is alakit titkos szavazás utján oly számban, melyet a tárgyakhoz képest szükségesnek vél.

A felsőház tanácskozási és elhatározási hatásköre kiterjed mindazon törvényjavaslatokra, melyek a képviselőháztól hozzá küldettek, ha ezeknek akár lényegére, akár pedig alaki szerkezetére nézve észrevételei vannak, ezeket a képviselőházzal saját jegyzői utján közli, és a két ház közt az üzenetváltások folytattatnak mindaddig, mig kölcsönös és egyetértő megállapodás létre nem jött. Ez megtörténvén, a két ház egyetértő és mindkettőnek elnöke és jegyzője aláirásával ellátott elhatározása törvényczikk alakjában ő Felsége szentesitése alá terjesztetik.

Egész törvényjavaslat elfogadása iránt a névsor szerint felszólitás mellett fenszóval, más esetekben pedig fölállással nyilatkozik a ház, de ha ez által ismételve is a többség ki nem vehető, mindannyiszor, vagy ha azt legalább 10 tag kivánja, különben is névszerinti fölszólitás mellett történik a szavazás. Bármely tárgy eldöntésére pedig a tagok közül legalább is 50-nek jelenléte szükséges.

---

nem felel meg, mely előállana, ha mindazok, kik a törvény szerint az országgyülésen személyes megjelenésre jogositva és kötelezve vannak, üléseiket a felső táblán el is foglalták volna, a tényleg jelenlévők többnyire alig teszik a jogosultak és kötelezettek számának egy negyed részét.

A ház szabályainak utolsó szakasza, mely a két tábla viszonyairól rendelkezik, azt tartalmazza, hogy „mindenik ház külön készit válaszföliratot, miből következik, hogy ámbár ezen szabályok alkotása óta a felsőház ezeknek idézett szakaszától időközben eltért, mert az 1861-dik évi Szent Jakab hava 6-ik és kisasszonyhava 16-án kelt első és második föliratok mindkét ház részéről együtt és közösen irattak alá és küldettek fel, mégis a felsőház, ha és a menynyiben szükségesnek ismeri, előforduló esetekben mindannyiszor külön fölirati jogával élhet.

Nádor vagy koronaőrök választása alkalmával a két ház vagy közös ülést tart, vagy pedig mindegyik külön határoz és üzenet utján jő létre a megállapodás.

Az 1847/8: III. törvényczikk továbbá a felső táblát biráskodási hatáskörrel is ruházta föl oly vádak ügyében, melyek netán az alsó tábla részéről a miniszterek ellen ugyanezen törvény 32-ik §-a alapján emeltettek.

A most idézett törvény szerint ugyanis a miniszterek feleletre vonathatnak:

a) minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztositékait, a fenálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sérti s általuk hivatalos minőségükben követtetik el vagy kiadatik;

b) a kezeikre bizott pénz s egyéb értékek elsikkasztásáért vagy törvényellenes alkalmazásáért;

c) a törvények végrehajtásában vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bizott végrehajtási eszközökkel elhárithatók valának.

Ily esetekben tehát a ministereknek vád alá helyeztetését ugyanazon törvény 33. §-a szerint az alsó tábla szavazatainak általános többségével rendelvén el: a reá következő 34. §-a szerint a biráskodást a felső tábla által saját tagjai közül titkos szavazással választandó biróság, nyilvános eljárás mellett gyakorolandja és a büntetést a vétséghez aránylag határozandja meg.

Az ilyen biróság pedig összesen 36 választott tagból álland, kik közül tizenkettőt az alsó tábla által a vádpör elővételére kiküldött biztosok, tizenkettőt pedig a vád alá vont miniszterek vethetnek vissza, és az ekként alakitott és tizenkét tagból állandó biróság fog a miniszterek fölött itéletet mondani, mire nézve a törvény további szakasza még azt rendeli, hogy az elmarasztalt miniszterre

nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat esetében gyakorolható.

Záradékul azt kell megjegyeznünk, hogy nálunk a felsőháznak kezdeményezési joga nincsen, mi oly értelemben veendő, hogy a felsőház oly törvényjavaslatot, mely előbb a képviselőháznál meg nem fordult és ennek az iránti elhatározása a házzal nem közöltetett, nem tárgyalhat, de az átküldött törvényjavaslat körén belül igen is tehet önálló inditványt vagy lényeges módositást hozhat javaslatba, mely azután az alsóháznak ujabb elhatározása alá kerül.

Különben a felsőháznak az ujabban gyökeresen átalakult állami intézményeinkhez, jelesül a képviselet elvéhez képest rendezése azon főfontosságu tárgyak egyike, melyek a jövő törvényhozás föladatát képezendik.

A kormányrendszer.

Az 1847/8-dik évi törvényhozás a kormányrendszert is gyökeresen átváltoztatta és a régi dicasteriumok helyébe a felelős miniszteri kormányrendszert léptette életbe.

E kettő közt a különbség abban áll, hogy először is a dicasterialis kormányzat intézkedései legnagyobb részt a közigazgatás vezetésével megbizott kormányszék, t. i. a magyar királyi helytartótanács és a király közvetlen oldala mellett volt m. kir. udv. kanczellaria, testületi tanács kormányai folytán létrejött elhatározások alapján keletkeztek, a mennyiben t. i. legfőbb vonalban a fejedelem részéről jóváhagyattak.

A mostani kormányzat összes ügyeit ellenben az ezekkel foglalkozó miniszterek önállólag, t. i. saját személyes elhatározásuk, illetőleg ő Felségének tett javaslatok alapján, de személyes felelősségük alatt is intézik el.

A már idézett 1847/8-ik törvény, mely az összes kormányzást és a végrehajtó hatalmat a független és felelős magyar miniszterium által gyakoroltatni rendeli, egyszersmind ugyanennek külön szakait is elősorolja és megengedi, hogy minden miniszter saját ügykörének kezelési módját maga határozza meg.

Ezen miniszteriumok: a) a belügyi, b) országos pénzügyi, c) közmunka és közlekedési, d) földmüvelés, ipar és kereskedési, e) vallás és közoktatási, f) igazságügyi, g) honvédelmi miniszterium és h) az ő Felsége személye mellett lévő miniszterium.

Ezenkivül az 1868: XXX. rendelete szerint a magyar kir. miniszteriumhoz Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok érdekei képvi-

seletére egy tárcza nélküli miniszter van kinevezve, ki az ő Felsége és ezen országok közötti kapcsot képezi.

A miniszteriumok ügykörét itt csak röviden ismertetem; azoknak részletes ismertetése, tekintettel fő- és alosztályaik ügykörére, feltalálható a „Hivatalos stat. közlemények" első évfolyamának 1. füzetében.

I. Az ő Felsége személye körüli m. kir. miniszterium utján küldik a többi miniszteriumok az ő Felsége személyéhez intézett fölterjesztéseket, nemkülönben ezen miniszterium közvetiti mind azon levelezéseket, melyek Magyarország és más államok között fölmerülnek.

Az 1847/8: III. törvényczikk 8. és 13. §§-ának rendelkezése, melyek elseje honvédelmi, másika pedig közösügyi viszonyok iránti teendőkkel bizta meg az ő Felsége személye körül levő minisztert, az alább tudatandó törvényes intézkedések folytán érvényen kivül van helyezve.

II. A m. kir. belügyi miniszterium. Ez áll a tulajdonképi belkormányzat vagyis közigazgatás élén, ennek teendőit azonban külön és ezen előadások második, t. i. közigazgatási részében, mely a belügyminiszterium sajátképi ügykörét képezi, fogom előadni.

III. Az országos m. kir. pénzügyi miniszterium.

Valamennyi miniszteriumok közt ennek ügyköre, a hozzá tartozó tárgyak sokaságánál fogva, legterjedelmesebb. Mint maga az államháztartás, ugy e miniszterium is négy főosztályra vagy is szakmára oszlik, ezek közül: I. a pénzügyi vagyis az állam bevételei és kiadásainak kezelése, nyilvántartása és minden pénztárakra való felügyelet; ide van a következő öt ügyosztály sorozva:

1. A főkönyv és államhudget; 2. az országos főpénztár ügyei; 3. a többi miniszteriumok illetményei; 4. földtehermentesités; 5. segédhivatalok.

II. Az egyenes adók főosztálya, a melyhez tartozó közvetlen vagy egyenes adók összes ügyei öt ügyosztályban tárgyaltatnak.

A III. főosztály az illetékek és közvetett adók osztálya.

Végre a IV. főosztály az állambirtok osztálya.

Van ezeken felül a pénzügyi miniszteriumnak is egy külön ugynevezett elnöki osztálya, mely a miniszter által ennek különösen fentartott ügyeken kivül, a sajtó és irodalmi ügyeket kezeli, a mint t. i. e részben a miniszterium érdekelve van, továbbá a miniszterium könyvtárának rendbentartására és ellátására ügyel.

Mi azon közegeket illeti, melyek a pénzügyi miniszteriumnak közvetlenül alá vannak rendelve, először is a központi vezetésre

nézve meg kell jegyeznünk, hogy az államfőkönyvelési osztály, mely az összes államháztartásra vonatkozó számadások átvizsgálására, az állampénztár rovására történő utalványozások ellenjegyzésére, folyóvátételére és az összes pénzügyi kezelésnek világlatban tartására van hivatva, közvetlenül a pénzügyi miniszterium alatt áll.

Minden miniszterium azonban saját számviteli ügyeinek elintézésére külön számvevőségi osztálylyal van ellátva, de a mennyiben a számvevői osztályok részéről tett javaslatok az állampénztárt illetik, ezeknek számfejtési eredménye a fentemlitett államfőkönyvelési osztály birálata és ellenjegyzése alá kerül, ugy hogy az állampénztár mit sem fizet ki, mi az államfőkönyvelési osztály részéről ellenjegyezve és ez által jóváhagyva nincsen.

Az állami jövedelmek és kiadások központi kezelésére továbbá 1868-dik évi april hava óta a m. kir. központi állami pénztár áll fenn és úgy ez, melybe az előbbi országos pénztár is beleolvadt, mint az annak egyik osztályát képező m. kir. államadóssági pénztár, mely az előbbi földtehermentesitési osztály helyébe lépett, szintén a pénzügyi miniszterium közvetlen felügyelete alatt áll.

Közvetlenül rendelkezik azonkivül a pénzügyi miniszterium az összes államterületen, jelesül Pozsonyban, Beszterczebányán, Kassán, Beregszászon, Szatmártt, Debreczenben, Aradon, Temesvárott, Szegeden, Pécsett, Sopronyban, Győrött, Budán, Pesten, Kolozsvárott és Nagy-Szebenben fölállitott és nagyobb hatáskörrel biró összesen 16 pénzügyi igazgatóságokkal; az állam és közalapok jogérdekei védelmére pedig hat kincstári ügyészséggel, melyek Pesten, Pozsonyban, Kassán, Temesvárott, Nagy-Szebenben és Zágrábban vannak fölállitva; vannak azonkivül még más, a határvám, sójövedék, dohányjövedék és az állambirtok, t. i. kincstári és koronai uradalmak, nemkülönben a bányaipar kezelésével megbizott saját közegei, mindezeknek részletesb elősorolását azonban itt mellőznünk és ezt a specialis statistikára bíznunk kell.

Ép ugy föl kell tennünk, hogy a jövedéki törvényszékekről ezen előadások igazságszolgáltatási részében leend szó, most menjünk át

IV. A közmunka- és közlekedési miniszteriumra.

Ezen miniszterium két főszakosztályra oszlik, az I. a középitészeti, a második pedig a vasuti és hajózási.

Ezen miniszterium külső közegeiről következőket kell megjegyeznünk:

A középitészeti szaknak alá van rendelve Magyarországon összesen 37 mérnöki hivatal, azonkivül pedig 1 a Bégacsatornára, 4 a Dunára és 1 a Maros folyamra felügyelő u. n. folyammérnök.

Erdélyben 9 mérnöki hivatal és 1 marosi folyammérnök.

A Tiszaszabályozás érdekében alakult társulatok ügyeinek vezetésére Budán még egy központi bizottmány áll fenn, ez pedig a Tiszafolyam vonalán 7 épitő mérnökkel rendelkezik.

A vasuti és hajózási szakosztály pedig azonkivül a) a magyar kir. vasut s hajózási felügyelőséggel, b) a m. kir. vasuti épitészeti igazgatósággal és c) vasuti központi irodával, mint központi közegekkel rendelkezik; az első a vasuti üzletre és forgalomra, nemkülönben magára a vasuti személyzetre is felügyel, melyre nézve a fegyelmi jogot is gyakorolja, hasonló hatáskörrel van a hajózási ügyekben is ellátva. A m. kir. vasutépitészeti igazgatóság az állam költségén létesitendő vasutak épitését vezeti, azonkivül pedig a magánvasuttársulatok részéről épitett vasutak épitése fölött is őrködik. Végre a vasuti központi iroda föladata a létesitendő vasutak vonalazása (Tracirung), nemkülönben az ily vasutakra vonatkozó pénzügyi s közgazdászati adatok összeállitása, különben a vasutépitészeti igazgatóság és a vasuti központi iroda csak ideiglenes bizonyos számu évek tartamára fölfogadott tisztviselőkből áll, kiknek száma a szükséghez képest szaporitható vagy kevesbithető.

A vasuti épitészeti igazgatóságnak vannak külső közegei is, és pedig minden a kormány költségén épülő vasutvonalon egy felügyelőség és a szükséghez képest osztálymérnöki hivatalok.

Ezenkivül van a miniszteriumnak saját számvevő osztálya, mely különösen a miniszteriumnak az államkincstárral való érintkezéseiben nyujt segédkezet.

V. A földmivelés-, ipar- s kereskedelemügyi miniszterium, elnevezésének megfelelő három főszakaszra oszlik.

Az ipari főosztályba tartozó bányaosztályt illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a földm., ipar és keresk. miniszterium egyszersmind bányahatósági ügyekre nézve legfőbb hatóság lévén, mint ilyennek hatásköre a Besztercebányán, Budán, Nagybányán, Oraviczán, Szepes-Iglón, Zágrábban és Zalatnán székelő bányakapitányságokra terjed ki, minélfogva ez utóbbiaknak személyzeti

ügyeit is intézi és a bányakapitánysági határozatok fölött, felfolyamodás esetében dönt.

A bányahatósági ügyek pedig magukban foglalják: a kutatási, szabadkutatási és bányaadományozási kérdéseket; az ezekből folyó jogoknak s a különféle bányajogositmányok elenyésztének tárgyalását; a telkeknek, vizeknek bányászati vállalatokra való átengedése és a bányakárok megtéritése iránti kérdéseket; a bányatársulatok mindennemü viszonyait, valamint a bányavállalkozóknak egymásközti, hivatalnokaikhoz és munkásaikhoz való viszonyát, továbbá a bányapénztárak és bányadózások ügyeit, nemkülönben az összes bányászatra való felügyeletet s a bányatörvény elleni áthágások büntetését.

A bányahatósági eljárásnak alapjául az 1854-dik évben életbe lépett s az 1861-dik évi ideiglenes törv. szabályok 15. §. szerint hatályban hagyott általános bányatörvény és maguk ezen törvénykezési szabályok szolgálnak, mely utóbbiak által a bányatörvénynek a bányauri jogról szóló §-a a kőszénre nézve módositást szenvedett.

A kereskedelmi főosztályhoz tartozó postai ügyosztály külön postajárati irodával, külön gazdászatkezelési hivatallal és postai számvevőséggel bir, azonkivül pedig a nyolcz postakerületben, melyekre a magyar állam föl van osztva, jelesül Pesten, Pozsonyban, Sopronban, Kassán, Nagy-Váradon, Temesvárott, Zágrábban és Nagy-Szebenben létező postaigazgatóságokkal rendelkezik.

A távirdai ügyosztály mind Magyar-, mind pedig Erdély- és Horvátországokban felállitott külön távirdai felügyelőségekkel rendelkezik.

VI. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium.

Először is az elnöki hivatalban a miniszter közvetlen oldala mellett tárgyaltatnak a központban, t. i. a miniszteriumnál és a számvevőségnél alkalmazott összes egyének személyi ügyei, udvari hivatalokkal, külföldi társulatok, egyletekkel stb. való levelezés, legfelsőbb kitüntetések a vallás és közoktatás körében, és mindazon ügyek, melyek tárgyalását és elintézését a miniszter különös okoknál fogva magának tartja fenn.

Ezen miniszterium osztályozását illetőleg szintén a „Hiv. stat. közlemények"-re utalok, csupán két osztályát illetőleg szükséges az ott található adatokat kissé megbőviteni, u. m.:

Világi alapitványi osztályok. Az alapitványi ügyigazgatóság minden ügyei; ügyészek és alapitványi tisztviselők, kegyuri terhek, vallási és tanulmányi alap, költségvetés, tőkepénzek, kamatok, kölcsönök, iparvállalatok stb. Husz világi alapitvány, országos

alapok, Fekésházy, Holli stb. alapitványok; művészek ösztöndija; magyar nyugdijintézet; nemzeti muzeum ügyei; siketnémák és vakok intézete; lelt kincsek; érmek és régiségek fentartása; különféle más alapitványok, hagyományok; kötvények kisorsolása, devinculatiója; egyetemi nyomda; körmöczi papirgyár; r. kath. és görög-kath. kolostorok, templomok és paplakok épitése; a nagyszebeni Theresianumi árvabizottmány.

A közalapitványi gazdászati osztály. Ötvenhárom uradalom gazdasági kezelése, bérbeadása, gazdatisztek, gazdasági tárgyak, pénztári intézkedések, az ide tartozó költségvetések és számadások stb.

Az e miniszterium kormányzata, illetőleg felügyelete alá tartozó érsekségek, püspökségek, superintendentiák és egyéb egyházi hatóságok, nemkülönben a főbb tanintézetek és iskolai kerületi igazgatóságok elősorolása a „Statistika" külön fejezetei alatt fordul elő; itt csupán az ezen miniszterium kezelése alatt álló közalapok eredetéről, czéljáról és állapotáról kivántam némelyeket megjegyezni.

E részben a vallás- és közoktatási miniszternek f. é. pünkösd hó 20-án ő Felségéhez intézett előterjesztésében, melyben az ezen miniszterium felügyelete alatt lévő magyarországi közalapitványi alapok és jószágok 1867-dik évi pénztári és gazdászati állapotáról s a vallás-tanulmányi s egyetemi alapok 1868-dik évi költségelőirányzatáról jelentés tétetik, érdekes adatokkal találkozunk.

VII. Az igazságügyi magyar királyi miniszterium ügyköre.

Ennek elnöki osztályában: a kebelbeli és kir. birósági személyzet kinevezései, az esküdtszékek és a sajtóügyek tárgyaltatnak.

Az I. ügyosztályban szerkesztetnek az összes igazságszolgáltatás körébe és általában a jogi kérdésekre vonatkozó törvényjavaslatok. A többire nézve lásd a többször emlitett „Stat. közleményeket".

VIII. A honvédelmi m. kir. miniszterium ügyköre két osztályban tárgyalt ügyekre terjed ki.

A független magyar felelős miniszterium alakitásáról rendelkező 1847/8: III. t. czikk 17-dik §-a értelmében az összes miniszterium tanácsüléseket, ugynevezett miniszteri tanácsot is tart, mindazon ügyekre nézve, melyek az állam egyetemes kormányzati, törvényhozási és az osztrák birodalommal való viszonyait illetik; az összes miniszteriumnak ő Felsége vagy az ország irányában való állására vonatkoznak, vagy végre egyik vagy másik miniszter részéről fölhozott közérdekü kérdéseknek elvi elhatározását teszik szükségessé.

A minisztertanács azonban nem fölfolyamodási forum, t. i. az egyes miniszterek részéről hozott határozatok nem felebbezhetők az összes miniszteriumhoz, mert, mint fentebb emlitém, az egyes miniszteriumok kiszabott ügykörükben önállólag járnak el. A törvény értelmében a végrehajtó hatalmat a miniszterium által ő Felsége gyakorolja, az egyes miniszteriumok tehát saját ügykörükben legfőbb hatóságot képeznek.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közjogi viszonyai.

Az 1868-dik évi XXX. törvényczikk Magyarország, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok ezen közös alaptörvénye szerint, ez utóbb emlitett országok a magyar államban, ennek többi alkatrészeitől különálló helyet foglalnak el, mire nézve az idézett törvénynek következő rendelkezéseit kell emlitenünk.

Ennek 66-dik §-a szerint Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokhoz tartozóknak ismertetnek:

A horvát és szlavon megyék, királyi városok és határőrvidék, Dalmátia, mely azonban, mint már emlittetett, tényleg az osztrák birodalom törvényhozása s kormányzata alatt áll, végre pedig az ugynevezett magyar tengermellék, csupán Fiume városát és kerületét kivéve, mely a magyar koronához csatolt külön testet képez.

Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával, egy és ugyanazon koronázási cselekvénynyel koronáztatik meg, s a sz. István koronája alatt álló összes országok részére, ez országok közös országgyülésén, közös koronázási oklevél állapittatik meg és állittatik ki.

Továbbá mindazon ügyekre nézve, melyek a magyar korona összes országai és ő Felsége többi országai között közösek vagy közös egyetértéssel intézendők Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok egy és ugyanazon törvényes képviselettel, törvényhozással s a végrehajtást illetőleg közös kormányzattal birnak.

A törvény megállapitja azon arányt, mely szerint Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok a birodalmi közös költségekhez járulni tartoznak, aképen, hogy ezekből Magyarországra kerekszámmal $93^1/_2$, Horvát-Szlavonországokra pedig $6^1/_2$ százalék esik; az ezután következő pénzügyi egyezség szerint továbbá az utóbb emlitett országok beligazgatási szükséglete azon 10 évre, a meddig a magyar korona országai és ő Felsége többi országai közt fennálló

egyezmény tart, 2,200,000 ftban van megállapitva, olyképen, hogy ezen összeg mindenekelőtt Horvát-Szlavonországok összes közjövedelmeinek 45 százalékával födöztetik, 55 százalék pedig a közös költségek födözésére szolgál, de ha a beligazgatásra szánt 45% nem volna elegendő, a hiányt Magyarország előlegezi. Ha ellenben ez utóbbi százalék az évi szükségletet felülmulná, a többlet a közös költségek fedezésére fordittatik; ha pedig Horvát-Szlavonországok jövedelmei a rájok eső közös költségek 6½ százalékát felülhaladnák, a fölösleg ezen országok rendelkezése alá esik a nélkül, hogy Horvát-Szlavonországok azon összegeket, melyekre nézve a megelőző években a közös költségeket illetőleg hátramaradtak, utólag fedezni köteleztetnének.

Minden közös ügyekre nézve a végrehajtó hatalmat Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokban is a Buda-Pesten székelő központi kormány saját közegei által gyakorolván, ezen országok érdekeinek képviselése tekintetéből, ugyanazok részére a központi kormányhoz egy tárcza nélküli külön horvát-szlavon miniszter van a törvény értelmében kinevezve, ki a közös miniszteri tanácsnak szavazattal biró tagja, s a közös országgyülésnek felelős. Ugyan ő képezi a kapcsolatot ő Felsége s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országos kormánya között.

Ellenben mindazon tárgyakra nézve, melyek a fentebbi egyezményben a közös országgyülésnek és központi kormánynak nincsenek fentartva, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog (autonomia) illeti.

Ezen önkormányzati jog mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben azon országok beligazgatási, vallási és közoktatási ügyeire s az igazságügyre is kiterjed, ide értve a tengerészeti jog kiszolgáltatásán kivül a törvénykezést is minden fokozatán.

Az autonom országos kormányzat élén Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokban a bán áll, kit a magyar királyi közös miniszterelnök ajánlatára s ellenjegyzése mellett ő Felsége nevez ki. A bán polgári méltósága a katonaitól külön választatván, a törvény azt is rendeli, hogy a fentemlitett országok polgári ügyeire katonai egyén befolyást ezentul ne gyakorolhasson. A bán továbbá a közös országgyülés főrendi házának tagja. Az autonom kormányzat további szervezését a bán előterjesztése alapján ő Felsége hozzájárulásával a horvát-szlavon-dalmát országgyülés fogja megállapitani, melynek a bán saját eljárásaira nézve felelősséggel tartozik.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok ezen önkormányzati joganak megfelelőleg ezen országok egész területén, a törvényhozás, közigazgatás és törvénykezés nyelve a horvát, a közös miniszteriumhoz e nyelven intézett beadmányok is elfogadandók és azokra válasz ugyanazon nyelven adandó, sőt ezen országok képviselői mind a közös országgyülésen, mind annak delegatiojában a horvát nyelvet is használhatják, a közös országgyülésen alkotandó törvények ő Felsége által aláirott horvát eredeti szövegben is kiadandók és ezen országok gyülésének megküldendők.

Ugyanez országok határaik között belügyeikben saját országos egyesült szineiket és czimeröket használhatják, ez utóbbit mindazáltal sz. István koronájával fedve.

Közös ügyek tárgyalásakor azon épületen, a melyben a magyar korona országainak közös országgyülése tartatik, a magyar lobogó mellé az egyesült horvát-szlavon-dalmát lobogó is fölvonandó.

Végre a magyar korona országai által veretendő pénzeken a királyi czimbe a Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok királyi czime is fölvétetni rendeltetett.

A magyar korona országai és az ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekü viszonyok.

Eddig Magyarország külön és önálló állami és kormányzati rendszerét csupán magára az országra kiható működéseiben, t. i. saját alkotmányos közjogi és független belkormányzati körében ismertettük. Egyik legfontosabb alaptörvényünk az 1723: 1., 2. és 3. törv. czikk, azonban mint Magyarország és a felséges uralkodó ház, nemkülönben az ausztriai monarchia többi országai közt létrejött alapszerződés, ugyancsak a magyar szent korona országai és ő Felsége uralkodása alatt lévő többi országok között bizonyos közös érdekü viszonyokat alkotott, a melyek mindamellett, hogy ugyanezen törvényen alapszanak, és egy másik alaptörvényünkben, t. i. az 1847/8: III. törv. czikk 13-dik §-ban is nyiltan emlittetnek, mert e törvény azt rendeli, hogy a miniszterek egyike folyvást ő Felsége személye körül legyen, s mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyjon, mégis e közös viszonyok a törvényhozó hatalom részéről eddig sem meghatározva nem voltak, sem pedig azok elintézési módjáról rendelkezés nem tétetett, a minek elmulasztásából tömérdek viszá-

lyok és mindkét államot alapjaiban megingató rázkódtatások keletkeztek.

Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoztak, ez előtt a magyar országgyülés és a magyar király közegyetértéssel intézkedtek, és ez intézkedések megállapitásánál más ország befolyással nem birt, mert a magyar király mint az uralkodása alatt álló többi országok absolut fejedelme, azon országok érdekeiről és teendőiről absolut hatalommal rendelkezett. Most azonban lényegesen változott a helyzet az által, hogy ő Felsége alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait is, azokat tehát absolut hatalommal ezentul nem képviselheti, s azok alkotmányos befolyását többé nem mellőzheti.

Most tehát ezen közös érdekü viszonyok meghatározása és azok elintézési módja csak a magyar korona országai és ő Felsége uralkodása alatt lévő többi országok alkotmányos befolyása és egyetértése utján jöhetett létre, minek másik alapföltétele ismét az volt, hogy ő Felsége többi országaiban és tartományaiban is a teljes alkotmányosság életbe lépjen, mi meg is történt.

Az 1865/8-ik évi törvényhozás ennélfogva, a magyar alkotmány tökéletes helyreállitása és hasonló alkotmányos kormányzati rendszernek az osztrák tartományokban is megállapitása után, első teendői közé sorolá, hogy ezen közös érdekü viszonyok törvény által, és ugy Magyarország, mint ő Felsége többi országai érdekeinek megfelelőleg rendeztessenek, és e végből alkottatott az 1865/7: XII. törvényczikk, mely tulajdonkép a pragmatica sanctio által megkezdett mű valódi befejezésének tekintendő.

A pragmatica sanctioból folyó közös ügyek vagy mint a törvény azokat nevezi: közös érdekü viszonyok és azok elintézési módjának tökéletes fölismerésére magának a jeles szerkezetü törvénynek ide vágó szavait kell idéznünk.

E törvény azt mondja, hogy azon kapcsolat, mely egyrészről a magyar korona országai, másrészről ő Felségének többi országai és tartományai között jogilag fenáll, az 1723: 12. és 3. törvényczikk által elfogadott pragmatica sanctión alapszik. Megállapitván ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburg-ház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind azt is, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapitott öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, fölosztháthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandók.

Ezen fölosztháthatlan és együttes birtoklásnak főfeltétele a közös biztosság, ennek tehát együttes erővel leendő védelme és fen-

tartása oly közös és viszonos kötelezettség, mely egyenesen a pragmatica sanctioból származik.

Annak előrebocsátása mellett, hogy az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása közös ügynek nem tekintetik, mert, ugymond a törvény, Magyarország alkotmányos önállásával s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyülés a felelős magyar miniszterium előterjesztésére külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit, melyek ez idő óta az állami költségvetésbe mindenkor külön tétel alá foglaltatnak: a törvény a pragmatica sanctioból folyó közös és együttes védelem egyik eszközéül a külügyek czélszerü vezetését jelöli ki és elismeri, hogy e czélszerü vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ennélfogva ugyane törvény kijelenti, hogy a birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések mindkét fél miniszteriumával egyetértésben, és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminiszter teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket pedig mindenik miniszterium saját törvényhozásával közölni tartozik.

Először is tehát ezen külügyeket Magyarország közöseknek ismervén el, ezek közösen meghatározandó költségeihez is a törvényben megállapitandó arány szerint járulni késznek nyilatkozott.

A közös védelemnek másik eszköze, folytatja tovább a törvény, a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, szóval a hadügy.

Hogy ő Felségének alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és igy a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészitő részének egységes vezérletére és belszervezetére vonatkozik, ő Felsége által intézendőnek ismertetett, hogy ellenben az ujonczok megajánlásának jogát, a szolgálati időnek meghatározását, a katonaság elhelyezése és élelmezése körüli intézkedést az ország magának tartotta fenn, ezt már elmondottuk, valamint azt is, hogy a védelmi rendszer megállapitása vagy átalakitása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik; de e törvény kijelenti egyuttal azt is, hogy ily megállapitás és átalakitás csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerüen, ennélfogva azt rendeli, hogy minden ily esetben a két miniszterium előleges megálla-

podása után egyenlő elvekből kiinduló javaslat terjesztessék mindkét törvényhozás elé és a fölmerülhető különbségek kiegyenlitése végett a két törvényhozás egymással küldöttségek által érintkezzék.

A védelmi rendszernek ily egyenlő elveken átalakitása és megállapitása már megtörtént, mert az 1868: XL. XLI. és XLII. t. czikkünkhöz hasonlókat az örökös tartományok törvényhozása is alkotott, és mindkét állam területén e törvények 1869-dik évi január 1-jével léptek életbe.

Már most az idézett 1867: XII. t. czikk a hadügyi összes költségeket is, de szintén olyképen jelenti ki közösöknek, hogy azon arány, mely szerint ezen költségekhez Magyarország járulni fog, a törvény külön pontjaiban körülirt előleges értekezés után kölcsönös egyezkedés által állapittassék meg.

Végre a pénzügyet annyiban ismeri el a magyar országgyülés közösnek, a mennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a fentebbiekben közöseknek elismert tárgyakra forditandók, ez pedig ugy értelmezendő, hogy az emlitett tárgyakra megkivántató összes költségek szintén a törvényben előirt módon közösen határoztatnak ugyan meg, de azon összegnek, mely a törvényben megállapitott arány szerint Magyarországra esik, kivetéséről Magyarország országgyülése és felelős miniszteriuma intézkednek.

Magyarország minden egyéb államköltségeit a magyar felelős miniszterium előterjesztésére az országgyülés alkotmányos uton határozza meg, és azokat mint általában minden idegen befolyás teljes kizárásával saját felelőssége alatt szedi be és kezeli.

A törvény további rendelkezése azon arány megállapitási módjáról szól, mely a közösöknek elismert költségekből Magyarországra, illetőleg ő Felsége uralkodása alatt lévő többi országokra esik.

Ezen arány megállapitása kölcsönös alku tárgya. Mindkét országgyülés t. i. a maga részéről hasonló számu küldöttséget választ, és e két küldöttség az illető miniszteriumok befolyásával az emlitett arányra nézve javaslatot készit. Ez pedig az országgyülések elé terjesztetvén, ezeknek az illető miniszteriumok közvetitése mellett létrejött megállapodásai ő Felsége szentesitése alá terjesztetnek és akép mindkét félre kötelező törvénynyé válnak.

Az esetben, ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem tudna egymással megegyezni, mindkét fél véleménye mindkét országgyü-

lés elé terjesztetik, ha pedig a két országgyülés nem tudna egymás között megállapodásra jutni, akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján ő Felsége dönti el.

Az arányt illetőleg, mely az 1865/7: XIV. törvényczikkben meg is állapittatott, e törvény azt rendeli, hogy az erre nézve létrejött egyezkedés csak határozott időre terjedhet, a minthogy a most emlitett XIV. t. czikkben ugyanez egyezkedés szerint megállapitott arány csak 1868-ik évi január 1-jétől 1877-ik évi deczember 31-ig számitandó 10 évre jelentetett ki érvényesnek, ezen idő elteltével tehát ismét a fentirt módon uj egyezkedésnek leend helye.

Mi már most a fentebb elősorolt közös tárgyak kezelését illeti, e részben kimondotta a törvény, hogy a magyar országgyülés ő Felsége többi országaival mint alkotmányos népekkel mindkét fél függetlenségének megóvása mellett akar érintkezni, mely érintkezésnek azonban egyik alapföltételét Magyarország alkotmányának fentartása, a másik alapföltételt pedig az alkotmánynak ő Felsége többi országaiban és tartományaiban is életbe léptetése és fentartása képezi.

Ő Felsége többi országai törvényhozó testülete az alkotmányosan megalakult Reichsrath az 1867: XII. törvényczikkben foglalt alapelveket és határozmányokat magáévá tévén, 1867-ik évi deczember 21-én kelt saját törvényével mind a közös ügyeknek a fentebbiekben előadott lényegét, mind pedig azoknak elintézését a magyar 1867: XII. czikkhez hasonló és mindenekben egyező módon állapitotta meg, ugy hogy a két törvényhozás részéről ez ügyben alkotott és ő Felsége által szentesitett törvény Magyarország és ő Felsége többi tartományai között létrejött ünnepélyes alapszerződésnek tekintendő.

Ezen törvényszerü közös megállapodás szerint a közös ügyek kezelési módja illetőleg elhatároztatott, hogy azon tárgyakra nézve, melyek mint valósággal közösek, s a magyar korona országainak külön kormányzata alá nem tartoznak, külön közös miniszterium állittassék föl, ennélfogva mindhárom fentebbi szakmára, t. i. a külügyek, a hadügy és e kettőre megkivántató közös pénzügyek vezetésére ő Felsége által külön közösügyi miniszterek neveztettek ki, és e törvények életbeléptetése óta ezen minémüségükben működnek is.

E miniszterium azonban a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön kormányzati ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat, és e miniszterium minden tagja mind-

azokra nézve felelős, a mik köréhez tartoznak és felelős az egész miniszterium is együtt oly hivatalos intézkedésekre nézve, melyeket együtt megállapitott.

A most idézett alaptörvény határozott rendelkezéseinél fogva egyrészről a magyar korona országai együtt, másrészről pedig ő Felsége többi országai és tartományai is együtt és ugy tekintetnek mint két külön és teljesen egyenjogu fél, következve: a két fél között a közös ügyek viselésére nézve, mint ezt a törvény ugyanezen szavakkal mondja: mellőzhetlen föltétel a paritás.

És ezen paritás elvénél és a törvény további rendeleténél fogva mindkét törvényhozást ezen közös ügyek elintézésével egyenlő rész illetvén, mivelhogy ezeket külön sem az egyik, sem a másik nem tárgyalhatja, e czélra mindkét országgyülés saját kebeléből és annak mindkét házából egy meghatározott számu bizottságot (delegatiót) választ, mindkét részről egyenlő és a hatvanat meg nem haladható számban. Ezek közül negyvenen a képviselő- vagyis alsóházból, huszan pedig a főrendi, illetőleg az urak házából küldettek eddig.

A magyar delegatiót illetőleg az 1868: XXX. t. czikk azt rendeli, hogy ebbe Horvát-Szlavonországok képviselői közül a képviselőház részéről négy, a főrendiház részéről pedig egy tag választassék. Ezen bizottságok csak egy évre vagyis az országgyülésnek egy ülésszakára választandók s év elteltével vagyis az uj ülésszak kezdetével azoknak minden hatásköre teljesen megszünik, tagjaik azonban ismét megválaszthatók.

A bizottságok mindegyike külön saját kebeléből szabadon választja elnökét, tollvivőjét s a mennyiben szüksége volna más hivatalos személyzetre is, annak minden tagját; mindenik maga állapitja meg ügyrendét; a bizottságokat mindenkor ő Felsége hivja össze bizonyos határnapra és azon helyre, hol ő Felsége azon időben tartózkodik; a magyar törvényben csak óhajtásképen van kifejezve, hogy az ülések fölváltva egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha ő Felsége többi országainak gyülése és ő Felsége igy akarná, azon országok más valamelyik fővárosában tartassanak.

Mindenik bizottság külön tart üléseket; azokban fejenkinti szavazással s a bizottsági tagok absolut szótöbbségével határoz, s a mit a többség elhatározott, az egész bizottság határozatának tekintendő. Külön véleményt az egyes tagok saját igazolásuk végett igtattathatnak ugyan a jegyzőkönyvbe, de ez a határozat erejét nem gyöngiti.

A két bizottság egymással együttes ülésben nem tanácskozhatik, hanem mindenik irásban közli nézeteit és határozatait egymással és irott, mindenik bizottságnak saját nyelvén készitett, de hiteles forditással is ellátott üzenetek által igyekeznek véleménykülönbség esetében egymást fölvilágositani. Ennek nem sikerülte esetén a két bizottság együttes ülést tartand, de egyedül csak egyszerü szavazás végett és a két bizottság elnökeinek fölváltott előülése mellett. Határozat hozatalára szükséges, hogy mindenik delegatió tagjainak legalább két harmada jelen legyen és ekkor az absolut többség dönt. A másik kellék pedig ily együttes ülések határozatainak érvényességére abban áll, hogy mindenik delegatio tagjai egyenlő számmal legyenek, ha tehát az egyik fél delegatiójából több tag van jelen, mint a másikból, a többségben lévő delegatió a leszállitást a maga kebelében sorshuzás utján eszközli. A jegyzőkönyv is ilyenkor mindkét fél nyelvén vezettetik és közösen hitelesittetik. Ily közös szavazásra mindenik félnek joga van a másikat felszólitani, ha már három üzenetváltás sikeretlen maradt; ekkor a két elnök együtt állapitja meg a szavazási ülés helyét és idejét.

Mi e bizottságok hatáskörét illeti, a törvény azt rendeli, hogy a bizottságok elé csak azon tárgyak tartozhatnak, melyek a jelen törvényben határozottan e bizottsághoz vannak utasitva. Ezeken tul a bizottságok nem terjeszkedhetnek és sem az országgyülések, sem pedig a kormányzat részére fentartott ügyekbe nem avatkozhatnak.

A bizottságok elé tartozó tárgyat a közös miniszterium mindenik bizottságnak külön adja elő, és a hozzá intézett kérdésekre kellő fölvilágositást tartozik szolgáltatni.

A bizottságok föladatának legfontosabb és évenkint előforduló része: a közös költségvetés. Miután ezt a közös miniszterium mind a két külön felelős miniszteriumok befolyásával elkészitette, mindenik bizottságnak külön terjeszti elő. Ezek pedig a közös költségvetést a fentebb megirt módon megállapitván, ez többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik fél a törvényleg megállapitott arány szerint a közös költségből reá eső részt viselni. A miniszterium az országgyülés elé terjesztendő költségvetésbe ezen közös költségekből az országra eső részt fölveszi, annak beszedéséről gondoskodik és havonkint a közös pénzügyminiszterhez átteszi, ez pedig az általvett összegeknek a kitüzött czélokra forditásáért felelős.

Ugyancsak a bizottságok elé tartozik az effféle ügyekből származó számadások megvizsgálása is, és ugy ezekben

mint minden egyéb tárgyakban, melyek mint közös ügyek a bizottságok köréhez tartoznak, a fentebbihez hasonló eljárás követendő.

A bizottságok határozatai, a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, önként érthetőleg ő Felségének fölterjesztendők, és ha ő Felsége által megerősittetnek, kötelező erővel birnak. A fejedelmi jóváhagyással megerősitett határozatokat azonban ő Felsége mindenik országgyülésnek az illető külön felelős miniszterium által adja tudtára és miután ez megtörtént, ugyanazon miniszterium által hajtatja végre.

A közös felelős miniszterium részéről előterjesztett tárgyakon kivül a bizottságok mindegyike bir kezdeményezési joggal is, de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek mint közös ügyek e bizottságok köréhez tartoznak, és e tekintetben is hozott határozatait az egyik bizottság a másikkal egyetértőleg a fent leirt módon érvényesiti. A törvény végre a tárgyalás alakjára nézve azt is rendeli, hogy a bizottságok ülései, az ügyrendben megállapitott kivételek esetein kivül nyilvánosak legyenek, elannyira, hogy határozat csak nyilt ülésben hozathatik.

Az esetben, ha ő Felsége valamelyik országgyülést feloszlatná, a föloszlatott országgyülésnek delegatiója is megszünik s az ujabb országgyülés uj bizottságot választ.

A bizottsági tagok személyi jogaira és viszonyaira nézve a törvény kijelenti, hogy azok a közösekül kijelölt ügyeknek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért feleletre soha nem vonathatnak, sőt megbizatásuk megszüntéig se oly kereset miatt, mely személyes letartóztatást vonhat maga után, se bűntény vagy vétség miatt, a tettenérés esetét kivéve, az illető országgyülésnek, ennek együtt nemléte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, előleges jóváhagyása nélkül se le nem tartóztathatnak, se közkereset alá nem vétethetnek. A bizottsági tag tetten érés esetében történt letartóztatásának folytathatása vagy megszüntetése iránt az illető országgyülés együtt nemlétében hasonlóképen maga a bizottság rendelkezik. A bizottság létszámában halálozás, törvényes itélet vagy lemondás következtében beállott üresedések az illető országgyülés részéről azonnal betöltendők. E végből az országgyülés, midőn a bizottságot megválasztja, a kitüzött számon felül egyszersmind póttagokat is választ és meghatározza egyuttal azon sort, mely szerint a póttagok a megürült állásra saját elnökeik által meghivandók. Különben a lemondás elfogadásáról az országgyülés vagy ennek együtt nem létében az illető bizottság itél.

Már fent emlitettük, hogy a törvény a közös miniszteriumot is a körébe tartozó minden eljárásaira nézve felelőssé teszi. Arra nézve, hogy e felelősség miképen vétessék foganatba, a törvény azt jelenti ki, hogy az alkotmányos törvények megsértése eseteiben mindegyik bizottságnak joga van a közös miniszteriumnak vagy e miniszterium egyes tagjainak perbe fogását inditványozni, mi ha határozatba ment és a másik bizottságnak is beleegyezésével találkozott vagy pedig együttes ülésben szavazattöbbséggel elfogadtatott, a határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő. Az ily módon elhatározott pernek birósága pedig a törvény értelmében aként alakitandó, hogy mindenik bizottság, nem ugyan saját kebeléből, hanem az általa képviselt országoknak független állásu s törvénytudó polgáraiból külön-külön 24 tagot hozjavaslatba. Mindenik bizottság bir azon joggal, hogy a másik bizottság által javaslatba hozott 24 tag közül 12-őt okadás nélkül kitörülhet. A vádlottaknak szintén joguk van együtt és összesen tizenkét tag kitörültetését követelni, ugy mindazonáltal, hogy a megmaradt tagok számában mindenik bizottság választott biráinak száma egyenlő legyen és az igy fenmaradt tagok lesznek a pernek birái.

A fentebb körülirt tárgyakon kivül, melyek az előadott módon a törvény által közösen elintézendőknek rendeltettek, ugyan e törvény még más nagy fontosságu közügyeket is jelölt ki, melyeknek közössége ugyan nem foly a pragmatica sanctioból, de a melyek részint a helyzetnél fogva politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva szintén közös egyetértéssel elintézendőknek ismertettek.

Először is az államadósságokat illetőleg, mindamellett, hogy Magyarországot oly adósságok, melyek az ország törvényszerü beleegyezése nélkül tétettek, szorosan jogilag nem terhelhetik, mivel mégis az országgyülés kijelentette, hogy a valóságos alkotmányosságnak ugy hazánkban, mint ő Felsége többi országaiban életbeléptetése után kész azt, a mit tennie szabad s mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvényszabta kötelesség mértékén tul is, méltányosság alapján, politikai tekintetekből megtenni, hogy azon sulyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, ő Felsége többi országainak jólléte s azzal együtt Magyarországé is össze ne roskadjon s a lefolyt nehéz idők káros következményei elhárittassanak; az idézett törvény 55. §-ában a magyar törvényhozó testület az államadósságok terhe egy részének elvállalására készznek nyilatkozott és kijelenté,

hogy ez iránt ő Felsége többi országaival mint szabad nemzet szabad nemzettel egyezkedésbe fog bocsátkozni, ezen államadósságok után a mindkét országgyülés részéről elfogadott megállapodáshoz képest, az e végből külön alkotott 1865/7: XV. törvényczikkben 29,188,000 forintnyi állandó és további változás alá nem eső évi járulék fizetése lőn a magyar országgyülés részéről elhatározva olyképen, hogy ebből 11,776,000 ft érczpénzben fizettessék.

E törvény továbbá a hitel-ügyet is jövendőre nézve közösnek jelentette ki oly esetekben, midőn mind Magyarország, mind pedig ő Felségének többi országai saját érdekükben czélszerünek látandják, hogy valamely uj kölcsönt együtt és közösen fölvegyenek. De valamint ily kölcsönöknél mindaz, mi a szerződés megkötésére s a felvett pénznek használására s visszafizetésére vonatkozik, közösen elintézendőnek rendeltetik, ugy annak előleges elhatározását is, hogy valamely kölcsön közösen vétessék-e föl, a magyar országgyülés magának tartotta fen; egyuttal pedig ugyanazon törvény 57. §-ában ünnepélyesen kijelenté, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénél fogva, mely szerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, Magyarország jövendőre sem fog semmi oly államadósságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek fölvételéhez az országnak törvényszerüen s határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járult.

A kereskedelmi ügyek közössége sem foly, mondja tovább a törvény, a pragmatica sanctioból, mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedhetnének s vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket. Mivel azonban Magyarország és ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak, késznek nyilatkozott az országgyülés arra és elhatározta, hogy

a) a kereskedelmi ügyekre nézve ő Felsége többi országaival időnkint vám- és kereskedelmi szövetség köttessék;

b) hogy az ipartermeléssel szoros kapcsolatban lévő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok alkottassanak, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy az egyik törvényhozás vagy felelős kormány e részbeli intézkedései a másik fél jövedelmeinek csonkitását vonhassák maguk után, és hogy jövendőre azon módozat, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognak eldöntetni, végre az összes vámvonalak egy-

forma kezelése fölötti felügyelet, az azokból befolyó jövedelmeknek közös költségekre leendő forditása és azoknak a közös költségekből levonása megállapittassék;

c) hogy a vasutak, mint a kereskedelem előmozditásának leglényegesebb eszközei közül azok, melyek vonalára nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek, megjelöltessenek, és ez utóbbiaknak terjedelme is megállapittassék, mert, ugymond a törvény, minden egyéb vasuti vonalak fölött az intézkedés kizárólag azon miniszteriumot és országgyülést illeti, melynek területén ezek keresztül mennek;

d) mivel a pénzrendszernek és általános pénzlábnak is megállapitása a kereskedelemmel legszorosabb kapcsolatban áll, ugyan e törvény elrendelte azt is, hogy mind a pénzrendszer, mind pedig a pénzláb az osztrák-magyar vámszövetséghez tartozó országokban egyenlő legyen és ha jövőre ennek ujabb megállapitása szükségesnek mutatkoznék, csak a két miniszterium kölcsönös egyetértésével és a két országgyülés helybenhagyásával történhessék, hogy azonban a pénzverésre és kibocsátásra a magyar király fejedelmi jogai teljes épségükben megmaradnak.

Ezekből állanak az 1865/7: XII. törvényczikknek ugy Magyarországra, mint az ő Felsége uralkodása alatt lévő többi országokra nézve legfőbb fontosságu rendelkezései.

Az ezen törvényben közöseknek ismert államköltségek arányát, továbbá az államadósságok után a magyar korona országai által elvállalt évi járulékot, a fent elősorolt elveken alapuló e körüli egész eljárással együtt, a már idézett 1865/7: XIV. és XV. törvényczikkek határozzák meg. Az ugyanazon 1867: XII. törvényben szintén közös egyetértéssel elintéztetni rendelt mindennemü más ügyek, névszerint a vámtörvényhozás, az ipartermeléssel szoros kapcsolatban lévő közvetett adók, a pénzrendszer, általában pedig a pénzláb, a közös érdekűeknek ismert vasutak körüli eljárás és a honvédelmi rendszer megannyi külön és a többi országokéval egyenlő törvények által nyertek érdemleges megoldást. A mi különösen a vám- és kereskedelmi szövetség körébe tartozó tárgyakat illeti, ezekre nézve az 1867: XVI. t. czikk rendelkezéseit kell röviden megismertetnünk, mert ez a XII. t. czikkben foglalt határozmányok alkalmazását részletezi.

Ez utóbbi törvény szerint tehát:

1. Mindkét fél államterülete e szövetség tartamára egy vám- és kereskedelmi területet képez.

2. A vámszövetség életbelépte előtt idegen államokkal kötött szerződések mindkét fél államterületére kötelező erővel birnak.

3. Ilynemü ujabb szerződések megkötése, mindkét törvényhozó testület jóváhagyásának fentartása mellett, csak a külügyminiszter által és azon megállapodások értelmében eszközlendő, melyek a két fél szakminisztereivel egyetértőleg jöttek létre.

4. A jelenleg fenálló vámdijszabályzatok és vámtörvények megváltoztatása csak a két miniszterium egyetértésével foghat helyt.

5. A vámok szedése és kezelése a két fél kormányait egyaránt illeti.

6. Mindkét fél kereskedelmi hajói egy és ugyanazon lobogót használnak, mely az eddigi jelvényekkel a magyar korona alatti országok szineit és czimerét viseli.

A tengeri hajózásra és egészségügyre vonatkozó ügyek egyformán és egyetértőleg állapittatnak meg. A kereskedelmi hajók, tekintet nélkül azok illetőségére, a külföldön igényelt oltalom és érdekeik képviselete dolgában az ott székelő cs. kir. consulatusoktól, illetőleg a közös külügyi minisztertől függenek. Minden egyéb tekintetben a tengerészeti és kikötői közigazgatás a két államterület mindegyikében az illető kereskedelmi miniszter legfőbb vezetése alatt áll, mely lehetőleg összhangzatos módon intézendő. A két fél hajói a két államterület kikötőiben egyenlő bánásmódban részesülnek és ugyanez áll mindkét államterület tengerészeire nézve is.

7. Oly folyók hajózására vonatkozó ügyek, a melyekre a bécsi congressusokmány és az 1857-ki dunai szerződés határozmányai alkalmaztatnak, a mennyiben ez ügyek az idegen államokhoz való viszonyt illetik, a már fent megirt módon, t. i. a két miniszterium egyetértésével a külügyi miniszter által kezeltetnek: ép ily egyetértő eljárás követése rendeltetik mindazon belső vizeket illetőleg is, a melyek folyásukban mindkét fél területét érintik. Ide tartoznak különösen a hajózásra, folyamrendőrségre, partjavitásra vagy jókarban tartásra, nemkülönben az e tekintetben a lakókkal való egyenlő bánásmódra szükséges intézkedések, melyeknek, mint mondám, egyenlőeknek kell lenni.

8. A vasutakra nézve rendeltetik, hogy mind a két állam területén egyenlő elvek szerint kezelendők.

9. Az összes consulatusi ügyet a közös külügyi miniszter vezérli; consulatusok felállitásánál és ezeknek a kereskedelmi ügyekben adandó utasitásoknál a külügyi miniszter a két kereskedelmi miniszterrel egyetértőleg jár el. A két keresk. miniszter mindegyikének van különben joga, valahányszor szükségesnek látja, a consulatusokkal egyenes levelezésbe bocsátkozni és ezek kötelesek kereskedelmi ügyekben készséggel megadni a kellő fölvilágositást.

10. A vám- és keresk. szerződés arról is rendelkezik, hogy a két államterületből származó statistikai anyag egy stat. főmunkálatban összeállittassék.

11. Valamint már az idézett 1865/7: XII. t. czikk, ugy ennek kapcsában az u. a. évi XVI. t. czikkbe igtatott ezen vám- és kereskedelmi szerződés is azt rendeli, hogy a só- és dohányjövedék, és az ipartermelésre közvetlen befolyással lévő közvetett adók, névszerint a pálinka-, sör- és czukoradó egyenlő és csak közös alkotmányszerü egyetértés folytán megváltoztatható törvények és igazgatási rendszabályok szerint kezeltessenek.

12. Meghatároztatott az is, hogy az ausztriai érték, mig törvényesen meg nem változtattatik, közös érték maradjon.

13. Mindkét fél késznek nyilatkozott arra, hogy a két állam területén lehetőleg egyforma mérték- és sulyrendszer hozassék létre és e részben a két miniszterium részéről egyenlő törvényjavaslatok terjesztessenek a törvényhozások elé.

Az ipar- és kereskedelem érdekeinek további mindkét állam területén egyenlő előmozditása tekintetéből, a törvény további pontjaiban tökéletes egyenlőség és viszonosság lőn az iparüzők jogaira nézve megállapitva.

A 18. pontban a posta- és távirdaügynek a két államterületen külön, de a mennyire a forgalom érdeke kivánja, egyforma elvek szerint rendezése és igazgatása mondatik ki.

Az állami posta s távirda részére fentartott jogok, ezen intézeteknek a közönség részéről használata, a postaküldeményekért való jótállás, a dijszabás, kezelés és számvitel iránt jelenleg fenálló határozmányok érvényükben meghagyattak és kijelentetett, hogy ezek csak a két törvényhozás, illetőleg a két kormány közös egyetértése utján és mindkét területre nézve egyenlő módon változtathatók meg.

A 19-dik czikk az irói és művészi tulajdonnak mindkét államterületen kölcsönös és egyenlő oltalmazása szintén a két törvényhozásra bizatott.

A 20-dik czikk szerint a hitel- és biztositó intézetek engedélyezése azon miniszteriumot illeti, melynek államterületén az illető társulat székhelyét választja; ha azonban működését a másik államterületre is ki akarja terjeszteni: alapszabályainak előmutatása mellett az ez iránti engedélyt az ottani miniszteriumnál köteles megszerezni.

A 21-dik czikkben rendeltetik, hogy a nemzetközi kereskedelmi szerződések, a vámok, közvetett adók és az ezen vám- és kereskedelmi szövetségben foglalt egyéb tárgyak egyforma alapjainak előkészitése és közvetitése végett vám- és kereskedelmi értekezlet tartassék.

Végre a 22-dik czikk azt rendeli, hogy ezen vám- és kereskedelmi szövetség kihirdetése napjától számitandó 10 évi időre lép érvénybe, s ha föl nem mondatik, további 10 évre, és igy 10 évről 20 évre folyton fenállónak ismertetik el. A felmondás mindenkor csak a 9-dik év végén történhetik meg s ez esetben a szerződés megujitása iránti egyezkedés hasonló uton haladék nélkül megkezdendő.

Mindamellett a szerződési idő öt első évének elteltével mindenik félnek szabadságában álland e határozmányok megváltoztatására alkudozást inditványozni, mely alkudozást a másik fél vissza nem utasithat. Ha ez uton az egyezség 6 hónap alatt el nem érhető, mindkét fél szabadságában áll egy évi fölmondással élni; ez esetben a szerződés megujitása iránti egyezkedés haladék nélkül megkezdendő.

Az imént előadott törvényben emeltettek gyakorlati érvényre Magyarország tökéletes önállóságának amaz elvei, melyek az 1867: XII. t. czikkben kimondattak.

Ugyancsak a fentebbi törvényekben megállapitott és gyakorlati érvényre emelt államjogi tökéletes paritás elvének megfelelőleg ő cs. s ap. kir. Felsége f. é. november 14-én báró Beust közös külügyi miniszterhez intézett legfelsőbb kéziratával elrendelni méltóztatott, hogy az ujonnan rendezett alkotmányos viszonyok igényletéhez képest jövőre nézve az ő Felsége nevében kiállitandó okmányokban, különösen pedig az idegen hatalmakkal kötendő államszerződésekben megfelelő czimzések és elnevezések vétessenek alkalmazásba és hogy ezekhez képest ily szerződések bevezetésében ott, hol ő Felsége személyére mint szerződő

félre s meghatalmazóra történik hivatkozás, ő Felsége czime a következő szerkezetben használtassék: „Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya“; a szerződések szövegében pedig a diplomatiai gyakorlathoz idomitandó rövidebb szerkezet alkalmaztassék, névszerint e czim: „Ausztriai császár és Magyarország apostoli királya“, rövid megnevezésül pedig „Ő Felsége a császár és király“; vagy „Ő cs. s apostoli kir. Felsége“, hogy továbbá az ő Felsége uralkodása alatt alkotmányosan egyesült királyságok és országok összeségének megjelölésére fölváltva ezen elnevezések használtassanak: „osztrák-magyar monarchia“ és „osztrák-magyar birodalom“.

KSH Könyvtár

II. Rész.

Közigazgatás.

---

1. A községek külön nemei.

Szorosan vett beligazgatási szerkezetünk ismertetését a községeken, az államtest azon tagjain kezdjük, melyek mint a sokoldalu államélet megannyi erei és gyökszálai, az egyént az állammal közvetlen érintkezésbe hozzák és mindkettőnek egymáshoz fűzött működését és érdekeit közvetitik.

A magyar államban következő községeket kell megkülönböztetnünk:

1. A falusi községet.
2. A rendezett tanácsu városi községet.
3. A saját szerkezettel ellátott jász-kún, hajdu és XVI szepesi városi, nemkülönben a nagy-kikindai kerülethez tartozó községeket.
4. A sz. királyi városokat.

És minthogy a községi élet, melynek ép alapokon szervezése az állam biztos és tartós létezésének sarkalatos föltétele, ez utóbbiaknál a legrendezettebb alakban nyilvánul nemcsak, hanem itt egyuttal önálló és független önkormányzati és közhatósági jogok élvezetére emelkedett: előadásaim e második részét a sz. kir. városokkal és azon megjegyzéssel kezdem, hogy valamint a sz. kir. városok szerkezete két különböző, t. i. hatósági és községi szempont alá esik, melynek elseje a kormányzat és végrehajtó hatalomban való részeltetés, másika pedig a város saját vagyonának és belügyeinek kezelési jogkörét foglalja magában: ugy minden más községnél is ennek kétféle, t. i. azon működése veendő figyelembe, melyet egyrészről mint a közigazgatás organuma, másrészről pedig mint saját községi ügyeinek intézője ezek kezelése körül fejt ki.

2. A szabad királyi városok.

A szabad királyi városi községek, mint az ipar, kereskedelem, a tőke és értelmiség főbb gyülhelyei, a magyar monarchiában kezdettől fogva önálló és minden más hatóságtól független állást foglaltak el a királyok részéről nekik adományozott kiváltságleveleik alapján, mely önállóság részükre a törvényes szokás és a törvény külön rendelkezései által is biztosittatott.

Az 1848: XXIII. t. czikk szerint a város mint önálló köztörvényhatóság közdolgait, törvényes felsőbb felügyelés alatt, minden más törvényhatóságtól függetlenül, a köztörvény szerint igazgatja. A városnak mint törvényhatóságnak ennélfogva rendőri, büntető és magánjogi tekintetben alá vannak vetve, kivéve a megyék székházait és a valóságos hadi szolgálatban álló katonákat, azonban csak szorosan vett személyes s bűnvádi keresetekre és szolgálati vétségeikre nézve, minden a város határában létező egyének és javak különbség nélkül.

Közhatósági jogait és kötelességeit a város közönsége saját köréből választott városi képviselet és szintén választás utján szervezett városi tanács, mint hatósági és végrehajtó közeg által gyakorolja.

A városi képviselő testület és a városi tisztviselők együttvéve képezik a város közgyülését; azonban ugy ennek mint a közigazgatási tanácsnak a közszolgálat és szabatos ügyvitel érdekében össze nem zavarható külön hatásköre van, melyről alább fogunk szólani.

Az 1847/8: XXIII. t. czikk a városokat különböző területi, népesedési és közforgalmi viszonyaikhoz képest három osztályba sorozza, és oly városokat, melyekben 12,000 lakosnál kevesebb van, kis városoknak, a 12- és 30,000 közti lakossággal birókat közép, a 30,000-en felüli lakost számlálókat végre nagy városoknak nevezi, mely fölosztás a miatt főfontosságu, mivel ezen osztályozáshoz képest ugy a választóknál megkivántató anyagi minősitvény vagyis census mértéke, mint a városi képviselők száma és a közgyülési tagok határozati képessége különbözik.

Mindjárt kezdetben meg kell jegyeznem, hogy ez alkalommal kizárólag csak a szorosan vett magyarországi városokról szólhatunk, mivel az erdélyországi és horvát-szlavonországi sz. kir. városok nem állván a m. kir. belügyi miniszterium közvetlen kormányzata alatt, ez utóbbiakat illetőleg részletes adatokkal nem birunk.

A végből, hogy a magyarországi sz. kir. városok osztályzati, különösen pedig területi, népesedési és vagyonossági viszonyai könnyen áttekinthetők legyenek, minden város után azon adatokat, melyekre szükségünk van, egy táblázatba igtattam, mely a legujabbi kutfők után készült s a hiv. stat. közleményekben fog megjelenni. Ebből kitetszik, hogy a törvény értelmében nagynak nevezhető város csak hét, közép tizenöt, kis város pedig huszonhét van az országban.

A városi hatóság, t. i. az ezt képező képviselő testület és a városi tanács vagyis, mint a törvény mondja, városi tisztviselők a városi lakosság részéről gyakorolt választás által szerkesztetvén, mindenek előtt tudnunk kell, hogy kik birnak a sz. kir. városokban az e részben gyakorolható választási joggal.

Erre nézve a törvény azt rendeli, hogy: a városi közönségnek, a nőket kivéve, minden tagjai, kik teljes koruak, sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom, sem pedig valamely bűntett miatt fenyiték alatt nincsenek, valláskülönbség nélkül választók, ha 1. a város határában telekkönyvileg tulajdon vagy hitveseik nevére is külön bejegyzett oly telket vagy házat egy év óta birnak, melynek értéke kis városban 300, közép városban 700, nagy városban 1000, Pest városában pedig 2000 ft, vagy 2. a város határában mint kézművesek, bejegyzett kereskedők, gyárosok egy év óta letelepedve vannak, tulajdon műhelylyel, kereskedési teleppel vagy gyárral birnak és ha kézművesek folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak. 3. Tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akademiai müvészek, tanárok, a m. tud. társaság tagjai, kik a városban egy év óta letelepedve vannak és 40—60—80, Pest városában pedig 100 ft házbért fizetnek. 4. Mindazok, kik a városban két év óta letelepedtek és 200, 400, 600, Pesten pedig 800 pft biztos jövedelmet keresetük vagy tőkeértékük után kimutatni képesek. 5. Az előbbi városi polgárok, ha a fentebbi képességgel nem birnak is.

Az e pontok alatt megjelölt választók az e végből összehitt tisztujitó széken választják a városi tisztviselőket és a városi képviselőket.

A képviselő testület kis városokban legalább 30, közép városokban legalább 82, nagy városokban pedig legalább 157 tagra van a törvényben megállapitva, ezen legkisebb számon felül minden 200 lakos után jár még az első 30-hoz egy képviselő, közép városokban az első 12,000 lakos számán felül az első 82 képviselőhöz minden 400 lakos után egy, nagy városokban végre az első 30,000 számon felül az első 157 képviselőhöz minden 800 lakos után adatik egy képviselő.

Az igy megválasztott képviselők a közgyüléseken személyenkint tanácskozási joggal és határozó szavazattal birnak; határozat hozatalára pedig kis városokban legalább 20, közép városokban legalább 30, nagy városokban legalább 40 tag együttléte szükséges. A közgyülés elnöke a polgármester, akadályozása esetében a legidősb tanácsbeli, mi a legtöbb városban akép alkalmaztatik, hogy a polgármestert a biró vagy kapitány vagy legidősb tanácsbeli helyettesiti.

A tanács és a közgyülés hatásköréről a törvény azt rendeli, hogy a tanács azon hatósággal ruháztatik föl, melylyel a megyei kisgyülések birnak, a közgyülés pedig ugyanazon hatósággal, melylyel a megyei közgyülések vannak ellátva.

És ennyiből áll a városok rendezéséről szóló 1867/8: XXIII. t. czikk lényege. Ennek legfőbb jelentőségü és alaptörvény jellegével biró része az, mely a városi hatóságnak népképviselet alapján alakitásáról rendelkezik. Többire nézve azonban, különösen a közgyülés és tanács ügykörét, továbbá a kormánynak ezen törvényben is törvényesnek mondott felügyeleti jogát illetőleg e törvény csupán elveket állitott fel, a melyek alkalmazása különböző magyarázatokra szolgáltatott okot.

A törvénynek ezen hiányait a sz. kir. városi hatóságok átlátva, az alkotmány helyreállitása és saját megalakulásuk után maguk alkottak maguknak ügykezelési szabályokat, melyek a m. kir. belügyi miniszterium hozzájárultával a közigazgatásra nézve azon eljárásnak vetették meg alapját, mely jelenleg kisebb-nagyobb eltéréssel majd minden sz. kir. városban fejlődött és jelenleg legnagyobb részt tényleg fenáll.

Ezek szerint a közgyülés ügyköréhez tartoznak:

1. A város mint közhatóság alkotmányos jogainak és kötelességeinek gyakorlatára vonatkozó közjogi ügyek és kérdések. Ezek közt első sorban áll az országgyülési képviselők választása és a tisztujitás körüli intézkedés.

2. A törvények és a miniszteriumok részéről kibocsátott szabály és más rendeletek, szabadalmak és oklevelek kihirdetése.

3. A város egyeteme nevében felsőbb helyre intézendő folterjesztések.

4. A város és más hatóságok közt fölmerülő közérdekü levelezések, illetékességi és határbeli kérdések.

5. A város községét illető egyházi, kegyuri és iskolai jogok és kötelességek gyakorlata.

6. A közalapitványokban részeltetés jogának gyakorlása, a mennyiben ez a város közönségét az alapitványi oklevél értelmében megilleti.

7. A városi polgárjog vagy tiszteletbeli polgárság adományozása és az ezekről szóló oklevelek kiállitása.

8. Idegeneknek a község kötelékébe való fölvétele vagy ennek megtagadása.

9. A város gondviselése alatt lévő közintézetek és alapitványok fölötti őrködés.

10. A hus és más szabályozás alá eső főbb élelmi czikkek és szolgálmányok árának meghatározása.

11. A város ingó és ingatlan javainak kellő kezelése és hasznositása iránti intézkedés.

12. Uj épitkezések és kövezések, ugyszintén nagyobbszerü épitkezési és kövezetjavitások, nemzetgazdászati közhasznu beruházások, melyek az évi költség-előirányzatban födözve vannak, vagy pedig ezenkivül felsőbbleg jóváhagyott terv és költségvetés szerint állapittattak meg; ide tartozik ugy a természetben leszolgálandó közmunkának, mint az e czim alatt megszabott és befolyt váltságnak és közlekedési pótléknak a város utczáira, utaira és kövezetére, valamint más közlekedési eszközökre forditása iránt szükséges rendelkezés.

13. A közgyülés főbb kötelességei közé tartozik a városi közés alapitványi pénztárak megvizsgáltatása. Ennek kapcsában a város mindennemü számadásainak felülvizsgálata.

14. A város vagy a gondviselése alatt lévő közintézetek és alapok nevében szükséges magánjogi keresetek meginditása, megszüntetése. Végre a közgyülés határoz a város javára nyilt örökségek, hagyatékok vagy ajándékok elfogadása fölött is.

15. Ugyancsak a közgyülés gondoskodik a hazai közművelődés, a tudomány és művészet, nemkülönben az ország anyagi érdekeinek előmozditását czélzó közintézetek és társulatok pártfogásáról is, saját pénztárának és eszközeinek erejéhez képest.

16. Az időközben megürült tiszti állomások helyettesitéséről addig, mig azok rendes választás utján betöltethetnének, a közgyülés intézkedik; ez gyakorolja első vonalban a fegyelmi hatalmat is azon tisztviselők fölött, kik a tisztujitó szék alkalmával választattak meg, ezeknek hivataltól és fizetéstől fölfüggesztését vagy végelbocsátását. A városi tisztviselők és szegődöttek, ezek özvegyei részére a nyug- vagy kegydijt, árváik segélyezését rendeli ki.

17. A külön közigazgatási ágak kellő ellátására és a tárgyaknak a közgyülés számára előkészitése végett az illető tanácsnokok mellé és ezek elnöklete alatt külön szakbizottmányokat alakit.

Végre 18. az alább a városi tanács hatáskörénél megjelölt várostanácsi határozatok ellen 14 nap alatt beadott fölfolyamodványok fölött határoz.

Következnek most a közgyülésnek oly teendői, melyekben szintén a közgyülés határoz, dé a melyek iránt hozott határozatai tudomás vagy szükséges jóváhagyás végett rendesen a miniszteriumhoz terjesztendők föl. Ezek:

1. Helyhatósági szabályok; statutumok alkotása.

2. A város évi költségvetésének megállapitása és a rendes jövedelmekből nem telő kiadások födözésére szükséges adópótlék vagy a közönséget másnemü adózásra kötelező határozatok.

3. Kölcsönök fölvétele, kezesség elvállalása; a város vagy ennek gondviselése alatt álló intézetek és alapok vagyonának elzálogositása vagy más szenvedő hitelügyletek kötése, a város törzsvagyonának elidegenitése vagy ilyennek megszerzése, városi tartozások elengedése.

4. Ut- és hidvámok, vásári és helypénzek, kövezetvámok és partjavadalmak, felsőbbleg már jóváhagyott dijszabályzatok fölemelése, nemkülönben a város tulajdonát képező kir. kisebb haszonvételek körüli eljárás módositása.

Végre fölterjesztetnek a miniszteriumhoz általában mindazon határozatok, melyek a város részéről megállapitott és kormányilag jóváhagyott évi költségvetéstől eltérő és a város pénztárát ujabban terhelő intézkedéseket tartalmaznak vagy pedig a város vagyoni állapotában jelentékeny változást idéznek elő, a milyenek: uj tiszti állomások szervezése, a fizetések fölemelése stb.; a városi ingatlanok és javadalmaknak árverésén kivül, és 3. vagy 6 évnél hosszabb időre bérbeadása, kivált ha az ujabb bérleti eredmény az előbbihez képest jelentékenyen csökkent.

A fentebbiek kapcsában tartoznak a városi hatóságok a m. kir. belügyi miniszteriumot időszakonkint arról is értesiteni, hogy a megállapitott közköltség-előirányzattal szemközt miképen alakult a tényleges bevételek és kiadások eredménye? mi végből ugy ezekről mint különösen a városi közegek kezelése alatt lévő anyagok és termesztményekről évenkint számadási kivonatok mutattatnak be.

Következik a városi tanács szervezete és hatásköre.

A városi tanács önálló ügykörrel ellátott közigazgatási és helyrendőri hatóság, mely a törvényeket, a kormány rendeleteit, más hatóságok megkeresvényeit, a mennyiben a közgyülés fent előadott hatáskörébe nem tartoznak, végre a közgyülésnek és saját körében hozott határozatait végrehajtja.

A tanács tagjai: a polgármester, a kapitány, a tanácsnokok, a jegyző, orvos, mérnök és számvevő, ez utóbbiak saját szakmájukat illetőleg. A tanácsülés rendszerinti elnöke a polgármester, ennek akadályozása esetében némely helyütt a kapitány, másutt a rangra nézve legidősb tanácsnok. Érvényes határozat hozatalára az elnökön és jegyzőn kivül kis városokban legalább három, a közép és nagy városokban pedig legalább öt tanácstag jelenléte kivántatik. Tanácsülés minden héten legalább egyszer, a körülményekhez képest pedig az elnök rendelkezése folytán többször is nyilvánosan vagy, ha a szükség ugy kivánja, zárt ajtók mellett tartandó.

A városi tanács hatásköre a szorosan vett közigazgatás összes teendőit foglalja magában, ennek keretén belül a tanács a fenálló törvényes szakmányok értelmében részint kezdeményezőleg, és a hozzá intézett folyamodványok és előterjesztések folytán, részint a miniszterium rendeletei vagy pedig a közgyülés és saját határozatai, vagy más bel- és külhatóságok megkeresvényei alapján önállólag és mint végrehajtó közeg intézkedik.

A helyrendőri és városjavadalmi oly ügyekben pedig, melyek alapját a városi pénztár részére megszabott dijszedés vagy birságban elmarasztalás képezi, mint fölfolyamodási hatóság jár el. Ugyanennek hatáskörébe tartoznak mindazon belső kezelési és városi gazdászati ügyek is, melyek a közgyülés számára fentartva nincsenek, vagy melyek a közgyülés elé tartoznak ugyan, de ezek kellő ellátásával a tanács lőn megbizva.

A városi tanács közvetlen hatáskörébe tartozók közöl kiemelendők:

A közigazgatást érintő egyházi, közoktatási és nevelési ügyek.

A jótékony intézetek és közalapitványok körül előforduló intézkedések; továbbá a szegény- és lelenczügy.

Egyletek és társulatok alakitására és a fenlevőknek az alapszabályok értelmében működésére szükséges hatósági befolyás és felügyelet.

Ipar- és kereskedelmi üzletek és vállalatok engedélyezése vagy megtagadása.

A közegészség körébe vágó hatósági intézkedések foganatbavétele.

A város szabályozására és szépitésére, nemkülönben a magánépitkezésekre vonatkozó rendszabályok alkalmazása, épitkezési engedélyek megadása; a szépitési bizottmány, illetőleg a városi mérnök elővéleményezése mellett.

A törvényesen megszabott közmunka összeirása s a felette való rendelkezés.

Az országos adó és ennek alapján kivetendő községi pótlékok összeirása és nyilvántartása.

A védkötelesek összeirása, a hadmentesség, nemkülönben a hadkötelesek nősülési engedélyei és a katonaságtól elbocsátások ügyében beadott kérvények szabályszerü elintézése, a hadkötelesek fölavatása, a védkötelezettség alatt lévők előállitása, a szabadságolt és tartalékbeli sorkatonaság és honvédek nyilvántartása; az állandóul elszállásolt és átkelő katonaság elhelyezése és ellátása; a honvédelmi miniszterium részéről kibocsátott rendeletek, illetőleg a törvényes kötelezettség korlátain belül a katonai parancsnokság részéről hivatalosan érkezett megkeresés értelmében.

A közrendészet körébe tartozó teendők mindenütt a kapitányi hivatal hatásköréhez tartoznak és alább külön soroltatnak elő, de a kapitányi hivatal kötelességeinek teljesitésére közvetlenül az összes tanács ügyel és ez iránt rendelkezik.

Közigazgatási eljárásoknál netán szükséges karhatalom kirendelése.

Letelepedési és lakhatási engedélyek; polgári és hatósági bizonyitványok, a piaczi árakat és más helyi viszonyokat ismertető igazolványok hivatalszerü kiállitása.

A városi tulajdon és a közjövedelmek kezelése és értékitése, nemkülönben a mindennapi gazdálkodásra vonatkozó ügyvitel.

A városi hatóság kezelése alatt álló mindennemü pénztárak többszöri véletlen rovancsolása és általában a városi közpénzeknek hiánytalan kezelésére szoros és közvetlen felügyelet.

Az évi költségelőirányzatnak a városi számvevő közreműködésével elkészitése, és a városi mindennemü pénzek kezeléséről szóló számadásoknak évről évre összeállitása és felülvizsgálat végett a közgyülés elé terjesztése.

Végre a tanács másodfoku hatóságilag határoz mindazon ügyekben, melyek a városi kapitánynak alább elősorolt intézkedései tárgyát képezik és a melyekben a felek részéről fölfolyamodás nyujtatott be.

A várostanácsi ügyek előadói a meghatározott ügyfelosztás szerint a közigazgatási tanácsnokok, továbbá a jegyzők és az orvos, mérnök, erdész és számvevő, ez utóbbiak saját szakmájukban; közrendészeti ügyekben a városi kapitány tesz előterjesztéseket, midőn azonban az ő intézkedése ellen támasztott fölfolyamodványok tárgyaltatnak, a tanácsülésben szavazattal nem bír. Az előadók a tárgyakról rendes előadmányokat és elintézési javaslatokat készíteni kötelesek.

A városi tanács hatásköréhez tartozó ügyek részint a tanácsülésben, részint azon kivül tárgyalandók és intézendők el; az elsők sorába tartoznak minden közérdekü és érdemleges hatósági elhatározást igénylő ügyek. Ellenben a második osztályba esnek a mindennapi közigazgatás folyó tárgyai, melyek különös utasitást, megvitatást és elhatározást nem igényelnek. Mindkét esetben a tanács élén álló polgármester vagy ennek helyettese a közigazgatási ügyvitelnek gyors és szabatos ellátásáról köteles gondoskodni. E végből a hivatali teendőket illetőleg a tanács összes tagjai és a segédhivatali személyzet a polgármester közvetlen rendelkezése és felügyelete alatt állanak.

Sürgős esetekben, midőn a városi tanács hatásköréhez tartozó ügyek valamelyikének elintézése veszély vagy nagyobb hátrány nélkül el nem halasztható, maga a polgármester elnökileg is saját felelőssége és a legközelebbi ülésben teendő jelentés mellett is intézkedhetik.

A tanácsi végzések ellen az illető fél 14 napi időközben az illetékes miniszteriumhoz fölterjesztendő folyamodványnyal élhet. Ellenben a város közgazdászati, vagyonkezelési és szorosan vett községi belügyekben hozott határozatok ugyanazon határidő alatt a közgyüléshez felebbezendők.

A városi kapitánynak közrendészeti tekintetben önálló hatásköre s ezzel járó kötelességei következőkből állanak:

A személy- és vagyonbiztonság, a közerkölcsiség és közegészség főfontosságu érdekeit érintő minden mozzanatok észlelése, a kártékonyaknak fölismert jelenségek eltávolitása, a mennyiben ez a közigazgatás körébe tartozik.

A város egész területén, különösen pedig annak nyilvános helyein és a közönség által látogatott más helyiségekben, vásárok, sokadalmak, gyülekezetek vagy népcsoportosulások alkalmával a szükséges rend és biztonság fentartásáról, vagy ha megzavartatott, helyreállitásáról a városi kapitány köteles gondoskodni. Elemi csapások és közveszély eseteiben ő nyujtja az ezek elháritására vagy

enyhitésére szükséges hatósági közvetlen segitséget, a mennyiben pedig a rendelkezésére álló eszközöket elégteleneknek ismerné, a szükségesek kirendelésére a tanács utján a közgyüléshez fordul.

A mezei rendőrség ügyeiben a kapitány az 1840: IX. t. czikk által különös felügyeleti és biráskodási joggal és kötelességgel van fölruházva.

A hatóságilag vagy felsőbb intézkedésnél fogva elrendelt hatósági karhatalom a kapitány rendelete és, ha szükséges, vezetése alatt áll; veszély vagy a közszolgálat hátránya nélkül el nem halasztható eseteken kivül azonban ennek önálló használatára csak a városi tanácstól kikérendő fölhatalmazás folytán van jogositva.

Az egész lakosságot egyiránt vagy annak egy részét kötelező helyrendőri intézkedések javaslatba hozatalára vagy a meglevők módositásának és megszüntetésének indokolására kötelességszerüleg a városi kapitány van hivatva, ilynemü rendelkezések életbeléptetésére azonban a városi tanács véleményezése alapján a közgyülés, illetőleg a belügyi miniszterium jóváhagyása kivántatik.

A városban tartózkodó idegenek nyilvántartása, a városban lakni vagy letelepülni kivánók e nemü beadmányainak a tanács előtt véleményezése, továbbá a külföldre utazni vagy kivándorolni kivánók igazolványainak kiállitása, nemkülönben a marhajárlatok helyes kezelése fölötti felügyelet szintén a városi kapitány teendőihez tartozik.

A hatósági, különösen pedig rendőri intézkedéseket meg nem tartó vagy azok ellen cselekvő egyéneket a városi kapitány a hatóságilag megszabott összeg erejéig terjedő és a városi szegényalap vagy más közczél javára forditandó pénzbeli birsággal, azonkivül pedig az áthágás tárgyát képező és szintén a fentebbi czélra értékesitendő dolog elkobzásával bünteti, ott pedig, hol a bünhesztés ezen nemei nem alkalmazhatók, a vétkes egyéneket egytől-három napig terjedő letartóztatásban és szükség esetén a törvényszabta korlátok közt alkalmazandó testi fenyitékben is elmarasztalja *). Ily kihágásokról és azok megfenyitéséről azonban a lényeges adatok és érvek megemlitése mellett, a vádlott és legalább két tanu előtt előlegesen fölolvasandó és ugy a vádlott, mint a tanuk részéről aláirandó jegyzőkönyv vezettetik; a beszedett pénzbirságok és az elkobzott tárgyak pénzbeli értéke pedig külön naplóba igtatandó és a pénzek a város pénztárába teendők.

---

*) Pest városa legujabban a testi fenyitéket eltörülte.

A kapitánynak fentebbi végzései ellen a fölfolyamodás utja a tanácshoz, amazok kézbesitésétől számitandó 48 óra alatt, de a testi fenyiték eseteit kivéve, birtokon kivül nyitva áll, mely ily dolgokban azonnal határozni tartozik. Ily ügyekben legfőbb foku hatóság a belügyi miniszterium, melynek eldöntése alá tartoznak minden oly kérdések is, melyek a közgyülés és tanács vagy más városi közegek között az illetékesség tárgyában netán fölmerülnek.

Az erdélyországi városok, és pedig ugy az országgyülésre követküldési joggal fölruházott, mint a rendezett tanácscsal ellátott városok és községek szervezésére nézve, az erdélyi kir. biztosnak 1867-dik évi junius 28-án országgyülési felhatalmazásnál fogva az összes miniszterium utasitása folytán kibocsátott rendelete irányadó, melynek tartalma a m. kir. miniszterium közigazgatási és törvénykezési rendeleteinek 1867-dik évi gyüjteményében foglaltatik és ott keresendő.

3. A rendezett tanácsu mezővárosi községekről.

Némely községek a királyok által bizonyos jogokkal és kiváltságokkal ruháztatván fel, a szabadalom-levél alapján külsőleg a szabad királyi városokéhoz hasonló községi szervezetet nyertek, mindamellett azonban a vármegyék közvetlen hatósága alatt maradtak.

Az ily községek részére kiállitott szabadalom-levelek bizonyos javadalmak adományozása és a községi tisztviselők számának és fizetésük mennyiségének megállapitása mellett, a tanácsnak és képviselőtestületnek mikénti szervezése iránti utasitást is magukban foglalván: az ilyképen szervezett és a szabadalom-levél értelmében saját községi ügyeikben önálló kezelési, bizonyos polgári peres ügyekben pedig biráskodási joggal felruházott községek: elsőbirósági hatósággal ellátott rendezett tanácsu községeknek vagy mezővárosoknak neveztetnek.

A jász-kun, hajdu és XVI szepesi városokkal együtt a magyar korona országaiban levő 861 mezőváros közül összesen 78 oly város létezik a szorosan vett Magyarországban, mely rendezett tanácsu városi minőséggel van felruházva. A most nevezett három kerületbeli városokon kivül mégis csak azok ismertethetnek ilyenekül, melyek az 1868: LIV. t. czikk értelmében polgári ügyekben a biráskodást elsőfolyamodásilag tényleg gyakorolják; ezek kimutatása a következő:

Kimutatása

a megyék hatósága alatt álló rendezett tanácsu városoknak, melyek a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868: LIV. törvényczikk 1-ső §-a értelmében a polgári ügyekben való biráskodást elsőfolyamodásilag gyakorolják.

Folyó szám	Neve	Megye, melyben fekszik	A lakosság száma	Mily alapon és mióta gyakorolja biráskodási jogát
1.	**Baja**	Bács-Bodrogh	19,780	régi kiváltság.
2.	**Czegléd**	Pest	19,264	1749, 1772. szept. 3. 3975. és 1840. decz. 9. 38,702. sz. felsőbb rendelet alapján.
3.	**Eger**	Heves	18,333	Rudolf királytól 1587. évben nyert szabadalomnál fogva.
4.	**Érsek-Ujvár**	Nyitra	7438	I. Leopold király kiváltságlevele.
5.	**Gyöngyös**	Heves	16,048	állitólag 1335. év óta, megerősittetett 1836. jul. 26-án 21,350. sz. a.
6.	**Losoncz**	Nógrád	7148	régi százados szokáson, 1849-ben az orosz pusztitáskor oklevelei elégtek.
7.	**Mármaros-Sziget**	Mármaros	5662	Károly király kiváltságlevele 1329. évből.
8.	**Mezőtur**	Heves	18,483	1692. év óta.
9.	**Miskolcz**	Borsod	17,913	1861. év óta.
10.	**Munkács**	Beregh	6840	Mátyás királytól 1475. évben nyert szabadalom- és 1788. febr. 22-kén kelt felsőbb rendeletnél fogva.
11.	**Nagybecskerek**	Torontál	18,036	1769. és 1832-ki kiváltságok alapján.
12.	**Nagykanizsa**	Zala	8773	százados gyakorlatnál fogva.
13.	**Nagykőrös**	Pest	20.497	III. Ferdinánd királytól 1646. évben nyert szabadalom alapján.

KSH Könyvtár

Folyó szám	Neve	Megye, melyben fekszik	A lakosság száma	Mily alapon és mióta gyakorolja biráskodási jogát
14.	**Nyiregyháza**	Szabolcs	18,000	1837-ben 11,771. sz. a. kelt kiváltságnál fogva.
15.	**Nyitra-Alváros**	Nyitra	10,000	Béla királytól 1248. évben nyert kiváltság alapján.
16.	**Ó-Buda**	Pest	14,068	a megyének 1840. nov. 18. 6458. számu határozatán.
17.	**Privigye**	Nyitra	2213	kir. ad. levél mintegy 65 év óta.
18.	**Ráczkeve**	Pest	5598	Mátyás királynak 1458. évi kiváltságlevele.
19.	**Rajecz**	Trencsén	2385	régi gyakorlatnál fogva.
20.	**Rozsnyó**	Gömör	4821	17. századból s az 1836. és 1848. évi törvények alapján.
21.	**Szent-Endre**	Pest	4508	I. Lipót királynak 1691. évi kiváltságlevele és az 1834. évi 14082. számu felsöbb rendelet alapján.
22.	**Szentes**	Csongrád		István főherczegtől 1848. évben nyert engedélyen.
23.	**Szilágy-Somlyó**	Kraszna	5000	régi időkből, 1848-ban pedig a miniszteriumtól.
24.	**Somorja**	Pozsony	2709	Zsigmond 1415, Albert 1439, Ulászló 1441, László 1446, Lipót 1689.
25.	**Szombathely**	Vas	7024	régi szabadalomnál fogva.
26.	**Tasnád**	Közép-Szolnok	3150	miniszt. 1848. decz. 1. 9747. szám alatt.
27.	**Vácz**	Pest	15,868	1714. év óta.
28.	**Vinga**	Temes	4500	1774. évben kelt kir. kiváltságlevél alapján.
29.	**Zsolna**	Trencsén	2603	régi gyakorlatnál fogva.

KSH Könyvtár

Az 1848: XXIV. t. czikk 1. §-a szerint a szabad királyi városokról ideiglenesen rendelkező 1848: XXIII. t. cz., a mennyiben a választásokról, választókról és képviselőkről szól, az elsőbirósági hatósággal ellátott rendezett tanácscsal akkor már birt, vagy avval a megyék meghallgatása mellett, a miniszterium javaslatára ő Felsége által felruházandó községekre is kiterjesztetvén, az emlitett osztályba tartozó mezővárosi községek tanácsai és képviselőtestületei az 1848: XXIII. törvényczikkben körülirt választási eljárás utján szervezendők.

De ez által a mezővárosi tanácsok és képviselőtestületek közigazgatási tekintetben oly hatáskörrel, minővel a szabad királyi városok birnak, nincsenek felruházva, mert, mint épen emlitém, az 1848: XXIV. t. cz. 1. §-a által az 1848: XXIII. törvényczikknek csak a választásokról és képviselőkről szóló intézkedései terjesztettek ki az elsőbirósági hatósággal ellátott rendezett tanácsu községekre, és az 1848: XXIV. t. cz. 2. §-ában világosan kimondatik, hogy a rendezett elsőbirósági hatóságu községek közigazgatási állása, a törvény további rendeletéig, az akkori állapotban megtartandó.

E szerint tehát, az 1848-ik évig fenállott gyakorlat értelmében, az első birósággal ellátott rendezett tanácsu mezővárosok, mint a megyék közvetlen felügyelete és vezetése alatt álló községek, közigazgatási ügyekben önálló hatósági joggal nem birnak.

Ezek és a sz. kir. városok között azon lényeges különbség van, hogy a sz. kir. városok, mint önkormányzati és közhatósági joggal fölruházott köztörvényhatóságok, önálló független és a megyékkel mindenben egyenjogu municipiumokat képeznek, és ugy hatósági mint községi ügyeikre nézve ő Felsége kormányával közvetlen érintkezésben állanak; a rendezett tanácsu városok ellenben önkormányzati és hatósági jogokkal nem birván, a megye alkatrészeit és kormányzati tekintetben ennek alattas közegeit képezik.

Ezen általános szabálytól a gyakorlat csak annyiban tért el, a mennyiben az 1859. évben kibocsátott iparrendtartás X-ik fejezetének 141-ik §-ban emlitett elsőfolyamodásu politikai hatóságok megszüntetése után, az azokhoz utalva volt iparügyek iránti intézkedés a rendezett tanácscsal ellátott községekre is bizatott.

Különben a rendezett mezővárosi tanács és képviselőtestület közigazgatási ügyköre az alább leirt falusi községek ügykörével azonos lévén, a mezővárosi rendezett tanács is, mint a község által kirendelt végrehajtó közeg, közigazgatási tekintetben a megyének

van alárendelve, a községi ügyek pedig a városi tanács és képviselőkből alakult közgyülés köréhez tartoznak, de főbb dolgokban szintén a megyehatóság felügyelete és jóváhagyásához vannak kötve.

A városi közgyülés tanácskozása és elhatározása alá tartoznak a községi vagyon kezelésére vonatkozó minden ügyek és oly tárgyak, melyek a község jogait és érdekeit illetik, különösen pedig:

1. a községi pénztár és a városi tanács kezelése alatt álló alapitványok és intézetek bevételeit és kiadásait előtüntető, évről évre készitendő előirányzatok megvizsgálása, és a megye általi helybenhagyás után a netalán szükséges községi adónak kivetése;

2. a községi pénztár és a városi tanács kezelése alatt lévő alapitványok és intézetek számadásainak megvizsgálása, és a megyének fölülvizsgálat és érdemleges határozat végett leendő bemutatása;

3. tiszti és szolgai állomások szervezése vagy megszüntetése; a fizetvények és bérek felemelése vagy leszállitása a megye helybenhagyásával;

4. községi vagyonkezelési vagy egyéb közérdekü szabályoknak a megye helybenhagyásával való megállapitása;

5. a haszonbéri szerződések megkötése, mi mellett szem előtt tartandó, hogy a községi javak és jogok haszonbérbe adása nyilvános árverés utján levén eszközlendő, e szabálytól csak akkor szabad eltérni, ha azt a városi közgyülés indokolt felterjesztése folytán a megye megengedi;

6. a község és más felek közt fenálló szerződéseknek az illető felek beleegyezése és a megye jóváhagyása mellett megszüntetése;

7. a község vagy községi intézetek elévült, kétes és behajthatlanná vált követeléseinek a nyilvántartási lajstromból a megye jóváhagyásával való kitörlése;

8. a községi birtok és javadalmak eladására vagy elcserélésére, kölcsönfelvételre vagy a községi vagyonnak megterhelésére vonatkozó ügyek tárgyalása és a megye felülvizsgálata alá bocsátása;

9. perek meginditása vagy megszüntetése és a jogi képviselőnek kijelölése;

10. oly uj épitkezések vagy nagyobbszerü épületi javitások engedélyezése, vagy egyéb vállalatok létesitése, melyek költségeinek fedezéséről a megye által jóváhagyott költség-előirányzatban gondoskodva van, és

11. a költség-előirányzatban fel nem vett költségek engedélyezése a megye jóváhagyása mellett.

4. A jász-kun városokról.

A jász-kunok letelepedésöktől fogva folytonosan külön kerületet képeztek, többféle szabadalmakkal és kiváltságokkal és a kerületnek önkormányzati és közhatósági jogai mellett azon joggal is ruháztattak fel, hogy a végrehajtást saját ügyeikben függetlenül, — kerületek és városok szerint választott tisztviselőik által gyakorolják.

Idők folytán a terjedtebb jogszerzésnek sajátságos phasisán mentek keresztül. A kerületek t. i. a korona javai lévén, I. Leopold által a német vitézi rendnek 500,000 ftért árusittattak el. Ezen eladás alkotmányos törvényt sértett, mivel a koronajavak elidegenithetlenek. Az ország rendei tehát az ellen óvást tevén, oda vitték a dolgot, hogy a vételár fele részben a királyi kincstár, fele részben az országos pénztár által 3 év alatt a német vitézi rendnek visszatérittessék. Hogy pedig a visszaváltás annál hamarább végbe menjen, ez összeget a pesti hadastyáni intézet előlegezte s igy a jász-kun kerületek ez utóbbinak zálogbirtokává lettek. 1745-ben a jász-kunok az ugyanazon évi november 22-én kelt királyi oklevél mellett letévén a zálogösszeget, függetlenségüket és teljes birtokjogukat visszaszerezték, szabadalmaikban ismételve megerősittettek és kiváltságos jogaik az 1751-ik évi országgyülésen beczikkelyeztettek. Azok, a kik a zálogösszeg kifizetéséhez tettlegesen járultak, valamint azoknak utódai maiglan is redemtusoknak hivatnak és ingatlanok vételénél más egyebek fölött előjoggal birtak.

A jász-kun városok, melyek a hozzájuk tartozó pusztákkal együtt a jász-kun kerületet képezik, a következők: Alsó-Szent-György, Árokszállás, Dósa, Felső-Szent-György, Fénszaru, Jákóhalma, Jász-Apáti, Jászberény, Jász-Kisér, Jász-Ladány, Mihálytelek, Karczag, Kis-Uj-Szállás, Kunhegyes, Kun-Szt.-Márton, Madaras, Túrkeve, Dorozsma, Félegyháza, Fülöpszállás, Halas, Kun-Szt.-Miklós, Laczháza, Majsa és Szabadszállás (25).

A jász-kun városok elsőbirósági hatósággal felruházva levén, városi tanácsukat és képviselőtestületüket az 1848: XXIV. t. cz. 1. §-ához képest az 1848: XXIII. törv. czikkben körülirt módon választják és közigazgatási tekintetben a kerület hatósága alatt állanak.

A nevezett városok községi ügyeikre nézve a megyebeli rendezett tanácsu mezővárosokkal egyenlő hatáskörrel birnak; közjogi tekintetben azonban az utóbbiaknál kiválóbb állást foglalnak el, a mennyiben t. i. az 1848: XXX. t. cz. 6. és 7. §§-ai szerint a jász-kun kerületi képviselőtestület tagjait a jász-kun városi lakosok választják, s minthogy a három kerületi és a központi jász-kun kerületi tisztviselők az összes kerületi képviselőtestület által választatnak, a jász-kun városi lakosok közvetve a kerületi tisztviselők választásába is befolynak.

5. A hajdu-városokról.

A hajduk szabadalmaikat Bocskay István fejedelemtől 1605. évi deczember 10-én nyerték és azok az 1622: 2. t. cz. szerint ő Felsége által is megerősittettek. Ezekhez képest

a) mind a városok, mind az ezekből álló kerület, a megyék hatóságától függetlenül, saját ügyeiket a közigazgatás és igazságszolgáltatás körében szabadon intézhetik;

b) ugy kerületi, mint városi tisztviselőiket szabadon választják. Minden város élén álló főtisztviselő, valamint a nemes községekben általában, ugy itt is a régi hadi szerkezetnél fogva hadnagynak neveztetik;

c) közigazgatás tekintetében az egyes városok a kerület közgyülése, illetőleg központi hatósága alatt állanak.

A hajduvárosok, melyek a hozzájuk tartozó pusztákkal együtt a hajdukerületet képezik, a következők: Böszörmény, Dorogh, Hadház, Nánás, Szoboszló, Vámos-Pércs.

Ezen elsőbirósági hatósággal felruházott városok tanácsai és képviselőtestületei is az 1848: XXIV. t. cz. 1. §-ához képest az 1848: XXIII. törvényczikkben körülirt módon választatnak s községi ügyeikre nézve a megyebeli rendezett tanácsu városokkal egyenlő hatáskörrel birnak, közjogi tekintetben azonban az utóbbiakat felülhaladják, a mennyiben t. i. az 1848: XXVI. t. cz. 8. §-a szerint a hajduvárosi képviselők egyszersmind a kerületi közgyülésnek is tagjai és ezek választják a kerület tisztviselőit is.

6. A XVI szepesi városokról.

A XVI szepesi városok lakosai régi okleveleink szerint mint „hospites saxonici“ még szent István idejében telepedvén le, füg-

getlen közjogi állásuk külön kir. kiváltságos levelek, különösen V. István deczember 10-én 1271. évben kelt privilegiuma által biztosittatott. 1412. évben Zsigmond király által Jagello lengyel királynak elzálogosittattak és lengyel uralom alatt állottak egész 1772-ik évig, tehát 360 éven át, mely időben azokat Mária Terézia Lengyelország első fölosztása alkalmával visszaszerezte és az anyaországhoz kapcsolta az ott lévő sz. kir. városokkal együtt; még a XIII-ik században 24 ilyen város volt a Szepességben, ezek közül az alább elősorolt XVI város külön kerületté alakittatott, a többi pedig a megye hatósága alatt maradt, hová idők folytán bekebleztetett. Ezen XIV szepesi városok kerületének kiváltságos helyzete abban áll, hogy közügyeit mind a közigazgatás, mind az igazságszolgáltatás körében a megyétől függetlenül intézi.

A 16 szepesi városok, melyek a XVI szepesi városok kerületét képezik, a következők: Béla, Durand, Felka, Gnezda, Igló, Leibicz, Lubló, Matheócz, Ménhárd, Szepes-Olaszi, Poprád, Podolin, Ruszquin, Sztrázsa, Szepes-Szombathely és Szepes-Várallya.

Ezen városok az 1848: XXIV. t. cz. 1. §-ához képest tisztviselőiket és képviselőtestületeiket az 1848: XXIII. törvényczikkben körülirt módon választják; községi ügyeikre nézve a megyebeli rendezett tanácsu mezővárosokkal egyenlő hatáskörrel birnak, közjogi tekintetben pedig az utóbbiakétól különböző állást foglalnak el, a mennyiben t. i. a 16 szepesi városok kerületének közgyülését a városok képviselői képezik, s igy a kerületi tisztviselők közvetve a városok által választatnak.

7. A nagy-kikindai kerület községei.

A nagy-kikindai kerület tényleg egy önálló municipium minden attributumaival bir, a mennyiben t. i. közigazgatási tekintetben az illető miniszteriumoknak közvetlenül van alárendelve; polgári, bűnfenyitő és telekkönyvi biróságának itéletei pedig egyenesen a kir. itélő táblához felebbeztetnek s ezen törvénykezési jogköre a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868: LIV. t. czikk 1-ső és 18-ik §-ai által, tehát egyelőre a köztörvényhatóságok további rendezéseig, törvényileg is el van ismerve.

A nagykikindai kerület, mely mintegy 20 □mértföldnyi területtel bir, s jelenleg 63,107 majdnem kizárólag szerb ajku lakosságot számlál, következő tiz község képezi: Nagy-Kikinda, Basahid,

Melencze, Tarras, Kumánd, Franyova, Karlova, Mokrin, Szerb-Keresztur és Josefova.

E községek egyike sem bir rendezett tanácscsal, mint péld. a jász-kun városok, hanem mindannyiban csak is közönséges helybeli elöljáróságok s községi képviseletek léteznek, melyek a megyebeli falusi községekkel egyenlő hatáskörrel birnak, habár Nagykikinda, Mokrin, Melencze és Franyova mezővárosi czimmel vannak fölruházva; közjogi tekintetben azonban a kerületbeli községek a megyebeli falusi községeknél kiválóbb állást foglalnak el, a mennyiben t. i. a kerületi tanács tagjait a kerületbeli községi lakosok választják és minthogy a községek mindegyike a kerületi képviselőtestületbe, mely a tanács tagjaiból, 40 népképviselőből áll, tekintet nélkül a lakosság számára, négy-négy népképviselőt küld, a kerületbeli községek közvetve a kerület kormányzatába is befolynak.

9. A falusi községek.

A falusi községek, melyek száma dr. Konek Sándor legujabb, 1868-dik évben megjelent statistikája szerint a magyar korona országaiban 16,706-ra megyen, 1848-dik évig kétfélék voltak, a mennyiben t. i. a nemes lakosokból avagy közbirtokosokból alakult községek közigazgatási tekintetben közvetlenül a megyék, — a jobbágyokból alakult községek pedig szervezésöket és községi ügyeiket illetőleg közvetlenül a földes urak hatósága alatt állottak, mindamellett, hogy a szorosan vett közigazgatási teendők dolgában a megyei tisztviselők rendelkeztek.

Az 1848: IX. t. cz. 4. §-a által a földesuri hatóság megszüntettetvén, az 1848: XI. t. cz. értelmében a jobbágyközségek is minden tekintetben a megyék közvetlen felügyelete és vezetése alá jutottak, s eképen a nemes és jobbágyközségek között közigazgatási tekintetben 1848-ig létezett különbség megszünt.

Az egyszerü közigazgatási szervezettel biró faluk, a kiterjedtebb hatáskörrel vagyis rendezett tanácscsal biró községektől való megkülönböztetés végett, rendezett tanácscsal el nem látott községeknek is neveztetnek, s ezekre nézve az 1848: XXIV. t. cz. rendeli, hogy az elöljárók választása iránt ideiglenesen a megyék intézkedjenek.

Ezek sorába tartozik: Hódmező-Vásárhely, Csaba, Szarvas, Mohács, Zenta, Szolnok stb., mindamellett, hogy 5—10,000 lakossal birnak, le az utolsó 100 vagy még ennél is kevesebb lakossal biró

falucskáig. Az 1868: LIV. törv. czikk azonban fölhatalmazza az igazságügyi minisztert, hogy kereskedelmi nagyobb forgalommal biró vagy népesebb mezővárosoknak és falusi községeknek, melyeknek rendezett tanácsuk nincsen, indokolt kérelmökre és az illető törvényhatóság meghallgatásával a sommás eljárás alá tartozó ügyekben elsőfolyamodási biráskodási jogot engedélyezzen.

A megyék, az eddigi tapasztalatok szerint, a rendezett tanácscsal el nem látott községek elöljáróinak megválasztása iránt különféleképen jártak el, azonban többnyire aképen, hogy a nemes lakosokból alakult községekben az 1848-dik évig fenállott gyakorlat fentartatván, a többi községekben az 1832/6: IX. t. czikkben körülirt választási eljárás olyképen szabályoztatott, hogy az idézett t. cz. 1. §-a értelmében 1848-ig a földesurak által gyakorolt birói kijelöléssel a járásbeli szolgabirák bizattak meg.

Falusi községekben azon közügyek, melyek a törvény vagy az illetékes felsőbb hatóság rendelete folytán a községekre bizattak, a község által választott elöljáróság által láttatnak el.

Az elöljáróság áll: egy biró, illetőleg hadnagyból és a lakosok mennyiségéhez képest megállapitott számu esküdtekből.

Ezeken kivül vannak a nagyobb mezővárosokban egész tanácsok, a népesebb falukban pedig törvénybirák, adószedők, gazdák, gyámok stb., kik mindnyájan a községi elöljáróság vagy falusi tanács tagjai. Az elöljáróság ezeken kivül elegendő számu szegődöttekkel, u. m. tizedesekkel, ármások, darabantok, lándzsásokkal és kisbirákkal rendelkezik.

Az irásbeli teendőket a községi jegyzők végzik *).

---

*) A községi jegyző közigazgatási és községi szerkezetünknek igen fontos és nélkülözhetlen tényezője. Mint szükségképen az értelmiség magasb fokán álló egyéniség, mindamellett hogy ő a község szegődött hivatalnoka és mint ilyen a községi elöljáróságnak és tanácsnak nem-határozó, hanem csak véleményező szavazattal biró tagja, mégis különösen a fejlettség alantabb fokán álló községekben a közigazgatási és községi teendők egész súlya és felelőssége is a jegyzőn fekszik. Minden községnek, mely a költséget megbirja, magának van jegyzője; másutt több apróbb község egyesül és u. n. körjegyzőséget képez és az ehez tartozó községek a jegyző eltartása költségeihez közösen járulnak. Minél jobb és képzettebb jegyzői vannak egy-egy megyének vagy járásnak, annál jobb lábon áll ott a közigazgatás, és annál könnyebbé válik a járásbeli tisztviselők feladata. A jegyzői hivatal ezen kiváló fontosságának egyáltalában nem felel meg a rendezetlen állapot és bizonytalanság, melylyel a jegyzők nagy része mind anyagi ellátásukra, mind pedig hivatali állásukra nézve küzdeni kénytelenek. A közigazgatás jövő rendezésénél a jegyzők állapota is a törvényhozás gondoskodásának tárgyát annyival is inkább kell hogy képezze,

A falusi község birája, a megye vagy a járásbeli szolgabiró által kijelölt legalább három alkalmatos lakos közül, a község által választatik.

Az esküdtek kijelölés nélkül választatnak.

Az 1832/6: IX. t. cz. 1. §-a szerint oly helyeken, hol az addig divatozott gyakorlathoz képest a helybeli lakosok összesége minden különbség nélkül befolyt az elöljárók választásába, ezen mód továbbra is fentartandó; oly községekben pedig, hol addig bármely különböző választási módok divatoztak, minden helységben vagy annak határában házat vagy fekvő javakat biró helybeli lakosok ruháztattak fel választási joggal.

Ugyanaz emlitett törvényczikk szerint jegyzőt a község, a földesur jóváhagyása mellett, szabadon fogadhatott, azonban a földesurak által a községek fölött gyakorolt felügyelet joga és kötelessége az 1848: IX. és XI. törvényczikk értelmében a megyékre szállván, ezek a jegyzői választásokat illetőleg többnyire akkép intézkedtek, hogy a község által szolgabirói kijelölés folytán vagy e nélkül eszközlött jegyzőválasztás a megyének helybenhagyás végett bejelentendő.

A falusi község elöljáróságának közigazgatási teendői két főosztályba sorozhatók.

Az egyik osztályba tartoznak mindazon közügyek, melyek a törvény vagy az illetékes felsőbb hatóság rendelete folytán a község által ellátandók. E szerint tehát a községi elöljáróság főfeladata abban áll, hogy a törvény által a községre bizott teendőket teljesitse. Az efféle teendők közé tartozik:

a) a közadók kivetése és beszedésében, ugy azok biztositása és behajtásában való közreműködés (1868: XXI. t. cz.);

b) a földadó tárgyainak nyilvántartása (1868: XXV. t. cz.);

c) a házadó-alap nyilvántartása, nevezetesen a házak és lakrészek összeirása, a házadó alapjában beállott változások bejelentése stb. (1868: XXII. t. cz.);

d) a jövedelmi és személyes kereseti adó alá eső felek összeirása (1868: XXIV. és XXVI. t. cz.);

e) a dohánytermelési bejelentések átvétele és az illetékes pénzügyi hatósághoz való beszolgáltatása; a saját használatra való dohánytermesztésre engedélyt nyert felek ellenőrzése, a pénz-

---

mivel a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában kelt 1868: LIV. törvényczikk 475. §-a a jegyzőt a községi biróság egyenlő szavazatjoggal felruházott tagjául jelöli ki.

ügyi közegeknek eljárásaikban való támogatása stb. (1868: XIV. t. cz.);

f) a halálozási esteknek, az illetékszabással megbizott hivatallal való közlése (1868: XXIII. t. cz.);

g) az ujonczozásnál való közreműködés;

h) bűntények és kihágások bejelentése;

i) a közmunka összeirása, az ennek fejében fizetendő váltságok beszedése, az előbbinek leszolgálásánál szükséges közreműködés az 1844: IX. t. czikk értelmében.

A második osztályba tartoznak a szorosan vett községi ügyek, melyek ismét többfélék, u. m. a községbeni rend és biztonságra való felügyelet, általában a közrendészet körül előforduló minden helyi intézkedések, jelesül a pásztorok és cselédek nyilvántartása és czekre a szükséges felügyelet, a köznyájak számbavétele, a marhajárlatok kezelése, a levágott marháról u. n. vágólajstrom vezetése.

Ide tartozik továbbá a helybeli egyházak és iskolák körüli gondoskodás, az ezek fentartására az egyházi és iskolai hatóságok részéről törvényszerüleg igénybe vehető járulékok beszedése, általában pedig a népoktatás czéljainak előmozditása.

Az elöljáróság főbb teendői közé tartozik végre a községi vagyon kezelése.

A községi elöljáróság kötelessége a község összes ingó és ingatlan vagyonáról és jövedelmező jogairól pontos jegyzéket (leltárt) vezetni.

Ezen jegyzékbe vagy leltárba felveendők:

a) a község ingatlan birtoka;

b) a jövedelmi jogok, például: bormérés, vásári helypénzszedés stb.;

c) a közalapokba fektetett tőkepénzek, például: magy. vasuti kölcsön, földtehermentesitési kötelezvények;

d) magánfeleknél elhelyezett tőkepénzek;

e) követelő tartozások;

f) anyagkészletek, például: fa, téglák stb.;

g) butorok, eszközök, tűzoltó szerek;

h) a mult évről készpénzmaradvány; és

i) a község adósságai vagy állandó terhei, például: alapitványok.

Az 1832/6: IX. t. cz. 2. és 4. §§. alapján a földesurak joga és kötelessége volt arra is felügyelni, hogy a községi vagyon fentartassék, ok nélkül el ne idegenittessék vagy megterheltessék. Mindezen

jogok és kötelességek az 1848: IX. és XI. törv. czikkek értelmében szintén a megyékre szállottak.

A községi vagyon után származó jövedelmekből a községi költségek fedezendők; a felmaradt készpénz tőkésitendő vagy ujabb községi ingatlan birtok szerzésére forditandó.

Az 1832/6: IX. t. cz. 2. §-a a községek közhaszonvételei és jövedelmeire nézve rendeli, hogy azok rendesen kezeltessenek, s ha csak be nem bizonyittatnék, hogy a házi gazdálkodás nagyobb hasznot hajt, nyilvános árverés utján haszonbérbe adassanak.

Ugyanazon t. cz. 4. §-ában rendeltetik, hogy minden esetben, de leginkább, ha nincs vagy oly csekély a közjövedelem, hogy a község szükségleteit kivetés utján kell fedezni, a községi elöljáróság és jegyző által, a község meghallgatásával, költségvetés és kivetési tervezet készitendő. Ezen tervezetek az 1848: IX. és XI. törvényczikkek értelmében a megyékre szállott jognál fogva, megvizsgálás és helybenhagyás végett, a megyéknek bemutatandók.

A községi jövedelmek elégtelensége esetén a községi költségek teljes fedezésére szükséges pénzalap községi adó utján szereztetik be; s minthogy a közterhek sorába tartozó községi költségeknek egyenlően és aránylagosan miként leendő kivetését szabályozó törvény még nem létezik, az emlitett elvekkel összhangzásban levő gyakorlati szabályok értelmében

a) a község mindegyik tagját egyenlően érdeklő közigazgatási költségek: a föld-, ház-, személyes, kereseti és jövedelmi adók arányában;

b) a csak földbirtok érdekében felmerülő költségek: a földadó arányában, és

c) az a) és b) alatt emlitett két osztályba nem sorozható egyéb községi költségek pedig csak a ház-, személyes, kereseti és jövedelmi adók arányában vetendők ki.

A községi elöljáróság a kezelésére bizott községi vagyonról szóló számadást évről évre a községnek, ez pedig, netaláni észrevételeinek előterjesztése mellett, megvizsgálás végett a megyének bemutatni tartozik.

A falusi községeknél még azon területekről kell megemlékeznünk, melyek pusztáknak neveztetnek. A puszták legnagyobb részt előbb lakott, de elhagyott vagy elpusztitott községek helyein alakultak.

A puszták 1848-ig külön községi vagy közigazgatási szervezettel nem birtak, valamely község határához nem tartozott, külön álló nemesi területek voltak.

Az ily pusztákat és az ottani lakosokat érdekelt közigazgatási teendőket a megyei közegek teljesitették.

1850-ben, a földadó behozatala alkalmával, a puszták az adómunkálatok könnyebb kezelhetése czéljából, a legközelebbi községekhez csatoltattak, s habár egyuttal kijelentetett, hogy ezen intézkedés a fenálló jogokat nem érintheti, még is sok helyütt azon vélemény támadt, mintha az emlitett intézkedés a pusztáknak a községekbe való bekebleztetését vonta volna maga után.

Ezen tévhit folytán a községek és a puszták birtokosai között az előbbiek által az utóbbiaktól követelt községi adó miatt sokféle nehézségek támadván, ezek megszüntetése czéljából a m. kir. belügyminiszterium az illető megyéknek kijelentette, hogy a csak adóügykezelési szempontból valamely községhez csatolt puszták birtokosai csak az adómunkálat közösségén alapuló költségeket tartoznak az illető községnek megtériteni; minthogy azonban az 1848: IX. t. cz. 4. §-a általában megszüntette a földesuri hatóságot, ez tehát többé a pusztai birtokokon sem gyakorolható, azon teendők pedig, melyek a községi előljárók kötelességei közé tartoznak, a pusztákon a megyei közegek által közvetlenül nem teljesittethetnek: egyes puszták mint önálló, más politikai községhez nem tartozó területek csak ugy maradhatnak fenn, ha külön, rendes előljáróságggal, illetőleg közigazgatási közegekkel ellátandó községekké alakittatnak.

Ehez képest az illető megyék egyuttal felhivattak, hogy az iránt: valjon a puszták önálló községek alakitására szükséges elemekkel rendelkeznek-e? vizsgálatot eszközölvén, kedvező eredmény esetén azoknak önálló községekké leendő átalakitása iránt a belügyi miniszteriumhoz véleményes jelentést tegyenek. Ha pedig a vizsgálatból kitünnék, hogy a puszták önálló községekké nem alakithatók, az esetre a megyék fölhivattak, hogy azon kérdést, valjon a puszták mely községbe keblezendők, az érdekelt felek meghallgatásával tárgyalják és ennek alapján érdemlegesen határozzanak *).

A vármegyékről.

Következik a vármegyék, kerületek, székek és vidékek törvényhatósági szervezetének ismertetése, melyek saját területükön gyakorolt, kiválólag önálló és független közjogi és

*) Az e fejezetben foglaltakhoz T. Kranz József belügyi miniszteri titkár ur igen becses előmunkálattal járult.

közigazgatási ügykörrel birnak, és az önkormányzattal nem biró községek fölött állva, ezek és a kormány között közép helyet foglalnak el és összes államgépezetünk legfőbb fontosságu alkatrészeit képezik.

E törvényhatóságok jelenlegi szerkezetének kellő fölismerésére szükséges, hogy azok 1848-dik év előtti viszonyait is röviden megérintsük, mert az 1847/8: XVI. és XVIII. törvényczikkek, melyeken a megyei hatóság jelenlegi gyakorlata és a megyei tisztikar választása alapszik, az összes megyei szerkezetbe átültették ugyan a népképviselet elvét, mely abból előbb hiányzott, és igy a közhatóság jogainak és kötelességeinek gyakorlatára törvényleg jogosult tényezők megváltoztak, de a hatósági működés jogköre különösen az itt szóba jövő közigazgatást illetőleg ugyanaz maradt, a tényleges állapotot tehát szükségképen a multtal kell kapcsolatba hoznunk.

A megyék közhatósági állásához hasonlóval Magyarországon a jász-kun és hajdu-kerületek, a szepesi XVI városok, Kővár. vidéke és a nagy-kikindai kerület is föl vannak ruházva, a mit tehát közigazgatás dolgában a magyar megyékről mondunk, ugyanaz áll a most emlitett kerületekre nézve is; áll továbbá főbb vonalban az erdélyi megyékről, székekről és kerületekről is, mindamellett, hogy ez utóbbiak hatósági szervezetéről és alkotmányos hatáskörének visszaállitásáról az összes miniszteriumnak 1867-dik évi junius hó 27-én kibocsátott és alább foglalt rendelete intézkedik.

A horvát- és szlavonországbeli köztörvényhatóságok szervezése ép most van folyamatban, ezekre nézve tehát ezen országok törvényszerü rendelkezéseit be kell várnunk.

1848 előtt a megye közönsége a kebelbeli karok és rendekből vagyis a megye területén lakó s birtokos minden egyházi, országzászlós, mágnás és nemes személyekből állott (Universitas Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium).

A legtöbb megyében azonban az értelmiség magasb fokán álló nemnemesek is a megyei közönség kebelébe fogadtattak a nélkül, hogy fölvételük iránt külön törvény rendelkezett volna.

A régi vármegyének jogai következők voltak: *)

1. követválasztási és visszahivási jog;

2. utasitási jog;

---

*) A megyének előbbi szerkezetének ismertetésénél Szentkirályi Mór „Eszmetöredékek a vármegyék rendezéséről" 1867-ben megjelent röpiratban foglaltakat követtem, a minthogy e részben valóban alig lehetne illetékesebb tekintélyre hivatkozni. V. ö. Botka Tivadar Értekezését a Budapesti Szemle 1865. I. kötetében.

3. közigazgatási és törvénykezési jog;
4. tisztujitási jog, és
5. ellenőrködési jog;

és e jogokat a megye gyülésein és saját közegei által gyakorolta.

A főkormányhoz való viszony két főpontban folyt össze, u. m.:

hogy felsőbb rendeletet törvényesen csak a megyéhez lehetett intézni, s a megye tisztviselői ily rendeletet csak a megye meghagyásából hajthattak végre, és

hogy oly rendelet végrehajtását, melyet a megye törvénybe ütközőnek vélt, felfüggeszthette és fölterjesztései által a sértett törvény orvoslását szorgalmazhatta.

Törvényhozási jogát a régi megye saját választott követei és ezeknek adott utasitás által az országgyülésen gyakorolta, ellenőrködési jogának hatása pedig ugy saját tisztviselőire, valamint a kormány intézkedéseire is kiterjedt.

Önállóságánál fogva a régi megye továbbá saját szükségletei fedezésére, függetlenül az országgyülési megajánlástól, házi adót is vetett ki, és tagjait a közgyüléseken mondottakért csak ugyanazon közgyülés által lehetett széksértés miatt kereset alá vonni. Ezen jogait azonban nem gyakorolta korlátlanul: statutumai felsőbb jóváhagyás által jutottak csak érvényre.

Jegyzőkönyveit a megye évnegyedenkint a volt m. kir. helytartótanácshoz tartozott fölterjeszteni;

a házi költségvetés csak akkor jutott érvényre, ha az emlitett országos kormányszék részéről helybenhagyatott;

minden rendkivüli költségek bizonyos összegen tul ugyanazon kormányszék beleegyezésével voltak csak utalványozhatók, s végre

azon esetre, ha valamely felsőbb rendelettől a megye a végrehajtást megtagadván, a központi kormány és a megye közt fölmerült vita rendes uton elintézhető nem volt: a királyi végrehajtó hatalomnak rendkivüli alkalmazása királyi biztosok által lépett közbe, fenhagyatván a megyének, hogy sérelmét az országgyülés elé terjeszthesse.

Az államhatalom ellenőrködési és felügyeleti joga tehát viszont a megyék fölött gyakoroltatott.

Az előbbi megyénél még a földesuri hatóságot is meg kell emlitenünk, mely a községi számadások megvizsgálásában, az árvák dolgában, a helybeli rendőrségben, az előljárók választása s a községek közvetlen kormányzásában a megyéket kiegészitette vagy kiegészitenie kellett volna.

Miben különbözik tehát a mostani megyei szerkezet a régitől?

Minthogy a XVI. t. cz. 1-ső szakasza világosan rendeli, hogy a megyei szerkezet, mint alkotmányunk védbástyája, szintén népképviselet alapján rendezendő, önkint következik, hogy az előbbi megye közönségét képező ugynevezett kiváltságos osztályok megszüntek a megyei szerkezetnek kizárólagos tényezői lenni.

Fölvétettek ezek sorába a nemnemesek is, kiket a törvény tekintet nélkül születésükre és polgári állásukra bizonyos minősitvény föltétele alatt a politikai jogok részeseivé tett.

De mivel ez által a megye közönségének száma oly nagyra emelkedett volna, hogy az osztatlan és egységes gyülések tartása lehetetlenné vált: a megyének oly közegre volt szüksége, mely a köztörvényhatósági jogokat a közönség nevében gyakorolja. Ez az első és lényeges különbség.

Továbbá az 1848: IX. t. cz. 4. §-a által az uri törvényhatóság megszüntettetvén, a régi megyéket kiegészitő ezen intézmény hiányzik. Az uri székek teendőit tehát más közegre kellett ruházni. Ezeket ugyanazon törvény át is tette részint a rendezett tanácscsal biró községekre, részint a megyékre, illetőleg a megyei tisztviselőkre, kiknek most már azon esetekben, midőn az 1848. év előtti törvények szerint a földesuri hatóság által netán elhanyagolt kötelességeket csak pótolniok kellett, ezeknek teljesitése rendes teendői közé fölvétetett.

Végre megszünt a táblabirói kar. Nem létezik tehát ismét egy oly tényező, mely a megyei közigazgatásnak csaknem minden ágában nélkülözhetlen volt.

A Juratus tabulae Judiciariae assessor vagyis a táblabiró, a legközelebb mult időkben is képviselője volt a megye nemhivatalbeli törvénytudó értelmiségének, nem mintha táblabirákon kivül független törvénytudók nem lettek volna, hanem mert a törvénytudók sorából épen ezek voltak hivatva és kijelölve arra, hogy a megyei közigazgatás mindennemü ágaiban tényleges részt vegyenek. És mivel törvénytudókra a közigazgatás minden ágában volt szükség: nem volt se választmányi, se egyéb bármely közigazgatási bizottmányi gyülés, melyhez a táblabirák mint kiegészitő tagok a tisztviselők mellé ne csatoltattak volna.

Ezekből világos, hogy a megye alkatrészei és tényezői az 1848-ki törvények által lényeges változást szenvedtek. De nem maradtak érintetlenül a megye jogai sem, nem azért mintha a törvény máskép rendelkezett volna, sőt inkább a XVI. t. cz. 2-dik §-ának d) pontja mindazon hatóságot, mely törvény és alkotmány szerint a megyei közgyüléseket megilleti, a c) pontban szervezett állandó bi-

zottmányokra ruházta által, hanem az 1847/8. évi törvények által a törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlásában létesitett gyökeres átalakulásnál fogva.

Legelőször is az V. t. cz. az országgyülési képviselők választását a választókerületekre bizta; a választottak nem a megyét, nem is a választókerületet, hanem az országot képviselik. A megyének tehát, mint egységes és osztatlan területnek előbbi követválasztási s ezzel együtt utasitási és visszahivási joga megszünt.

De a megyék azon joga is, hogy a kormány rendeleteit, ha azok a törvénybe ütköznének, félretehesse, az országgyüléseknek ugyszólván folytonossága és a kormánynak felelőssége mellett, a jelen korban többé egyáltalában nem bir oly jelentőséggel, minőt annak az 1848-dik év előtti időkben sokan tulajdonitani hajlandók voltak.

Ezek szerint a megyéknek törvényhozási közvetlen befolyásuk egészen megszünvén, az alkotmány fölötti őrködés kötelességének terhe pedig vállaikról nagy részben levétetvén: a megyék az 1847/8. évi átalakulás következtében főleg a helyhatósági önkormányzat hivatásának adattak vissza, melynek lényeges jellege abban áll, hogy ott, hol a közigazgatás bármi részben gyakoroltatik, ennek tényezői mellett a kormányzottakból alakitott ellenőrködés letezzék.

A megyék helyhatósági jogaikat gyülésekben gyakorolták és gyakorolják.

A megyei közgyülések, melyek már IV. Béla király alatt rendszeresen tartattak, de a melyeknek első nyomait már III. Béla korában találjuk, az 1848-dik év előtt elnöklő fő- vagy alispánon kivül az egyháziak, nemesek és sz. kir. városok küldöttjeiből s a megyei tisztviselőkből alakultak s mindig nyilvánosan tartattak. „Bonus ordo exigit“ — ugymond az 1723: 58. t. cz. — ut comitatus negotia palam et publice et debita cum moderatione pertractentur.“

Már fent emlitők, hogy az 1848. év előtt is legtöbb megyében az értelmiség magasb fokán álló nemnemesek is, például a törvénybe bevett vallások lelkészei, okleveles ügyvédek, tanárok, orvosok, mérnökök stb., szóval az ugynevezett honoratiorok a gyüléseken üléssel és szavazattal voltak fölruházva.

Általános gyakorlat szerint minden vármegyében évenkint négy időszaki vagyis évnegyedes közgyülés szokott volt tartatni. Ezeken kivül a főispán vagy helyettese fontosabb vagy haladéktalan intézkedést igénylő ügyekben rendkivüli közgyülést is tarthatott.

A közgyülés elé tartoztak tehát a már emlitett közjogok gyakorlata, t. i. országgyülési követek választása, ezek számára utasitás megadása, a kormány rendelkezései fölött az ellenőrködés és az ország mindennemü közügyeinek megvitatása és elvi elhatározása. Ide tartoznak továbbá mindazon közigazgatási ügyek, melyek az alispán hatáskörét tulhaladták s fontosságuknál fogva a megye kisgyülésén sem intéztethettek el. Voltak azonban ezenkivül még más tárgyak is, melyeket törvényeink kizárólag a megyei közgyüléseknek tartottak volt fenn. Ilyenek többi közt: a birói zárak elrendelése (1715: 25); a birói itéletek végrehajtására szükséges karhatalom kirendelése (1817: 13.); a nemesi oklevelek kihirdetése; az árvák vagyonának biztositása; urbéri panaszok elintézése; árvák és özvegyek sérelmének orvoslása; továbbá a testvérek közt világos örökösödés eseteiben osztályt eszközlendő megyei küldöttség kirendelése (1836: 14.); minden adóssági követeléseknek elsőbbség végetti betáblázása (1840: 21.); a husnak és egyéb élelmi szereknek árszabása (1655: 31. és 1659: 71.) stb.

Ezeken kivül ide tartoztak: a megye közigazgatási szükségleteinek födözésére megkivántató házi adó meghatározása, az országos kormányszék részéről helybenhagyott költségvetés alapján.

Nemes személyre nézve kivánt hites tanuvallatások s ezek következtében a vádlottnak fenyitő perbe fogatása.

A megyei tisztviselőknek kötelességmulasztás vagy hivatali visszaélés miatt felelősségre vonatása s megbüntetése.

A közgyülés tárgyalásai és határozatairól, melyek a jelen voltak részéről általános szótöbbséggel hozatván, az elnök által kimondattak, rendes jegyzőkönyvek vezettettek, melyek ugyanazon közgyülésben felolvastatván s hitelesittetvén, 3 hónap alatt a főispán vagy helyettese utján a magy. kir. helytartótanácshoz terjesztettek fel.

Emlitettem volt, hogy a megyéknek a közgyüléseken kivül ugynevezett kisgyüléseik is voltak.

Ezek a rendesen elnöklő alispánon kivül egy szolgabiró, egy esküdt, tiszti ügyész és egy jegyzőből állottak, kiknek mulhatlanul jelen kellett lenniök; a megyei rendek közül pedig mindenki lehetett jelen.

A kisgyülés tartásának napjai vagy közgyülési határozat által általánosan voltak kitűzve, vagy az alispán által esetről esetre hivattak össze.

A kisgyülés elé tartoztak a rendszeresitett közigazgatási ügyek, milyenek fontosságuknál fogva a közgyülés határozatainak

végrehajtása; vizsgálatok elrendezése; perek vagy egyéb irományoknak a levéltárból hiteles alakban kiadása; teljes hatalmu megbizások vagy ügyvédi vallásokról szóló hiteles bizonyitó levelek kiszolgáltatása; végre akár ő Felségétől a m. kir. udvari kanczellária utján, akár pedig a m. kir. helytartótanácstól érkezett intézvények folytán teendő jelentések s a törvényhatóságokkal a közbátorságot illető ügyekben levelezés.

Valamint a köz- szintugy a kisgyülésekről is vezettettek jegyzőkönyvek, melyek másnap, vagy ha a kisgyülés egy napnál tovább nem tartott, ugyanaz nap felolvastattak és hitelesittettek.

Ez volt tehát a régi megyék ügykezelési módja. Lássuk már most mit rendelnek a mostani megye szervezése és hatósága iránt az 1848-ki törvények.

A XVI. t. cz. 2. §-a igy szól: „Addig is, mig a jövő törvényhozás ezen rendezést, t. i. a megyei szerkezetnek népképviselet alapjáni rendezését, véghezvinné, a megyei hatóság következőleg fog gyakoroltatni:

a) a jelen törvényhozás berekesztése után a lehető legrövidebb idő alatt minden megyében közgyülés fog tartatni;

b) ezen közgyülésen szavazattal birandnak mindazok, kiket akár a törvény, akár egy vagy más megyének eddig is hozott határozatai szavazati joggal felruháztak; a hol pedig semmi ily jogterjesztő határozatok közbe nem jöttek volna: szavazattal birandnak a törvény által jogositottakon kivül azok, kiket a megyei lakosok községenkint ezen közgyülésre képviselőül utasitandnak;

c) ezen közgyülésen a jelen országgyülés által hozott törvények kihirdettetvén, egyszersmind tekintettel a megyének kiterjedésére, népességére, a megyei honpolgárok minden osztályaira, s a megyei közigazgatásnak és különösen a jelen országgyülésen hozott törvényeknek sikeresitésére egy nagyobb számu állandó bizottmány fog minden születésrei tekintet nélkül a szokott módon választatni;

d) ezen állandó bizottmány a főispánnak vagy távollétében az alispánnak elnöklete alatt, a megyei tisztviselőség hozzájárultával annyiszor s addig, a mint s a meddig szükséges leend, összegyülvén, mindazon hatóságot fogja ideiglenesen gyakorolni, mely törvény és alkotmány szerint a megyei közgyüléseket minden tekintetben megilleti;

e) az ekép működendő megyei bizottmány tehát a „megye közönségének nevében“ ugy a miniszteriummal egyenes érintke-

zésben álland, mint törvény értelmében a megyei tisztviselőkkel határozatilag rendelkezendik;

g) a bizottmány, mihelyt a jövő törvényhozás által a megyei szerkezet rendezve lesz, működését bevégezvén s jegyzőkönyveink bemutatásával a megye közönségének eljárásáról jelentést tevén, ideiglenes hatóságát a megye kezeibe leteszi;

h) a bizottmány ülései nyilvánosak.

A mostani megye tehát mint közönség — universitas — magában foglalja mindazon lakosait, kiket a törvény közjogokkal ruházott fel, vagyis mindazokat, kik az 1848: 5. t. cz. szerint a megyében követválasztási joggal birnak. Mivel pedig ezek egyetemlegesen egy közös gyülésben a törvény által a megyére ruházott jogokat közvetlenül nem gyakorolhatják: szükséges volt egy testület, mely a megye közönségét képviselje; s ez az emlitett állandó bizottmány.

Ennélfogva az ezelőtti évnegyedes megyei közgyülések helyébe ezen bizottmány ülései léptek, melyek minden megyében rend szerint meghatározott időben és pedig minden előre bocsátandó meghivás nélkül tartatnak; rendkivüli esetekben vagy halasztást nem szenvedő körülmények beálltával azonban a meghatározott időn kivül is hirdettethetnek a fő- vagy alispán által közgyülések, csakhogy az ilyenek határidejét a szolgabirák utján legalább 8 nappal előbb köztudomásra kell juttatni, s az ily rendkivüli közgyülést igénylő tárgyakat a hirdető levélben világosan megemliteni.

A mostani megyei közgyüléseken, melyeken a törvény fentebbi szavai szerint a főispán vagy az alispánok egyike elnököl, fölvétetnek legelőbb is a kormány leiratai, ezután az országos tárgyak; továbbá a megye közönségét érdeklő ügyek s végre a magánosok ügyei.

Azonkivül mik a törvény által kizárólag a közgyüléseknek tartattak fenn s a miket már a régi megyei közgyülések ismertetésénél emlitettem, egyedül itt intéztethetnek el:

1. A megyék évi költségvetése.

2. A megyei tisztviselők elleni fegyelmi eljárás.

3. Ha oly tárgy fordul elő, melynek megvizsgálása vagy végrehajtása törvény szerint vagy kiváló fontosságánál fogva küldöttségileg eszközlendő: ezen küldöttség tagjainak és elnökének kirendelése.

4. Nagyobb fontosságu ügyekben a kormányhoz intézendő fölterjesztések vagy más törvényhatóságokhoz bocsátandó tudósitá-

sok felolvasása és jóváhagyása; egyéb közönséges levelezések továbbra is az eddigi módon vagyis az alispán részéről levén teendők.

Ha ezekhez a sz. kir. városok közgyülései hatásköréhez tartozó és már elősorolt pontok főbbjeit hozzáteszszük, a megyei közgyülés összes teendőit látjuk magunk előtt.

Minden megye, kerület, szék és vidék élére a király kinevezésétől függő főispán, főkirálybiró, főkapitány, a szepesi XVI városok kerületében pedig gróf van állitva, ki ugyanazon megyében az állami legfőbb hatalomnak, tehát ő Felsége és kormányának képviselője és közege. Az 1723: 56. törv. czikk e szavaiból: „quandoquidem Supremi Comites illorum Comitatuum quibus praeficiuntur *Moderatores essent*, ac tam politicorum, quam publicorum negotiorum, quam etiam justitiae administrationis curam sibi principaliter commissam haberent“, eléggé világos, hogy a megyei összes közigazgatás vezetése és annak minden tekintetben megfelelő ellátására a felügyelet és intézkedés a főispán sajátlagos föladatát képezi, melyet részletezni fölösleges.

Ennélfogva az idézett törvény 1-ső §-a azt rendeli, hogy a főispánok, törvényszerü közelfoglaltatásuk eseteit kivéve, folyvást megyéjükben tartózkodjanak: „in comitatibus quibus praesunt continuo resideant.“

Mint a megyei közgyülés törvényszerü elnöke a főispán arra ügyel, hogy a közgyülés részéről tárgyalt ügyek a törvény és ezen alapuló kormányrendeletek értelmében elintéztessenek; a közgyülési határozatot a főispán mondja ki.

A főispán tartozik minden három évben tisztujitó széket tartani, mely alkalommal a választás alá tartozó állomások mindegyike kellő betöltésére három alkalmas egyént jelöl ki.

Addig is, mig a közgyülés az időközben megürült valamelyik tiszti állomást választás utján betölthetné, ugyanannak helyettesités utján ellátásáról gondoskodik.

Különösen arra ügyel, hogy a megyei tisztviselők törvényszabta kötelességeiket teljesitsék és ha hiányokat vesz észre, ezek orvoslásáról ideiglenesen saját körében, különben pedig a közgyülés mellőzhetlen hozzájárulásával gondoskodik.

Némely megyékben örökös főispánságok léteznek. Ezek jelenleg: Beregh (gr. Schönborn), Komárom (Nádasdy gr.), Pest-Pilis-Solt (a nádor), Poson (Pálffy herczeg), Sopron (Eszterházy herczeg), Szepes (Csáky gr.), Thurócz (Révay báró), Vass (Batthyányi herczeg), Esztergam (az esztergami érsek),

Heves és Külső-Szolnok (az egri érsek) és Horvátországban Varasd megye (Erdődy gróf). Az esetben, ha az örökös főispán ezen hivatalát nem viselhetné, ily megyébe főispáni helyettesek vagy helytartók neveztetnek ő Felsége által, kiknek a kormány és a megye irányában való viszonyuk a főispánéval ugyanazonos, a főispáni helytartók azonban, ha nem mágnások, a főrendi háznak nem tagjai, míg a főispánokat e jog már ezen minőségüknél fogva illeti meg.

A megyék ősrégi szerkezetében először csak a főispánokkal találkozunk, mint a megyék eredetével egykoru tisztséggel, ők voltak a megyének egyedüli és ugyszólva korlátlan hatalommal intézkedett kormányzói.

Azután következtek az udvarbirák és ezek helyébe III. Endre alatt az alispánok; IV. Béla korában szerveztettek a szolgabirák; végre az esküdti hivatal, melynek első nyomaira Róbert Károly korában akadunk, csak a XVI. században lőn állandósitva.

Lássuk most ezen megyei tisztviselőket mint különösen a megyei közigazgatás főtényezőit egyenkint.

Mi először is az alispánt illeti, ilyen minden megyében legalább kettő, nagyobb megyékben azonban három is szokott megválasztatni. Az alispánok közül az egyik, többnyire az első a közigazgatás, a második pedig a törvénykezés vezetésével van mint a törvényszék elnöke is megbizva olyképen, hogy a hol három alispán van, a harmadik többnyire a bűnfenyitő törvényszék elnöke és a bűnfenyitő biráskodás feje.

Nekünk itt kizárólag a közigazgatás élén álló alispánnal van dolgunk.

Mint már emlitém, a megyei alkotmányunk első korában létezett udvarbirák helyébe később az alispánok léptek, s valamint azok, ugy ez utóbbiak is kezdetben a főispán által neveztetté ki, előbb korlátlanul, utóbb a megyebeli nemesség beleegyezésével (1486: 60. t. cz. 1. §., 1504: 2. t. cz. 4. §.).

Ezen változás t. i. az alispáni hivatalnak választás utján betöltése által az alispán előbbi csekély hatásköre, melyet maga a főispán szabott volt meg, törvényeink által is mindinkább kiterjesztetvén, oly hivatalos teendők ruháztattak az alispánra, melyeket nem a főispánnal többé közösen, hanem nélküle végzett, a mint ezeket Botka Tivadar érintettem jeles értekezésének II-dik részében részletesen elősorolva találjuk.

Ezek szerint régiebb törvényeinkben az alispán közigazgatási teendőit a következőkben találjuk megállapitva:

1. Minden rendü katonaság (insurrectio) és önkéntesek kiállitása, a hadkötelesek fölötti szemlék (lustra) az alispánra bizattak 1545: 14. 26. 1555: 4; 1595: 26.

2. Az állandóul elszállásolt vagy átkelő sereg mindennemü ellátásáról, az élelmi czikkek árának megszabásáról az alispán gondoskodjék. 1545: 29; 1553: 17; 1557: 7; 1575: 10. stb.

3. A hadi károkat ő rendeli a kir. adóból levonatni és a károsultaknak elégtételt szolgáltat.

4. A várakhoz rendelt ingyen (köz) munka ügye egész kiterjedésében az alispán teendője, 1556: 4; 1557: 6; 1563: 13; 1596: 18; a katona-lovak legeltetését az alispán szabályozza és a visszaéléseket bünteti, kártalanitást eszközöl 1588: 22.

5. A jobbágyok szabad költözésére a földes urak telkén, ha főispánok is, felügyel; a jobbágyságot a földesurak elnyomása ellen oltalmazni az alispán szigoru és nemes kötelessége 1547: 32; 1548: 43; 1550: 27.

6. A királyi adónak, dicának beszedése kiterjedt hatalommal az alispán kiváló kötelessége: 1550: 20. és a következő törvényczikkek, melyek közül az idézett 20. t. czikk az alispánokról azt mondja: qui Regiae Majestati ad omnem obedientiam obstricti sunt.

7. A mértékek minden nemeit megyeszerte az alispánok szabályozzák, 1588: 16.

8. Az országba küldött biztosok mellett, kik a közügyek mibenlétéről tudomást szerezve, erről a kir. tanácsnak jelentést tartoztak tenni, ott legyen az alispán is, 1577: 10.

9. A mely megyében főispánok nincsenek, azok teendőit is az alispánok teljesitik. 1547: 33; 1575: 7; 1578: 4.

Ki nem látja az idézett törvényekben a mostani alispán teendőit is a változott viszonyokra alkalmazással főbb vonalakban előtüntetve?

Ezekhez képest az alispán a megyének első választott tisztviselője, ki az összes megyei kormányzat és közigazgatás szálait kezében összpontositva tartja, annak rendes menetére, az alája rendelt tisztviselők utján közvetlenül felügyel, és ugy a törvény pontos végrehajtása, mint a megyei összes lakosság a közigazgatás körébe tartozó ügyeinek és érdekeinek méltányos és igazságos előmozditása fölött őrködik. Továbbá az alispán a főispánnak vagy helyettesének

(administratornak) távollétében, vagy akadályoztatása esetében a megye közgyüléseinek elnöke, a megye pecsétjének hite szentségével kötelezett őre.

A megyéhez intézett mindennemü felsőbb rendeletek, hivatalos levelek, jelentések és beadványok az alispán kezeihez jutnak, a melyeknek elintézését vagy maga elnökileg eszközli, vagy a közgyülés elhatározása alá bocsátja.

Minden megye több járásra, ez ismét kerületekre van osztva. Az egész járás élén a főszolgabiró, a kerületekben pedig az alszolgabirák állanak, mint a közigazgatás és végrehajtó hatalom közegei. Mellettök pedig az esküdtek segédkednek, oly különbséggel, hogy némely helyütt az esküdtnek is saját kerülete van.

A járásbeli szolgabiró esküdt társával együtt a járásbeli hatóságot képezvén, mint ilyen az 1868-dik évi LIV. törvényczikkben meghatározott biráskodási joggal is föl van ruházva. Itt azonban önkint érthetőleg a szolgabirónak és esküdtnek csak közigazgatási teendőiről szólunk.

A főszolgabirónak magának is van több helyütt saját közigazgatási kerülete, ezenkivül a főszolgabiró rendelkezésétől függnek a járásbeli alsóbb tisztviselők, ugymint az alszolgabirák, esküdtek, csend- és utibiztosok, orvosok, sebészek, bábák stb., és a főszolgabiró arra ügyel, hogy megszabott kötelességének mindegyikök eleget tegyen.

A főszolgabiró továbbá a közbiztonság fentartására, az egész járásban kiválólag ügyel, az alája rendelt csendbiztosok és csendlegények közreműködése mellett; — önállólag intézkedik továbbá mindazon ügyekben, melyek az egész járást közösen illetik, ilyenek az ujonczozás és a közmunka leszolgáltatása körüli egész ügyvitel, ilyenek az állandóul elszállásolt és átkelő katonaság ellátása körüli intézkedések, ilyen végre az epemirigy, marhavész, inség, vagy más, egyöntetü intézkedéseket igénylő események beálltával szükséges közreműködés.

A szolgabirói hivatal hatásköre különbség nélkül a fő- és alszolgabirákra nézve következő pontokba foglalható:

1. A megye, illetőleg az alispán utján vett felsőbb rendeleteket, közgyülési és más hivatalos végzéseket, határozásokat végrehajtják és ezek teljesitéséről vagy ezt gátló körülményekről jelentést tesznek.

2. Minden, mi állami közterhek, ugymint az adó, hadkötelezettség teljesitése, közmunka összeirása és lerovása, és a közigazgatás mindennemü ágainak kellő ellátásáról már mondatott, ennek

az alájuk rendelt községi elöljáróságok utján teljesittetése a szolgabirák teendői közé tartozik.

3. A közrendészet körébe mindennemü intézkedés, tehát a személy- és vagyonbiztonság, közerkölcsiség, az egészségügyi rendészet, cseléd rendtartás, idegenek nyilvántartása, mezei rendőrség, marhajárlatok helyes kezelése fölötti felügyelet, tűzveszélyek és más elemi csapások alkalmával szükséges hatósági közreműködés — a hivatalos közlekedésnek u. n. levélhordásnak czélszerü berendezése stb., mind ezek a szolgabiró sajátlagos ügyköréhez tartoznak.

4. Az alája rendelt községi elöljáróságok szervezetére már emlitett hatósági befolyás — t. i. a nem rendezett tanácsu községekben birói és jegyzői hivatalokra alkalmas egyének kijelölése, a községi közegek szabatos működésére való felügyelet, a községi vagyon helyes kezelésére, a községi számadások rendes vezetése fölötti őrködés, a községi tisztviselők közszolgálati ügyeiben a fegyelmi hatalom gyakorlása a szolgabiró teendőinek másik főbb részét képezik.

5. A szolgabiró a rendezett tanácscsal el nem látott községekre nézve elsőfolyamodási iparhatóságot képez, az ipar- és kereskedelmi üzletekre és vállalatokra szükséges engedélyt a szolgabiró adja vagy tagadja meg.

6. Ugyancsak a szolgabiró itél elsőfolyamodásilag a kir. kisebb haszonvételek, különösen pedig a tilos italmérés eseteiben is, az e részben fenálló törvényes szabványok értelmében.

A szolgabirák oldala mellett mint szintén járásbeli tisztviselők és mint a szolgabirák segédei az esküdtek működnek, mindamellett, hogy az esküdt, mint a szolgabiró birótársa leginkább törvénykezési, különösen pedig végrehajtási teendőkkel foglalkozik, mégis a szolgabiró megbizásából az amannak körébe vágó közigazgatási teendőket is végezni, a szolgabirónak e részben is segédkezet nyujtani, és szükség esetében azt helyettesiteni köteles.

A mennyiben az esküdt valamely járási kerület önálló vezetésével nem volna megbizva, neki saját és önálló igazgatási köre nincsen, hanem mint a szolgabiró alárendeltje, a reá bizott ügyekben a vett utasitás szerint jár el. Különben pedig mint a szolgabiró helyettese szorosan azon körben mozog, mely a törvény és ezen alapuló felsőbb rendeletek által a szolgabiró számára van megszabva.

A szorosan vett magyarországi megyék és kerületek közigazgatási viszonyainak könnyebb áttekintése kedvéért, táblás átnézetet készitettem, mely a Hiv. stat. közleményekben fog megjelenni. Ebből kitetszik, hogy az esküdtek száma a fő- és alszolgabirák összes

számát 85-tel haladja felül, mi arra mutat, hogy sok helyütt az esküdtek közigazgatási tekintetben önálló működési körrel birnak, hogy továbbá egy-egy szolgabiró mellé egynél több esküdt is van rendelve, mint azt a közigazgatás igényei magával hozzák.

A többi közigazgatási megyei hivatalok, u. m. a jegyzői, levéltárnoki, számvevő, pénztárnoki, utibiztosi, várnagyi, csendbiztosi, mérnöki, főorvosi és sebészi hivatalok teendőinek részletesb ismertetését itt mellőznünk kell; mindegyiknek ügyköre már elnevezése által meg van jelölve; ezek körül a központnál alkalmazottak az alispán, a járásbeliek pedig a szolgabiró rendelkezése alatt állanak és kiki saját szakmájában az erre nézve fenálló utasitások értelmében, a közszolgálat igényeinek megfelelni és annak érdekeit előmozditani tartozik *).

A megyék, kerületek, vidékek és székek összes közigazgatási költségei az állampénztárból födöztetnek, ezeknek összege, az 1869-dik évi állam-költségvetés szerint kerekszámmal 7.000,000 frtra megyen **).

Ezzel hatóságaink és községeink közigazgatási szervezete és működési körének ismertetését befejezvén, eredményképen azon meggyőződésre jutunk, hogy a hatóságok önkormányzati jogának a miniszteri kormányzat felelősségével öszhangzásba hozatala s a közigazgatás organikus rendezése, a mivel egy életerős községi szervezet megállapitása is karöltve jár, a jövő törvényhozás legfőbb föladatát kell hogy képezze.

A belügyi miniszterium.

Az összes beligazgatás élén a m. kir. belügyi miniszterium áll melynek ügyfelosztása a következő.

A m. k. belügyminiszterium elnöki irodájának ügyköréhez tartoznak:

Főispánok személyes ügyei, — udvari hivatalokkal érintkezés l. f. kitüntetések, kebelbeli tiszti állomások betöltése, nyilváno

*) A szolgabirói hivatal összes teendőinek részletes ismertetése ifj. Palugyai Imre a megye-rendszerről 1844-ben, Zsoldos Ignácznak, a „Szolgabirói hivatal" terjedelmes munkájában, továbbá Nyáry Pál javaslatában Pest megye közigazgatási rendszere iránt; és Zemplén megye részéről, „Megye-rendszer" czim alatt 1861-dik évben kiadott utasitásában foglaltatik.

**) A megyékről szóló fejezethez Loveczky Adolf belügyi miniszteri titká igen becses előmunkálattal járult.

ünnepélyek rendezése, — lófuttatás, s mind azon ügyek, melyek különös okoknál fogva elnöki elintézést igényelnek.

Az I-ső osztálynak ügykőréhez tartoznak:

A kebelbeli tiszti és szolgai személyzet ügyei, mennyiben elnökileg nem tárgyaltatnak, u. m.: a) fizetési előlegek; b) szabadságolások; c) áthelyezések stb.

A fölöszlatott politikai államhatóságok és hivatalok tiszti és szolgai személyzetének összes ügyei, u. m.: a) nyugdijazásuk; b) végkielégitésük; c) az ellenök meginditva volt fegyelmi vizsgálatok befejezése; d) szolgálati viszonyaikra vonatkozó számadásaikból támadt kincstári téritményeik behajtása stb.

Az irodai igazgatósághoz tartozó ügyek:

az országház és elnöki épület feletti felügyelet;

az országos levéltár, továbbá a fenállott helytartótanács és helytartóság levéltárai.

Forditói osztály.

A II. a) (közjogi) osztálynak ügykőréhez tartoznak:

1. Országgyülés szervezése.

2. A megyék és kerületek szervezése, közigazgatási területi felosztások, változások; továbbá több községeknek egyik megyéből a másikba átkeblezése végett beadott kérvényeknek az illető törvényhatóságokkal tárgyalása, ezek nyomán törvényjavaslatok készitése.

3. Országos és törvényhatósági határügyek, Horvátországgal és a katonai határvidékkel több községek iránt fölmerült kérdések.

4. Kincstári épitkezések a megyék tulajdonához tartozó épületeken, az ezekből fennlévő követelések iránti tárgyalások.

A megyei pénzalapok ügyei is ezen osztályban tárgyaltatnak s ide vonatkozólag a volt rendszer alatt történt hiányos kezelés által okozott károk megtéritése végetti tárgyalások.

A megyei ingatlanságok eladásainak és az épületeken történő javitásoknak, helyreállitásoknak, vagy egészen uj épitkezéseknek engedélyezése s jóváhagyása.

5. A megyei jegyzőkönyvek átvizsgálása.

6. Nemességi kérdések és névváltoztatások.

7. Az egyleti ügyeknek s alapszabályok átvizsgálása, nemkülönben a sz. k. és rendezett tanácsu városok tisztujitási ügyei.

A II. b) (pénzügyi) osztálynak ügykőréhez tartoznak:

Az államkincstár és magánosoknak a megyei régi pénztárak (1849 és az előtti) és viszont az utóbbi pénztáraknak az államkincstár ellen fenlevő követelései felszámolását illető tárgyalások.

A megyei házipénztári számadásoknak felülvizsgálata.

A megyei pénztárak kezelése feletti őrködés.

A megyék javadalmazásának eddig havonkint történt kiutalványozása s a kiutalványozott összegeknek megyénkinti nyilvántartása.

A megyei tisztviselők és szolgák kegydijazására vonatkozó intézkedések.

A megyei tisztviselők és magánosok követelései tárgyában hozott megyei határozatok elleni felfolyamodások elintézése.

A megyei tisztviselőknek nyilvántartása.

A megyei tisztviselőknek ügyei másodfoku eljárásban.

A megyei bizottmányi jegyzőkönyveknek gazdászati szempontból átvizsgálása s a felmerült észrevételekből folyó tárgyalások.

A megyék költségvetéseinek részletes megállapitása, az ezen megállapitás ellen felszólalt megyék felterjesztéseinek ujabbi tárgyalása s végleges elintézése.

A III. (városi) osztálynak ügyköréhez tartoznak:

A sz. k. városok szervezete és belkormányzata azon részeiben, melyek, mint már a szab. kir. városokról szóló fejezetben tüzetesebben ismertetve volt, az országos közigazgatás befolyása alatt állnak.

A IV (a) osztálynak ügyköréhez tartoznak:

Az urbéri és ezzel rokon viszonyokból felmerülő mindazon panaszos esetek, melyekre nézve az 1853. évi márczius 2-án kelt legf. birtokrendezési rendelet 49-dik §-a értelmében közigazgatási ideiglenes intézkedésnek szüksége forog fenn.

Az urbéri italmérési, malomtartás és vásárvám körül felmerült vitás kérdéseknek eldöntése.

Erdőzárlati ügyek (a mennyiben ez által volt földesurak és jobbágyok vannak érdekelve).

Vadászati tilalom engedélyezése és a vadászati jog gyakorlata körüli panaszok elintézése.

Az urbéri és ezzel rokon viszonyokból származó hátrálékos tartozások közigazgatási uton való felszámitása, megállapitása és behajtására vonatkozó ügyek.

Telekdarabolási ügyek.

Az urbéri kárpótlás és földtehermentesitési ügyek általában.

A IV (b) osztály ügyköre:

I. A honpolgárság elnyerésére s megtelepedésnek vagy kivándorlásnak megengedésére irányzott kérvények, valamint a honpolgárság iránt felmerülő kérdések tárgyalása és elintézése.

II. Gyarmatositásra vonatkozó ügyek.

III. Az eszközlendő népszámlálás tárgyában felmerült kérdéseknek közigazgatási szempontból való tárgyalása.

IV. A közvetlen és közvetett adókat és egyedáruságokat tárgyazó ügyekben való közreműködés, nevezetesen: az adóközségek alakitása v. módositására, a fogyasztási adók kivetésére, az elemi csapások által okozott károknak a közigazgatási közegek által eszközlendő megvizsgálására és adóelengedések czéljából bemutandó kimutatásokra vonatkozó ügyek s a dohány, lotto- és sójövedékek érdekében politikai szempontból teendő intézkedések, egy szóval mindazon adóügyek, melyek a fenálló törvények értelmében a belés pénzügyminiszteriumok által együttesen tárgyalandók.

V. A megyékben létező rendezett tanácsu, a jász-kun, hajdu és XVI szepesi városok, valamint a többi nem rendezett tanácsu mezővárosok és falvak községi ügyei.

Az V. (erdélyi) osztálynak ügyköréhez tartoznak:

1. Az erdélyi királyi főkormányszék ügyei, költségvetése, számadásai, személyzetének személyes és fegyelmi ügyei.

2. Az erdélyi földtehermentesitési alapigazgatóság minden ügyei, urbéri és dézsma-kárpótlások, a személyzet személyes és fegyelmi ügyei.

3. Országos és törvényhatósági határügyek.

4. Országos és mellék-alapok.

5. Urbéri ügyek, mennyiben közigazgatási intézkedést igényelnek és pedig korcsmárlási joggyakorlat megállapitása, arányositás, erdő-jog, erdőlegeltetés, curialisták hátrálékos szolgálmányai.

6. Megyék, székely és szász székek, és vidékek szervezése:

a) jegyzőkönyveiknek átvizsgálása;

b) költségvetéseik, számadásaik;

c) személyes és fegyelmi ügyeik.

7. Szabad királyi városok szervezése, költségvetése, számadása, a személyzet személyes és fegyelmi ügyei.

8. Rendezett tanácscsal ellátott városok, mezővárosok és falvak szervezése, belviszonyai, számadási ügyei.

9. Közigazgatási, területi felosztások, változások.

10. Nyugdijazásai a közigazgatási tisztviselőknek, kegydijak.

11. A revindicált havasok ügyei.

12. A rendőrség ügyei.

13. Inség- és szegényügy.

14. Egyletek, melyek nem nyerészkedési tekintetből alakultak.

15. Névváltoztatások, nemességi kérdések.

16. A közegészség némely ügyei, orvosi állomások rendszeresítése, gyógyszertári jogok engedélyezése, a szebeni tébolyda ügyei, kóroda-költségek utalványozása.

17. Mindazon kihágások harmadbirósági elintézése, melyek az 1858. junius 20-án kelt nyilt parancs rendelménye folytán közigazgatási vagy rendőri uton intéztetnek el, a korcsmajoggyakorlat ellen elkövetett kihágások.

A VI. osztálynak teendőihez tartoznak:

I. Inségügy.

II. Szegényügy.

III. Lelenczügy.

IV. Országos tébolyda.

V. A bel- és külföldi elmebetegeknek mind az országban, mind a külföldi tébolydákban való felvétele.

VI. Nemzeti szinház.

VII. Országos alapok:

1. A kórházi, szegény- és philantropiai alapok kezelése.

2. Ezen alapok követelő és szenvedő állapotának világlatban tartása.

3. Ezen alapok iránt előforduló kérdések és panaszok elintézése.

VIII. Cs. k. csendőrségi ügy.

A VII. ügyosztálynak teendői:

A közegészség minden ügyei, nevezetesen egészségi állapotról szóló jelentések: himlőoltási ügy; himlőoltó orvosok számadásainak utalványozása; gyógyászati kontárkodás elleni intézkedések; orvos-rendőri s törvényszéki bonczolatok körüli eljárás szabályozása s megbirálása; törvényszéki vegyvizsgálatok megrendelése s az ezekből felmerülendő költségek megállapitása, kiutalványozása; hullák kiásatása s elszállittatása körüli engedélyek megadása s ezen ügyek szabályozása; temetők kijelölése s beszüntetése; halottas szobák és boncztermek felállitása. A közegészségi rendőrség minden egyéb ügyei, jelesül: titkos gyógyszerek készitése s eladásának megakadályozása; sebészeti műhelyek és mentőintézetek felállitása; magángyógyintézetek, szüldék és tébolydák engedélyezése; emberi járványok s azok elleni intézkedések, ugyszintén az ezekből fölmerülő költségek utalványozása; közkórházi s egyéb gyógyintézeti ügyek, kórházak felállitása, felszerelése, berendezése, magánkórházaknak nyilvános jelleggeli felruházása; három hónapon tul ápoltak továbbtartásának engedélyezése; elmekórosok ügyei, elmebetegek közköltt-

ségeni elhelyezése s elbocsátása; — fürdők s mindennemü ásványvizek körül közegészségi szempontból megkivántató eljárás; — mesterséges ásványvizek gyártására szükséges engedélyezések; — orvosi személyzet és bábák nyilvántartása; államintézetekbe való kinevezése s illetékük megállapitása; — gyógyszertárak minden ügyei, gyógyszertárak felállitása, elhelyeztetése, átruházása s megszüntetése; gyógyszertárak jogczimének megállapitása; gyógyszerszabvány és gyógyszerkönyv elkészitése; — gyógyszertárak évi vizsgálata; közalapok rovására kiszolgált gyógyszerekről szóló vevényeknek orvosi vonalban eszközlendő megvizsgálása s nehézményezése; mindennemü véleményezések államorvosi és műszaki tekintetben; végül az államhivatalnokok egészségi állapotának hosszabb szabadságolás vagy nyugdijaztatás esetében megkivántató megvizsgálása.

A szegények, megyei és városi szolgák s rabok részére kiszolgáltatott gyógyszerekről szóló számlák utalványozása; ápolási dijak megállapitása s behajtása, ugyszintén az ezzel egybefüggő illetékességi viszonyok kipuhatolása s megállapitása; kórházi épitkezések s helyreállitások; kórházi számadások megvizsgálása; kórházi követelmények utalványozása; kórházi szükségletek s butorok beszerzése; élelmezési szerződések helybenhagyása s felbontása; kórházi költségvetések megállapitása.

Az országos közegészségi tanácscsal való érintkezés nagyobb horderejü tudományos kifejlést s tüzetes műszaki véleményt igénylő tárgyakban és egészségügyi kérdésekben, milyenek: országos gyógyintézetek, tébolydák felállitása; kórházak belszervezése, gyógyszerkönyv szerkesztése, nagyobbszerü egészségügyi javitások behozatala; országosan kiható egészségügyi intézkedések elrendelése s törvényjavaslatok készitése, hatósági orvosok részére szükségelt szolgálati utasitások kidolgozása, műhibák megállapitása.

A közegészségügyet érdeklő tárgyakra nézve a külfölddel avagy ő Felsége többi országaival netán kötendő egyezmények vagy megállapodások iránti államorvosi véleményezés és kezdeményezés; a közegészséget érdeklő törvényjavaslatok elkészitése.

Végül a közegészség minden egyes ágára vonatkozó statistikai adatok gyüjtése s a statist. tanácshoz feldolgozás végetti elküldése.

A VIII. közrendőri osztálynak teendői:

1. A szinházi ügy.

2. Mindennemü más nyilvános előadások és mutatványok engedélyezése.

3. A közbátorságra vonatkozó ügyek átalában.

4. Lőporárulási jogositványok.

5. Fegyverügy, fegyvereknek külföldről való behozatala, átvitele stb.

6. Közerkölcsiségre vonatkozó ügyek, csábitók elleni intézkedések, bordélyházak.

7. Tolonczügy átalában.

8. Külországban magyar alattvalóknak adott segélyezések, ugyszintén külországokból hazaszállitott magyar alattvalókra külhoni hatóságok által tett egyéb költségek behajtása és megtéritése.

9. Szökevények, csavargók, ismeretlen hullák, talált, elveszett, rablott, lopott tárgyak, bitangmarha, mindenféle hirdetmények s más e félék köröztetése.

10. Tűzrendőri ügyek, tűzoltószerek, kéményseprők stb.

11. Mindennemü elemi csapások folytán intézkedések.

12. Jótékony czélokra rendezett sorsjátékok és könyöradományok gyüjtésének engedélyezése.

13. Cselédügy.

14. Házbérrendszabályok.

15. Dolgozóházak ügyei.

16. Építkezési rendőrség átalában.

17. Rendőri kihágásokra vonatkozó fenyitő ügyeknek utolsó fokbani felülvizsgálása és elintézése.

18. Hús- és egyéb árszabályzási ügyek.

19. Emberéletmentésért járó jutalmak engedélyezése és utalványozása.

20. Ragadozó állatok kiirtásáért járó jutalmak engedélyezése és utalványozása.

21. A volt cs. kir. rendőri hivatalok feloszlatása folytán szükséges intézkedések, u. m. számadásaik elintézése, azok tisztviselőinek személyi ügyei stb.

22. Engedélyhez kötött iparüzletekre vonatkozó ügyek közrendőri tekintetben.

23. Házaló kereskedés rendőri tekintetben.

24. Katonai karhatalom kirendelésére vonatkozó ügyek.

25. Közvetités a magyar törvényhatóságok s a külföld közt ugy a közszolgálatot mint magánfeleket érdeklő mindenféle ügyekben.

26. Mindazon vegyes ügyek, melyek a belügyminiszterium valamely más ügyosztályába különösen beosztva nincsenek.

A belügyi miniszteriumnak egyik alárendelt, különben pedig saját önálló hatáskörrel ellátott osztálya.

A földtehermentesitési alapigazgatóság, melynek ügyköre a következő:

1. Igazgatja a földtehermentesitési adósság kezelését és törlesztését.

2. Megszabja az urbéri perek eredményéhez képest felmerülő urbéri kárpótlásokat.

A 2. alatti működésnél átalában csak is az urbéri birósági és közigazgatási szempontok az irányadók. Azon kérdés eldöntése, mi és mennyi volt valamely községben az urbériség? mi és mennyi a majorság? helyes-e a megváltási ügyekben hozott választott birósági itélet? nem tartozik a mint sokan vélik a pénzügyi hatóság körébe és pedig annál kevesbbé, minthogy igen gyakori esetekben a kincstár, mint volt földesur, fél gyanánt jelenik meg; a földtehermentesitési alapigazgatóság tehát, ha pénzügyi hatóság volna, saját ügyében biráskodnék.

Ezen feladathoz van mérve az alapigazgatóság egész szervezete is, mely szerint közigazgatósági elnökség alatt közigazgatósági tanácsos az előadó; kir. táblai ülnökök és pénzügyi tanácsosok pedig a szavazók.

Erdélyben a Gubernium elnöke egyszersmind az alapigazgatások elnöke is, az előadók kormányszéki tanácsosok, mig az urbéri biróságot törvényszéki ülnökök teljesitik, a kincstár érdekeit pedig pénzügyi tanácsosok mint szavazók védik.

A magyar alapigazgatóságnak szintugy, mint az erdélyinek a 2. alatt emlitett kérdésekben hozott határozatai s itéletei ellen a föllebbezés a belügyminiszteriumhoz megy, (kivéve az örökváltságolt községeknek járó megtéritések kérdésében hozott határozatokat, melyekre nézve az országos tanács működik mint felülvizsgáló hatóság).

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál.